

Revija Socialna pedagogika izdaja Združenje za socialno pedagogiko - slovenska nacionalna sekcija FICE. Revija izhaja četrtletno. Vse izdajateljske pravice so pridržane.

Socialna pedagogika is a quarterly professional journal published by Association for social pedagogy - Slovenian national FICE section.

Naslov uredništva je:
Address of the editors:

Združenje za socialno pedagogiko
Uredništvo revije Socialna pedagogika
Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti)
1000 Ljubljana
tel: (01) 589 22 00 ; Fax: (01) 589 22 33
E-mail: bojan.dekleva@guest.arnes.si

Urednika:
Co-Editors:

Bojan Dekleva (glavni urednik; Ljubljana)
Alenka Kobolt (odgovorna urednica; Ljubljana)

Uredniški odbor sestavljajo:
Members of the editorial board:

Josipa Bašić (Hrvaška, Croatia)
David Lane (Velika Britanija, Great Britain)
Margot Lieberkind (Danska, Denmark)
Leo Ligthart (Nizozemska, The Netherlands)
Marta Mattingly (ZDA, USA)
Friedhelm Peters (Nemčija, Germany)
Vinko Skalar (Slovenija, Slovenia)
Mirjana Ule (Slovenija, Slovenia)
Sonja Žorga (Slovenija, Slovenia)

Uredniški svet sestavljajo:
Members of advisory board:

Lučka Babuder
Mojca Bekš
Brane Franzl
Borut Kožuh
Bojana Silahić
Ivo Škoflek
Jožica Tolar
Darja Zorc-Maver

Oblikovanje in prelom:
Naslovnica:

Nenad Maraš
Bojan Dekleva

Lektorirala:
Angleški prevodi:
Tisk:

Katarina Mihelič
Metka Čuk
Tiskarna Vovk

Letnik X, 2006, št. 3
Vol. X, 2006, No. 3
ISSN 1408-2942
Spletni naslov: <http://www.zzsp.org>

Naročnina na revijo za leto 2006 je 6.000 SIT za pravne osebe. Naročnina na revijo je za člane Združenja vključena v članarino.

Izdajanje revije v letu 2006 finančno podpirata Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije ter Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

Članke v reviji abstrahirata in indeksirata *Family Studies Database* in *Sociological Abstracts*.

Kazalo/Contents

Izvirna znanstvena članka	Empirical articles
<i>Gorazd Meško, Danijela Frangež, Mojca Rep in Kristina Sečnik</i> Zapor: družba znotraj družbe – pogled obsojencev na odnose in življenje v zaporu 261	<i>Gorazd Meško, Danijela Frangež, Mojca Rep and Kristina Sečnik</i> Prison: society inside society – prisoners' perspectives on relations and life in prison
<i>Bojan Kruhar</i> Tvegana uporaba nedovoljenih drog v slovenskih priporih 287	<i>Bojan Kruhar</i> Risky use of illicit drugs in Slovenian detention facilities
Pregledni znanstveni članek	Theoretical article
<i>Tanja Ferkulj</i> Nevarna lepota vrtov modernih normativnih diskurzov 323	<i>Tanja Ferkulj</i> Dangerous beauty of gardens of modern normative discourses
Strokovna članka	Professional articles
<i>Andrej Gregorač in Staša Sitar</i> Pomoč ali premoč: odnosi med terapevtskimi in vzgojno – izobraževalnimi institucijami 341	<i>Andrej Gregorač and Staša Sitar</i> Help or domination: on the relationship between therapeutic and educational institutions
<i>Urša Marn</i> Konstruktivizem v šoli kot podlaga učenja nenasilnih vzorcev vedenja 365	<i>Urša Marn</i> Constructivism at school as a basis for learning of nonviolent behavioral patterns
Navodila avtorjem 387	Navodila avtorjem

Zapor: družba znotraj družbe – pogled obsojencev na odnose in življenje v zaporu

Prison: society inside society – prisoners' perspectives on relations and life in prison

Gorazd Meško, Danijela Frangež,
Mojca Rep in Kristina Sečnik¹

Povzetek

Gorazd Meško,
dr. soc. ped., Avtorji v prispevku predstavljajo rezultate dela
Fakulteta za študije, ki so jo izvedli decembra 2005 v Zavodu za
policijsko- prestajanje kazni zaporu na Dobu. Rezultati kažejo,
varnostne da so v preučevanem zaporu bolj naklonjeni represiji
vede, Univerza in retribuciji kot restituciji in tretmanski naravnosti.
v Mariboru, in
Kotnikova 8, Obsojenci se med seboj praviloma dobro razumejo in
1000 Ljubljana; v večini ne zagovarjajo medsebojnega nasilja. Največ
Danijela jih zagovarja spopad zaradi zavarovanja svoje časti,
Frangež, dipl. vendar še to ob predpostavki napadenosti. Z delom
varstvosl. paznikov so v večini zadovoljni, čeprav z njimi ne
e-naslov: danijela. razvijajo prijateljskih odnosov. Zaskrbljujoče pa je
frangez@siol. glasno izpostavljanje neenakopravnosti obravnavanja
net; Mojca Rep, glede na pravila. Vendar (kot kaže) to nima velikega
dipl. varstvosl. vpliva.
e-naslov: mojca. rep@fpvv.uni-
rep@fpvv.uni- mb.si;

¹ Prispevek je nastal na osnovi raziskovalnega dela študentov
Kristina Sečnik, pod mentorstvom dr. Gorazda Meška pri predmetu Penologija
dipl. varstvosl. na Fakulteti za policijsko-varnostne vede v študijskem letu
e-naslov: 2005/06. Koncept tega prispevka so avtorji uporabili za
cristinas@volja. izhodišča za razpravo na okrogli mizi o življenju in delu v
net.mb.si slovenskih zaporih na 7. dnevih varstvoslovja, junija 2006.

vpliva na spoštovanje pravil. Večina zapornikov navodila paznikov sprejema in upošteva, svojo (igrano) podredljivost pa povezujejo s pridobivanjem ugodnosti, kajti te so namreč največji adut v rokah zaporniškega osebja. Problem, ki se nanaša na svetovalno osebje, je v zvezi s tem, da jih obsojenci ne pojmujejo kot svetovalce, temveč kot pogojevalce oz. manipulante z ugodnostmi. To pa spominja na staro dobro znano tretmansko igro.

Ključne besede: zapor, obsojenci, tretma, stališča, življenje v zaporu.

Abstract

The paper shows findings of a survey on life in prison which was performed in December 2005 in Prison of Dob. The results imply that the staff in the studied prison is more inclined to thorough control and retribution than restitution and treatment. Prisoners get along well and the majority of them do not seem to be violent against other prisoners. Violence is justified in case of other prisoner's violent behaviour and for the protection of one's honour. Prisoners are generally satisfied with prison guards' work, although they are not in favour of friendly relations with them. Most of inmates emphasize discriminatory practices of the prison staff regarding benefits for prisoners. The majority of prisoners consider and follow guards' directions. Their (often played) subordination is linked with gaining benefits. Giving/getting benefits is the prime method of the prison staff. In addition, the results are quite challenging for prison advisors (psychologists and pedagogues) because the prisoners perceive them more as brokers with benefits than advisors who help them when in trouble.

Key words: prison, prisoners, attitudes, treatment, life in prison.

1 Uvod

Zapiranje ljudi v zapore je pojav, ki obstaja že toliko časa kot obstaja družba sama, toda šele v zadnjih tristo letih se je zaporna kazen uveljavila kot glavno orožje države pri postopanju z delinkventi. V sodnem procesu je zapor takrat najpogosteje služil kot »vmesna postaja« z namenom pridržati osumljenca do začetka sojenja. Šele v začetku 19. stoletja je zapor prevzel glavno vlogo pri kaznovanju delinkventov. K temu premiku je veliko prispeval porast človekoljubnih idealov, ki so naredili zaporno kazen privlačnejšo od obešanja, bičanja, sežiganja in različnih vrst pohabljanja, s katerimi se je družba odzivala na kriminal v preteklosti. Zapor so tako zamenjali grajske ječe in zaporne sobe. Hkrati s spreminjanjem namena zapora se je širila tudi zavest o pomenu osebne svobode, ki je ob predpostavki možnosti izgube le-te delovala kot resna grožnja. Filozofija razsvetljenstva je podpirala idejo, da bi morala kazen ustrezati kaznivemu dejanju, kar pomeni, da bi za različna kazniva dejanja določili različno dolge kazni (Sykes, 1958).

V začetku 20. stoletja namen kazni dobi novo razsežnost. Poleg povračila, onesposobitve in zastraševanja se je pričejala uveljavljati še rehabilitacija s prisilno prevzgojo zapornikov. Ljudje so verjeli, da je to mehanizem, ki bo prestopnike odvrnil od izvrševanja in ponavljanja kaznivih dejanj (Brinc, 2000). Ta »revolucionarni« pristop pa je z leti izgubil podporo, tako v javnosti (ki v takšne preobrazbe zaradi preteklih neuspehov ne verjame več) kot med strokovnjaki. V današnjem času se zdi, da so tretmanski pristopi in rehabilitacijske usmeritve zgolj papirnate iluzije, ki polnijo strokovne revije in zaposlujejo misli »teoretičnih« penologov. Slednje (najverjetneje) izhaja iz dejstva, da trenutno prevladuje miselnost, da so izolacija, odstranitev in izločitev zapornika iz družbe najboljša obramba pred kriminalom. To nepoučena javnost vsekakor verjame ali bolje – si domišlja. Z onesposobitvijo oziroma izolacijo zapornika (in s tem preprečitvijo ponovnih izvajanj kaznivih dejanj) se doseže le začasno varstvo družbe pred kriminaliteto enega zapornika, nikakor pa takšna onesposobitev ne zmanjšuje kriminalitete. Res je, da se ljudje počutijo varneje, če so »nevarni ljudje« (torej tisti, ki so bili v javnosti predstavljeni kot nevarni) za zapahi, vendar to ni edini vidni namen zapora. Kazen naj bi ljudi

odvračala od kriminalitete, zato se predpostavlja, da mora vsebovati zastraševanje (Brinc, 2000). Z generalno prevencijo naj bi tako vplivali na tiste, ki bi drugače morebiti zagrešili takšno dejanje, s specialno prevencijo pa »prevzgjajali« tiste, ki so že prekršili zakon. Z zaporno kaznijo bi kaznovali prestopnike in jim s tem omogočili poplačilo za storjeno dejanje, z alternativnim kaznovanjem pa ponudili zapornikom drugačne (nove) načine »poplačanja« kršitve (Petrovec, 1999). Odgovor na vprašanje, kako vse vidike združiti in jih učinkovito izvajati, bo z novimi pristopi k izvrševanju kazenskih sankcij prinesla prihodnost.

Pri tem pa je pomembno dejstvo, da še tako usklajen način kaznovanja ne bo nujno prinesel rezultatov pri zmanjševanju kriminalitete. Razlog je morda tudi v tem, da je življenje v kaznovalnih institucijah ena največjih družbenih ugank. Javnost z dogajanjem in življenjem v zaporu ni seznanjena (razen v primerih kakšnih izgrediv). Ljudje si težko predstavljamo, kako je, ko nimaš osebne svobode, kako je, ko si prisiljen živeti s toliko različnimi ljudmi v isti stavbi, kako je, ko se moraš podrežati pravilom in početi stvari, ki jih prej nikoli nisi. Ko moraš ubogati in ko se začneš zavedati, da še toliko in toliko let ne boš ob večerih pred spanjem poljubil otroka, stisnil partnerja, pozdravil soseda, obiskal trgovine in še bi lahko naštevali nam, svobodnim, popolnoma samoumevne reči. In ravno zaradi tega splošnega nepoznavanja/nerazumevanja socialne prikrajšanosti, počutja in razmer v zaporu zaporna kazen ne more zastraševati ljudi in jih odvrti od kršenja zakona (Brinc, 1985). Kvečjemu se iz javnosti slišijo očitki, da zapornikom »ni hudega«, saj imajo nove zapore, televizijo, računalnik itd., poleg tega pa se vedno bolj izpostavljajo tudi človekove pravice – in z njimi torej tudi pravice zapornikov. Mednarodni² in domači akti zahtevajo humano in spoštljivo obravnavanje brez mučenja. Zahtevajo enakopraven, vljuden in pravičen pristop tako med zaporniki kot tudi med zaposlenimi in zaporniki. Pa se to znotraj zaporov, ki so pred javnostjo zaprte in izolirane celice, upošteva? Kako živijo zaporniki? Kakšno je življenje v slovenskih zaporih?

² S pripravo takšnih aktov se med drugimi ukvarja Evropski komite za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja oziroma kaznovanja (CTP). Več o delu tega organa je na voljo v knjigah z naslovoma *Protecting Prisoners* (Morgan in Evans, 1999) in *The treatment of prisoners under international law* (Rodley, 1999).

S tem vprašanjem smo se na Fakulteti za policijsko-varnostne vede lotili raziskave, ki jo predstavljamo v tem prispevku. Pred rezultati prvega dela raziskave, ki je bila v decembru 2005 izvedena v Zavodu za prestajanje kazenskih sankcij na Dobu, bomo nekaj besed namenili teoretičnim izhodiščem življenja v zaporu, besedilo pa zaključili z izhodišči za razpravo – okroglo mizo o zaporih v sodelovanju z Upravo za izvrševanje kazenskih sankcij.

2 Družba znotraj družbe

Zapor je družba znotraj družbe. Če hočemo razumeti življenje znotraj zapora, se moramo zavedati, da zapor ni samo nekaj celic, sten, rešetk in ključavnic, temveč je veliko več (Sykes, 1958). Zapor, predvsem v sociološkem pogledu, predstavlja posebno družbeno skupnost. Na relativno majhnem prostoru se proti svoji volji znajdejo ljudje različnih osebnosti, socializacije, starosti in kulture. Tako se osnovnemu konfliktu med zaprto osebo in državo pridruži še nešteto konfliktov med njimi samimi. Če k temu dodamo še dejstvo, da je za nekatere zapornike značilno disocialno vedenje in/ali uživanje psihotropnih substanc, je situacija še bolj zapletena (Peteh, 2000). Poleg tega zaporniki trpijo zaradi prikrajšanosti za heteroseksualne odnose (Zebec - Koren, 1992) in so utesnjeni tako fizično kot psihično. Vsakodnevno živijo v prisiljeni intimnosti, kjer je vsako dejanje posameznika pod nenehnim opazovanjem in nadzorstvom sozapornikov in paznikov. Takšno življenje v množici je za večino zapornikov veliko večja kazen od izoliranosti (Sykes, 1958). Vendar pa nasprotno od počutja zapornikov Sykes (1958) ugotavlja, da neprekinjeno izoliran posameznik ni več človek, temveč le še polčlovek, organizem s številko. Identiteta posameznika je tako za njega samega kot za druge sestavljen splet komunikacij, s katerimi je povezan z zunanjim svetom. Davis (v Sykes, 1958) je izpostavil, da je človeška osebnost produkt socialnih interakcij, in ko se le-te prekinejo, začne človek nazadovati. To spoznanje je igralo pomembno vlogo pri opustitvi osamitve za večino zapornikov. Danes se zapiranje v samico uporablja samo kot skrajni ukrep pri kaznovanju tistih posameznikov, ki kršijo pravila zapora, in ne kot skupno usodo zaprtih oseb.

Prav tako so zaporniki (sodobnih zaporov) vsak dan izpuščeni

iz svojih celic, da pod nadzorom paznikov opravljajo različna gospodinjska opravila (kuhajo, perejo obleke, čistijo itd.), da se skupaj prehranjujejo, rekreirajo, hodijo na delo, gledajo televizijo, se učijo, obiskujejo verske obrede itd. Vsa ta opravila, ki predstavljajo del dnevne rutine, ustvarjajo številne priložnosti za interakcijo med samimi zaporniki ter med zaporniki in pazniki. Znotraj teh odnosov se vzpostavi socialni sistem v zaporu (Sykes, 1958). In čemu je zapor sploh namenjen? Na kakšni osnovi je sploh upravičen?

2.1 Namen zavora

Zaporna kazen ima tri cilje: kaznovanje,³ zastraševanje⁴ in resocializacijo.⁵ Ti trije cilji se mogoče na videz zdijo jasni in enostavni, vendar ni tako. Zapor združuje nenavadno kombinacijo omejevanja, kaznovanja internega reda, »samovzdrževanja« (angl. self-maintenance) in rehabilitacije. Sredstva za to pa so strogo omejena tako s strani zakona, javnega mnenja kot tudi paznikov samih.

Zapor predstavlja temeljni simbol družbene izločitve delinkventov in stene zavora predstavljajo mejo med čistim in umazanim. Vendar zapor vseeno ni avtonomen sistem moči, temveč je inštrument države, ki ga oblikuje širše socialno okolje (Sykes, 1958). In koliko je ta »inštrument« učinkovit?

2.2 Učinkovitost in izvajanje zaporne kazni

Sodobna znanost razlogov za različno učinkovanje⁶ zavora na ljudi še ni odkrila. Prav tako še ni znano, kolikšen delež prispeva

³ Ideja kaznovanja je enostavna: oseba, ki je zagrešila kaznivo dejanje, mora v zameno trpeti. Država ima pravico, če ne celo moralno obvezo, da kaznuje posameznika, ki je kršil zakon. Zapor ne kaznuje samo z odvzemom prostosti, temveč tudi z vzpostavljanjem težkih pogojev, pod katerimi mora zapornik živeti (Sykes, 1958).

⁴ Pri razlagi zastraševanja se srečamo z generalno prevencijo, izločitvijo in pogojem, da je zapornikovo prestajanje kazni neprijetno (Sykes, 1958).

⁵ Namen resocializacije je »prevzgoja« zapornikov, da po vrnitvi iz zavora ne bi več izvrševali kaznivih dejanj. Resocializacija je proces sprejemanja norm in vrednot določene skupine oziroma širše skupnosti, kar se dosega s korigiranjem družbeno negativnih razumevanj, navad in mišljenj ter z novim strukturiranjem osebnosti na osnovi družbeno sprejemljivih stališč, mišljenj in vrednot, ki dano osebnost delajo družbeno pozitivno (Zebec - Koren, v Žišt, 2002).

⁶ »Nekateri nikoli več ne storijo kaznivih dejanj, drugi postanejo še hujši prestopniki.« (Brinc, 1976: 91.)

k poboljševanju zapornikov obravnavanje v kazenskem zavodu in kolikšen delež ima pri tem pomoč zapornikom po odpustu s prestajanja kazni. Kljub temu prevladuje splošno prepričanje, da pomanjkanje ustrezne pomoči zapornikom po odpustu lahko prispeva k ponovnemu opravljanju kaznivih dejanj, čeprav po odpustu ponovno izvajajo kazniva dejanja tudi tisti, ki so pomoč prejeli (Brinc, 1976). Je torej uspešno prestajanje zaporne kazni že, če prestopnik po odpustu ne naredi še hujšega dejanja (Sykes, 1958)?

Za zapornike (in tudi njihove najbližje) sta poleg življenja v zaporu kritični predvsem dve točki: prehod s prostosti v zapor⁷ in vrnitev na prostost. Tukaj bi morale ukrepati posebne službe, ki bi jim nudile pomoč pri vzpostavljanju novega/drugačnega/ponovnega načina življenja, saj naj bi bil namen poboljševalnih sistemov poboljšanje zapornika, njegova readaptacija in resocializacija (Brinc, 1976: 91).

2.3 Resocializacija

Danes mnogi zaporu skušajo resocializirati zapornika tako, da poskušajo znotraj zapora imitirati zunanje okolje. Zapornikom so na voljo zdravniška oskrba, rekreacija, izobraževanje, knjižnica, obiski itd. Vse to z namenom, da bo zapor manj zapor in bo bolj podoben življenju na prostosti. S takšnim ravnanjem poskušajo vplivati na vedenje zapornika po zapustitvi zapora, ki naj bi bilo nedelinkventno. Vpliv takšnega pristopa na posameznika ni znan, saj (zaenkrat še) ne obstajajo veljavne meritve, s katerimi bi ugotavljali, ali takšen zaporniški režim vpliva na zapornika pozitivno, negativno ali se ga enostavno ne dotakne. Zaposleni v zaporu se oprijemajo upanja, da če imitacija zunanjega življenja v zaporu nima pozitivnih posledic, jim zagotovo tudi ne škoduje (Sykes, 1958).

V zaporu so tako zaposleni svetovalci, psihologi, vzgojitelji in duhovniki, katerih naloga je vzbuditi samoobsodbo pri zapornikih, kar jih bo (ali bolje – naj bi jih) obvarovalo pred kriminalno potjo v prihodnosti. Vendar pa prizadevanja za rehabilitacijo zapornikov ostajajo zgolj na verbalni ravni in so prej le poraba javnih sredstev kot pa celovit in usklajen program strokovnega osebj. Nekateri

⁷ »Prehod s prostosti je navadno grob, ne toliko telesno, zato pa toliko bolj duševno.« (Brinc, 1976: 91.)

pisci trdijo, da so vsi poskusi rehabilitacije zapornikov jalovi. Trdijo namreč, da vzroki za delinkventno vedenje ne izvirajo iz posameznika samega, temveč jih je treba poiskati v socialnem okolju, v revščini, v revnih mestnih četrtih, v kriminalnem podzemlju itd. In ker se zapor teh dejavnikov ne dotakne, je ukvarjanje z zaporniki v smislu njihove rehabilitacije samo zapravljanje časa. Spet drugi trdijo, da so vzroki za delinkventno vedenje v posameznikovi podzavesti, vendar pa zaposleni v zaporu niso dovolj usposobljeni in izkušeni, da bi lahko te vzroke izkoreninili. Zaposleni ob tem občutijo neko mešanico optimizma, cinizma (Sykes, 1958) in so razočarani nad svojo nemočjo, prizadet pa je lahko tudi zapornik, ki je pričakoval pomoč (Brinc, 1982). Kot že rečeno so med življenjem v zaporu najpomembnejši in tudi odločilni odnosi med osebjem in zaporniki. To vpliva tudi na njihovo побољшanje. Za korekcijsko vplivanje na zapornike so najbolj pomembna stališča in odnosi (zaznava) delavcev do zapornikov, njihova lastna samopodoba (Brinc, 1984) in zmanjševanje komunikacijskega prepada med njimi. Ob tem je treba upoštevati tudi pazniško subkulturo (ki so ji bolj podvrženi mladi pazniki) (Brinc, 1984) in njihovo izobrazbeno raven.

Resocializacija se v zavodih uresničuje preko različnih tretmanov; s tem pojmom označujemo vse, kar delajo institucije s posameznikom od začetka kazenskega postopka do trenutka, ko se preneha skrb za storilca kaznivega dejanja, ki družbi »ni več« nevaren. Kanduč (1997) pravi, da splošna in abstraktivna zamisel o rehabilitaciji obsega raznolike ukrepe od različic tako imenovanega socialnega učenja (npr. v obliki socialnega treninga, katerega namen je odpraviti ali omiliti pomanjkljivosti primarne socializacije); izobraževanja in poklicnega usposabljanja; dela (dela kot vira zaslužka in socialne varnosti, pa tudi kot vira pridobivanja delovnih izkušenj, navad in veščin); medicinske, socialne in psihološke pomoči (npr. v obliki svetovanja, učenja soočanja z življenjskimi problemi in dilemami); zagotavljanja ustreznih življenjskih razmer v zaporu; pomoči po prestani kazni zopora (postpenalni pomoči), ki olajša ponovno vključitev v »normalno« družbo (se pravi reintegracijo); sodnega varstva pravic zapornikov med prestajanjem kazni; postopnega odpiranja zavoda v odnosu do družbe in povečanja njegove »transparentnosti« (socialne vidljivosti); psihosocialnih pristopov, ki so usmerjeni na sprejemanje ali samozavedanje lastne odgovornosti, do »dovzgoje«.

Koncept tretmanske usmeritve lahko opredelimo z individualizacijo, vsestranskim preučevanjem delinkventa, njegovim spreminjanjem in spravo s samim seboj, diskrecijo terapevta, ki se z njim ukvarja, »pobotanjem«/rehabilitiranjem ter načelom empirizma⁸ (Cusson v Žišt, 2004). Penološki delavci se pri izvajanju tretmanov opirajo v glavnem na etiološke teorije, vendar dokler so morilci, tatovi in posiljevalci, goljufi ipd. v istem kazenskem zavodu, v isti vzgojni skupini, resocializacija ne more biti uspešna (Knežević v Žišt, 2004). Zaporniki so le »zaprti« in družba je zadovoljna z njihovo začasno onesposobitvijo, ker se pred njimi čuti varna, čeprav je ta občutek močno varljiv, saj se zaradi zaprtih prestopnikov prav nič ne zmanjša kriminaliteta v času, ko so zaprti. In tudi izločitev je samo začasna. Zapornik se slej ko prej vrne v »normalno« življenje, saj v Sloveniji (pa tudi v nekaterih drugih državah) ne poznamo ne smrtno ne doživljenjske zaporne kazni. Brinc (2002) pravi, da rehabilitacija zapornikov v Sloveniji ni pokazala zmanjševanja zapornih kazni, prav tako dolžina kazni ne vpliva na postopke resocializacije. In tudi Perhavčeva (v Žišt, 2004) ugotavlja, da si izvajalci izvrševanja kazni ne domišljajo, da s programi pomoči v zaporih »popravljajo« ljudi in jih povsem spremenjene vračajo v sredine, iz katerih so prišli. Programi pomoči temeljijo na odnosu z zaprto osebo, v katerem je zaprta oseba subjekt. V tem odnosu se s strokovnimi oblikami dela zaprto osebo vodi do uvida v lastno vedenje, do prevzemanja lastne odgovornosti in do motiva za spreminjanje svojega vedenja. Torej: na kakšen način »vplivati«, »prevzgajati« in obravnavati zapornike? Kakšne strategije uporabiti, če teorija za sedaj poznane tretmane ugotavlja, da so v večini manj uspešni od pričakovanega? Po mnenju nekaterih avtorjev ti ne smejo temeljiti le na doslednih ugotovitvah znanosti, temveč morajo imeti podporo tudi v kaznovalni politiki, osredotočeni na rehabilitacijo, namesto na retribucijo in izločevanje (Crow, 2001). Po drugi strani Petrovec (2000) omenja novo penologijo⁹, ki se ne

⁸ Gre za prepričanje, da bo kopičenje opazovanj in poskusov z delinkventi zadoščalo za odkritje vzrokov problemov in njihovo reševanje (Cusson v Žišt, 2004).

⁹ Nova penologija uporablja pojme, kot so pravična kazen, »trda roka«, resnična kazen, najmanjše možne kazni, dosmrtni zapor po treh deliktih, odprava pogojnega odpusta, intenzivno nadzorovanje, nadzor z uporabo elektronskih sredstev in posebna kazenska taborišča (Normandeau v Petrovec, 2000).

ukvarja več s posameznikom, njegovim vedenjem in tretmanom, temveč poskuša identificirati in upravljati tisti del populacije, ki se ne drži družbenih pravil. Ne poskuša preprečevati kriminala, temveč z onespособljanjem in strogim nadzorovanjem poskuša »upravljati« z njim. Skrbi za varnost prebivalstva tako, da upravlja oz. obvladuje določene marginalne skupine in tako povzroči stigmatizacijo določenega dela družbe kot nevarnega. Ne ocenjuje posameznikov, temveč skupino, ki je visoko rizična in jo je treba obvladovati ter tako varovati preostalo družbo pred kriminaliteto. Pa so takšni prijemi lahko merljivi? Lahko izmerimo njihovo (ne)učinkovitost? In če se tudi pri »novih« pristopih soočimo z neuspehom, kdo je za to odgovoren? So za to »krivi« nepravilni pristopi? Ali (kot ugotavljajo različni avtorji, Wigend, Mitford in Conklin v Petrovec, 1992) je to posledica neuresničevanja/neizvajanja ideje tretmana v praksi? Dejstvo je, da če nečesa ne izvajamo, tudi ne moremo ocenjevati. Vendar kako vemo, kaj se je dejansko izvajalo in kaj ne? O družbenem sistemu (kot o kompleksni celoti vzorcev vedenja) znotraj zapora je malo znanega in tudi sam sistem je težko odkriti. Problem je še večji, ker so običajno raziskovalci in izvajalci tretmana različne osebe, zaporniki pa svoje ideologije, mite ali običaje zelo redko zapišejo. Notranje obveščevalce hitro označijo za izdajalce, na zunanje opazovalce pa gledajo z nezaupanjem. Imajo tudi svoj žargon in napačna uporaba terminov takoj izda »prevaranta«. Poleg nezaupanja zapornikov pa se raziskovalci v bitki za dostop do razmišljanja in življenja zaprtih in zaposlenih pogosto srečujejo tudi s tihim odporom s strani zaposlenih. Njihove kariere, službe in ugled so odvisni od učinkovitosti delovanja zapora in kar je mogoče zaupen birokratski problem v zaporu, lahko postane škandal za upravo, če pride v javnost. Zato je raziskovanje življenja v zaporu področje, kjer odkritja lahko drago stanejo (Sykes, 1958).

Vendar rehabilitacijski ukrepi niso zasnovani zgolj v korist zapornikov, temveč tudi penoloških delavcev, saj je njihov namen – med drugim – zagotoviti boljše (bolj človeško) socialno vzdušje v zaporu. Pri tem pa moramo biti pozorni tudi na določene »stranske učinke« takšnega obravnavanja, ki so jih zaznali v začetku 70. let. Raziskovalci so s pojmom »tretmanska igra« opredelili zapornikovo vključevanje v tretmanske programe (od skupinske

psihoterapije, delovne terapije itd.) izključno zaradi najudobnejše poti do predčasnega, pogojnega odpusta.¹⁰ Tretma je s tem pridobil neko drugo, farsično kakovost. Zaporniki pragmatično hlinijo spreminjanje, izboljšanje, terapije in drugo osebje v zaporu pa »tiščijo glave v pesek« in ne želijo videti, kaj se res dogaja (Zebec - Koren v Žišt, 2002). To poleg družbenega vzdušja oblikuje tudi življenje v zaporu.

2.4 Življenje v zaporu

Na življenje v zaporu močno vpliva tudi institut ugodnosti, ki je v slovenski penološki praksi že stara in preizkušena metoda, s katero se spodbuja zapornike k aktivnemu sodelovanju med prestajanjem kazni zavora. Sistem ugodnosti¹¹ je tisti dejavnik, s katerim se zagotavlja red in disciplina v zavodih. Hkrati podelitev ugodnosti vpliva na boljše vzdušje znotraj zavodov, saj sprošča napetosti med zaporniki in jih odvrača od nedovoljenih ravnanj. Ugodnosti predstavljajo tudi pomemben del tretmana ter imajo veliko vlogo pri postpenalnem delu in (ponovnem) vključevanju zapornika v družbeno okolje. Omeniti moramo, da podeljevanje ugodnosti v obliki prostega izhoda predstavlja tudi potencialno nevarnost za okolje, saj lahko zapornik, ki to vrsto ugodnosti koristi, v času izhoda stori novo kaznivo dejanje ter tako ogrozi notranjo varnost države in osebno varnost njenih državljanov. Zato je za vsako podelitev takšnih ugodnosti potreben tehten razmislek. Indikatorji, ki vplivajo na odločitev o podelitvi prostega izhoda zaporniku, so: spoštovanje hišnega reda zavoda, osebnost zapornika, število disciplinskih obravnav zapornika, izvajanje kršitev znotraj zavoda, konfliktnost osebnosti, nevarnost pobega, vrsta in način storitve kaznivega dejanja ali kršitve javnega reda in miru. Hkrati je treba upoštevati tudi odziv okolja, kjer je bilo kaznivo dejanje storjeno, in

¹⁰ Takšne »učinke tretmanov« bi lahko preprečili, če strokovni sodelavci, ki izvajajo resocializacijski tretma, ne bi sodelovali pri dovoljenju/odobritvi različnih ugodnosti in pogojnih odpustov. Žal pa je ravno to njihova glavna naloga (Vodopivec, 1992).

¹¹ Ugodnosti so po zakonu razdeljene na zavodske in zunajzavodske, kot so: nenadzorovan obisk zunaj zavoda, izhod iz zavoda v spremstvu pooblaščenih oseb, prost izhod iz zavoda (razen v okolje, kjer je zapornik storil kaznivo dejanje), delna ali popolna izraba letnega počitka zunaj zavoda in do sedem dni brezplačnega počitka na leto (Ivanc, Jelušič in Peteh; 2004).

zlasti oškodovancev. Ravno tako mora zapornik do podelitve prve zunajzavodske ugodnosti prestati določen del kazni zapor. Pri tem je zelo pomembno, za kakšno vrsto kaznivega dejanja je bil obsojen oziroma, ali je prvič na prestajanju kazni in v kakšnem režimu prestaja kazen zapor. Ugodnost zaporniku ne pripada, dokler ne preneha četrtine zaporne kazni. Takšnim ugodnostim javnost običajno ni naklonjena, saj se počuti ogroženo, vendar pa statistični podatki kažejo, da je število kršitev zunajzavodskih ugodnosti zelo majhno in kot tako ne predstavlja nevarnosti za širšo družbo in državo nasploh (Ivanc, Jelušič, Peteh, 2004).

Vedenja, ki so v družbi definirana kot kazniva, pa so strogo obravnavana tudi v zaporu. Okoliščine v zaporu zoper njih ustvarjajo strog pritisk in od zapornikov zahtevajo tudi spoštovanje velikega števila internih pravil. Nekaj teh je namenjenih varnosti paznikov, velika večina pa zagotovitvi »urejenega«, »tihega«, in »mirnega« stanja v zaporu. Tu opazimo veliko razlikovanje med vrednoto reda v zaporu ter vrednoto posameznikove svobode v svobodni družbi. V družbi so dejanja, ki bi mogoče vodila v škodljive posledice, le redko prepovedana. Določena škodljiva ali nezakonita dejanja so neizogibna in na nek način sprejemljiva posledica posameznikove svobode. Zaporniki pa se morajo na račun reda podrediti še tako »drobnemu pravilu« (Sykes, 1958). Poleg tega se morajo prilagajati še trenutni usmeritvi penološke veje in kaznovalnega sistema, ki je lahko retributivne, utilitaristične ali pa mešane narave (Petrovec, 1998), in so tako lahko le objekti izvrševanja sankcij. Lahko so obravnavani individualno ali skupinsko, lahko pa so (seveda »prostovoljno«) del tretmanske ideologije, ki jih želi poboljšati, samodisciplinirati in/ali prevzgojiti. Vendar se nam danes zdi zapiranje delinkventov za daljše časovno obdobje tako samoumevno, da pozabljamo na pomembnost tega pojava.

Družba je ustanovila skupnost stotih, tisočih posameznikov, ki več let skupaj jejo, delajo, spijo in živijo. V takšni dlje časa trajajoči skupnosti je neizogibno, da se – poleg družbenega reda, ki ga vzpostavljajo zaposleni – vzpostavi tudi določen neformalni socialni sistem, ki se razvije kot posledica medsebojnih interakcij med ljudmi znotraj njihovega okolja (Sykes, 1958).

2.5 Družbeno vzdušje v zaporu

Ena izmed glavnih nalog vsakega zavoda za prestajanje kazni zopora je zagotavljanje reda in varnosti, način, kako to doseči pa se razlikuje od zavoda do zavoda (Sparks in ostali, 1996). Družbeno vzdušje v posameznem zaporu je posledica nenehnega medsebojnega odnosa med zaposlenimi in zaporniki, in čeprav je zapornikov več kot zaposlenih, so ravno zaposleni tisti, od katerih sta odvisni kvantiteta in kvaliteta medsebojnih odnosov v zaporu (Brinc, 1984). Dejstvo je, da so zapori takšni, kot so delavci v njih. Zapor ni le hladno poslopje, temveč je kumulativna stvaritev delavcev in zapornikov (Brinc, 1994). In ker komunikacija¹² vedno deluje obojestransko, se moramo zavedati, da je od odnosa zaposlenih do zapornikov v veliki meri odvisen tudi odnos zapornikov do zaposlenih (Brinc, 1984). Poznavanje družbenega vzdušja, ki je odvisno od režima zavoda, le-ta pa od pravil in stališč zaposlenih, je pogoj za razumevanje vedenja zaposlenih in zaprtih (Brinc, 1997). To, da se vse več pozornosti usmerja ravno na zaposlene, ki nadzorujejo, ne preseneča, saj v zaporih prevladuje vloga nadzorovanja zapornikov (Brinc, 1984). Pazniki v zaporu so sicer birokrati, vendar birokrati z orožjem (Sykes, 1958). Hkrati pa imajo poleg vzgojnega osebja tudi veliko vlogo pri opravljanju tretmanskih nalog, saj so oni tisti, ki z zaporniki preživijo največ časa. Z njimi so »podnevi in ponoči, zato so jim zaporniki prepuščeni na 'milost in nemilost'. Pazniki tako predstavljajo zapor in poosebljajo zaporske kazni. Zaporniki ocenjujejo dober ali slab zapor pretežno po paznikih« (Brinc, 1984: 225). Od tega je tudi odvisno, če/ali bo resocializacija pri zapornikih uspešna ali ne. Vsekakor pa so za življenje v zaporu pomembni tudi odnosi med zaporniki ter dogodki, izgrede in soglasja oz. nesoglasja, ki se pojavljajo med njimi (Brinc, 1984).

2.6 Nasilje v zaporu

V zaporu lahko vsak postane žrtev, vendar so nekatere skupine zapornikov v večji nevarnosti, da bodo viktimizirane, kot druge. V tako imenovano rizično skupino spadajo mladi, neizkušeni

¹² Zaporniki komunikacijo v začetku prestajanja kazni praviloma doživljajo kot odraz moči paznika nad njimi, kar pa lahko kasneje s pravilnim komunikacijskim pristopom odpravimo in dosežemo, da zapornik pazniku zaupa in v njem prepozna tudi sogovornika (Bračko, 2004).

zaporniki; telesno šibkejši ali manjše postave; mentalno zaostali ali duševno bolni; tisti, ki izhajajo iz spodnjega srednjega ali spodnjega družbenega razreda in so šibkejši; zaporniki, ki niso člani tolpe v zaporu; homoseksualci; zaporniki, zaprti zaradi spolnega nasilja, posilstev; tisti, ki so v zaporu prekršili zakon molka; izdajalci; ovaduhi ter nepriljubljeni pri zaposlenih ali zapornikih. Bowker (v Žišt, 2004) pravi, da v vsakem zaporu najdemo več vrst viktimizacij, do njih pa lahko pride med zaporniki ali med zaposlenimi in zaporniki. V bitki za zaporniški status, pozitivno samopodobo in materialne dobrine se zaporniki ne morejo povsem zanesti le na svojo telesno moč; tveganje, da jih bodo napadli, je namreč preveliko. Najhujšo obliko viktimizacije (tudi) v zaporu vsekakor predstavlja spolno nasilje. Posilstvo moških je že od nekdaj sestavni del življenja v zaporih (Kury v Žišt, 2004). Poleg tega je to najbolj podcenjujoče ravnanje s človeškim bitjem; še posebej pri moških, ki jim posilstvo poleg bolečin predstavlja še sramoto in jih navdaja s sovraštvom. Za takšna dejanja med zaporniki še vedno obstaja »strogo pravilo« molka. S tem lahko pojasnimo tudi zelo nizko število prijavljenih primerov spolnih napadov v zaporih. Poleg tega »tabu« dejavnika pa se zaporniki, žrtve spolnega nasilja, bojijo stigmatizacije, ko bodo ponovno na svobodi, in posledic znotraj zapora.

V zaporih se poleg posilstev dogajajo tudi druge oblike fizičnega nasilja; največ je verbalnega. Nasilna dejanja spremljajo trgovanje z nedovoljenimi in prepovedanimi substancami ali predmeti (mamila, tobak, noži itd.), vendar žrtve tovrstnih dejanj ne prijavljajo, saj se bojijo posledic, ker so bile vpletene v prepovedano dejavnost.

O'Donnell in Edgart (v Žišt, 2004) sta mnenja, da so najpomembnejši faktorji, ki pripomorejo k nastanku viktimizacije v zaporu, zapornikovo vedenje, njegova stopnja nasilja in vpliv socialnega okolja, iz katerega je prišel v zapor. Na viktimizacijo v zaporu tako vplivajo številni faktorji v zaporu kot tudi zunanji. Na njen nastanek v zaporu vpliva tudi način življenja, ki ga živi zapornik v zaporu.

Življenje zapornika v zaporu pogojujejo njegove individualne značilnosti, odnosi z ostalimi, kaznovalna naravnost in seveda družbeno vzdušje, ki prevladuje v zaporu. Vsak zapornik sicer zaporniško življenje dojema na edinstven način, vendar lahko s primernimi metodami kljub temu ugotovimo splošno/povprečno vzdušje v zaporu.

Na Fakulteti za policijsko-varnostne vede so se v letošnjem letu pričela izvajati predavanja predmeta Penologija, v okviru katerega smo se srečali tudi z vprašanjem življenja v zaporu. Nastala je ideja o raziskavi, ki bi podala sliko o življenju v zaporu z vidika zapornikov. Spoznati smo želeli odnose med zaporniki, med zaporniki in pazniki, odnos zapornikov do zaporniških pravil ter pogostost določenih vedenj zapornikov v zaporu. Tako smo v decembru 2005 v Zavodu za prestajanje kazenskih sankcij na Dobu izvedli raziskavo o tem, kako življenje in odnose v zaporu doživljajo zaporniki.

3 Metoda

3.1 Vprašalnik

Za raziskavo smo uporabili strukturirani intervju, v katerem smo poleg demografskih podatkov o zapornikih postavljali tudi vprašanja o njihovi zaznavi odnosov med zaporniki, o odnosih med zaporniki in pazniki, zaporniških pravilih ter pogostosti določenih vedenj zapornikov v zaporu.

3.2 Vzorčenje in zbiranje podatkov

V raziskavo smo zajeli vzorec 103 zapornikov moškega spola, kar predstavlja dobro tretjino vseh zapornikov, ki so v decembru 2005 prestajali zaporno kazen na Dobu.

Prvi pogoj za sodelovanje je bilo vsaj še polletno prestajanje kazni, drugi pa pripravljenost sodelovati še v drugem delu raziskave. Zaporniki so se o sodelovanju odločali prostovoljno, čeprav jih je velika večina takšno participacijo razumela kot dodatno točko pri pridobivanju ugodnosti, ki so pomemben del tretmana ter imajo veliko vlogo v postpenalnem delu in vključevanju zapornika v družbeno okolje (Ivanc, Jelušič in Peteh, 2004). Nekateri pa so takšno intervjuvanje sprejemali tudi kot možnost dodatnega terapevtskega obravnavanja, možnost za spreminjanje razmer v zaporih, družabno druženje, prikrito poizvedovanje uprave zapora itd.

Izvajanje intervjuja je trajalo približno 20 minut, vprašanja pa so bila razporejena v pet sklopov. Prvi sklop je bil sestavljen iz demografskih vprašanj, drugi sklop je bil namenjen odnosu med

zaporniki, tretji odnosu med zaporniki in pazniki, četrti spoštovanju zaporniških pravil v zaporu in peti vedenju zapornikov.

Intervju je potekal tako, da smo zapornikom najprej postavljali splošna vprašanja. V drugem, tretjem in četrtem sklopu smo jim prebrali trditev in jih prosili, da nam povedo, če se z njo strinjajo (1 = da) oz. ne strinjajo (2 = ne). V zadnjem sklopu pa smo jih prosili, da so se osredotočili na zadnjih 6 mesecev, ki so jih preživeli v zaporu. Nato smo jim zastavili vprašanje in jim ponudili štiri možne odgovore, kako pogosto so določeno dejanje izvedli (1 = zelo pogosto, 2 = včasih, 3 = redko in 4 = nikoli). Kljub temu da so bila vprašanja strukturirana, so zaporniki lahko pri vsakem vprašanju povedali svoje mnenje in pripombe.

Tabela 1: Značilnosti preučevanega vzorca (N = 103)

Demografske značilnosti	N =	odstotek*
Koliko ste stari?		
20–30	32	31,1
31–40	37	35,9
41–50	22	21,4
51+	12	11,6
Koliko ste bili stari, ko ste prišli v zapor zaradi zadnjega KD?		
20–30	41	39,8
31–40	33	32,0
41–50	21	20,4
51+	8	7,8
Kakšen je vaš zakonski status?		
samski	36	35,0
poročen	19	18,4
ločen	16	15,5
vdovec	1	1,0
zunajzakonska skupnost	31	30,1
Kakšno izobrazbo imate?		
nedokončana OŠ	5	5,0
OŠ	16	15,8
SŠ	65	64,3
višja, visoka šola	15	14,9

Koliko ste bili stari, ko so vas policisti prvič aretirali?		
do 20 (adolescenca)	42	40,8
21–30 (zgodnje odraslo obdobje)	26	25,2
31–55 (zrela leta)	32	31,1
56–70 (predstarostno obdobje)	3	2,9
Kolikokrat ste bili aretirani?		
do 5-krat	68	66,0
6–10	20	19,4
11–15	2	1,9
16+	13	12,7
Koliko ste bili stari, ko ste bili prvič v zaporu?		
do 20 (adolescenca)	27	26,2
21–30 (zgodnje odraslo obdobje)	39	37,9
31–55 (zrela leta)	34	33,0
56–70 (predstarostno obdobje)	3	2,9
Kolikokrat ste do sedaj bili na prestajanju zaporne kazni?		
1-krat	63	61,2
2-krat	23	22,2
3-krat	7	6,8
4-krat	5	4,9
5-krat	5	4,9
Koliko let vašega življenja ste preživeli v zaporu?		
do 1 leto	18	17,5
1–5 let	56	54,4
5–10 let	22	21,4
nad 10 let	7	6,7
Zaradi kakšnega kaznivega dejanja ste trenutno v zaporu?		
nasilje	45	43,7
premoženjska kriminaliteta	31	30,1
droge	17	16,5
drugo	10	9,7
Kolikšna je dolžina vaše trenutne kazni?		
do 3 leta	21	21,0
3–5 let	26	26,0
6–10 let	33	33,0
nad 10 let	20	20,0

* Odstotki so izračunani glede na število dobljenih odgovorov na posamezno vprašanje.

Iz tabele 1 razberemo, da je bilo največ intervjuvanih (35,9 %) starih od 31 do 40, najmanj (11,6 %) pa nad 51 let. Ob prihodu v zapor zaradi zadnjega kaznivega dejanja je bilo največ (39,8 %) zapornikov starih od 20 do 30, najmanj (7,8 %) pa nad 51 let. Večina (35 %) je samskih, v zunajzakonski skupnosti jih živi 30,1 %, 18,4 % je poročenih, 15,5 % ločenih in 1 % ovdovelih. Največ (64,3 %) jih ima dokončano srednjo šolo, 15,8 % dokončano osnovno, 14,9 % dokončano višjo ali visoko šolo, 5,0 % pa nima dokončane osnovne šole. Ob prvi aretaciji jih je bilo največ (40,8 %) v obdobju adolescence, najmanj (2,9 %) pa v predstarostnem obdobju.

Do 5-krat je bilo aretiranih 66,0 %, 6–10-krat 19,4 %, 11–15-krat 1,9 %, nad 16-krat pa 12,7 %. Ob prvem prihodu v zapor jih je bilo največ (37,9 %) v zgodnjem odraslem obdobju, sledijo zrela leta (33,0 %) in adolescence (26,2 %), najmanj (2,9 %) pa jih je bilo v predstarostnem obdobju. Velika večina (61,2 %) obsojencev je prvič na prestajanju kazni, 22,2 % jih kazni prestaja drugič, 6,8 % tretjič, 4,9 % pa četrtič in petič.

Največ vprašanih (54,4 %) je v zaporu preživel 1–5 let svojega življenja in največ jih je obsojenih za kaznivo dejanje nasilja (43,7 %). 30,1 % jih je storilo premoženjsko kriminaliteto, 16,5 % pa kršitve v zvezi z drogo. Največ (33,0 %) jih prestaja zaporno kazen 6–10 let, najmanj (20,0 %) pa zaporno kazen nad 10 let.

4 Rezultati

Predstavljamo odgovore na drugi, tretji, četrti in peti sklop vprašanj. S trditvijo *Sprejemljivo je napasti sozapornika, če je on pričel prepir*, se ni strinjalo 73,8 % vprašanih. 86,1 % se jih ni strinjalo s trditvijo: *Več skupnega imam s pazniki kot z večino sozapornikov*. 89,3 % svojih misli in skrbi ne deli s pazniki in 93,2 % se jih ni strinjalo s trditvijo *Več časa porabim za pogovor s pazniki kot s sozaporniki*. Malo manj kot polovica (47,6 %) jih je menilo, da se je včasih zaradi zavarovanja svoje časti treba spopasti, 32,0 % pa, da se bodo tistemu, ki jih bo poskušal poškodovati, poskušali maščevati. Rezultate prikazuje tabela 2.

Tabela 2: Odgovori na posamezne trditve o odnosih med zaporniki

Trditve:	Da		Ne	
	N =	%*	N =	%*
Sprejemljivo je napasti sozapornika, če je on pričel prepir.	27	26,2	76	73,8
Več skupnega imam s pazniki kot z večino sozapornikov.	14	13,9	87	86,1
Svoje misli in skrbi delim s pazniki.	11	10,7	92	89,3
Včasih se je zaradi zavarovanja svoje časti treba spopasti.	49	47,6	54	52,4
Več časa porabim za pogovor s pazniki kot s sozaporniki.	7	6,8	96	93,2
Če me kdo poskuša poškodovati, se mu bom poskušal maščevati.	33	32,0	70	68,0

* Odstotki so izračunani po številu odgovorov na posamezno vprašanje.

Pri trditvah o paznikih (kot je razvidno iz tabele 3 in ponazorjeno z grafom 2) so bili odgovori v večini pozitivni. Zaporniki menijo, da so pazniki do njih spoštljivi (64,4 %), pravični (60,8 %) in vljudni (80,6 %) ter da pri reševanju problemov z zaporniki sprejemajo odločitve pravično (68,0 %). 63,1 % vprašanih meni, da pazniki zapornikov ne obravnavajo enakopravno glede na pravila.

Tabela 3: Odgovori na posamezne trditve o odnosih med zaporniki in pazniki

Trditve:	Da		Ne	
	N =	%*	N =	%*
Pazniki zapornike obravnavajo s spoštovanjem.	65	64,4	36	35,6
Pazniki zapornike obravnavajo pravično.	62	60,8	40	39,2
Pazniki vse zapornike obravnavajo enakopravno glede na pravila.	38	36,9	65	63,1
Pazniki so vljudni do zapornikov.	83	80,6	20	19,4
Pazniki pri reševanju problemov z zaporniki sprejemajo odločitve pravično.	68	68,0	32	32,0

* Odstotki so izračunani po številu odgovorov na posamezno vprašanje.

Iz Tabele 4 je razvidno, da zaporniki v 49,5 % menijo, da naj bi odločitve paznikov sprejeli, četudi menijo, da so napačne. 65,0 % se strinja s trditvijo *Naredili naj bi tisto, kar vam pazniki rečejo, da naredite, četudi se s tem ne strinjate*, 61,4 % pa s trditvijo *Naredili naj bi tisto, kar vam pazniki rečejo, da naredite, čeprav ne marate načina, kako pazniki z vami ravnaajo*.

Tabela 4: Odgovori na posamezne trditve o sprejemanju zaporniških pravil

Trditve:	Da		Ne	
	N =	%*	N =	%*
Odločitve paznikov naj bi sprejeli, četudi menite, da so napačne.	51	49,5	52	50,5
Naredili naj bi tisto, kar vam pazniki rečejo, da naredite, četudi se s tem ne strinjate.	67	65,0	36	35,0
Naredili naj bi tisto, kar vam pazniki rečejo, da naredite, čeprav ne marate načina, kako pazniki z vami ravnaajo.	62	61,4	39	38,6

* Odstotki so izračunani po številu odgovorov na posamezno vprašanje.

Pri zadnjem sklopu vprašanj, ki so prikazana v Tabeli 5 in ponazorjena v Grafu 1, je 1,9 % vprašanih odgovorilo, da je zoper sozapornika v zadnjega pol leta zelo pogosto uporabilo nasilje, 3,9 % je nasilje uporabilo včasih, 10,7 % redko in 83,5 % nikoli. Z nasiljem je sozaporniku zelo pogosto grozilo 1,9 %, včasih 5,8 %, redko 11,7 % in nikoli 80,6 % zapornikov.

Lastnino, ki ni njihova, si je včasih prilastilo 1,0 %, redko 1,0 %, 98,0 % vprašanih pa si tuje lastnine v zaporu ni prilastilo. Podobni odgovori so tudi pri poškodovanju tuje lastnine; 1,0 % je tujo lastnino poškodovalo zelo pogosto, 1,0 % včasih in 1,0 % redko. 97,0 % v zaporu ni nikoli poškodovalo tuje lastnine.

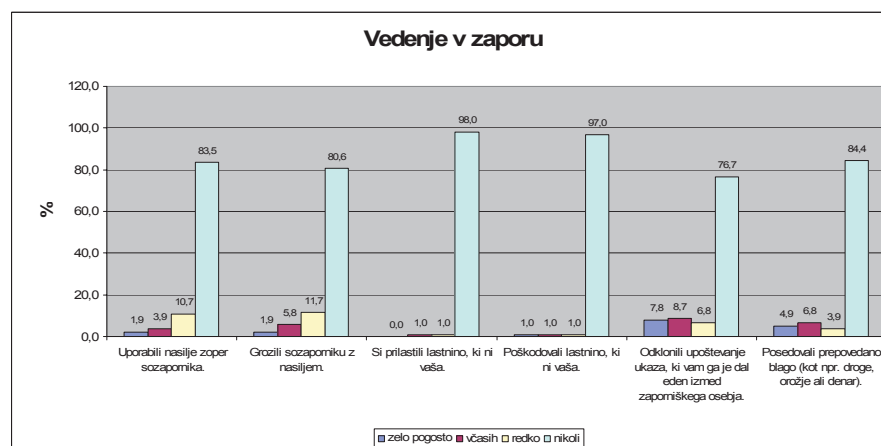
76,7 % vprašanih v zadnjega pol leta ni odklonilo upoštevanje ukaza, ki jim ga je dal nekdo izmed zaporniškega osebja, 7,8 % je to storilo zelo pogosto, 8,7 % včasih in 6,8 % redko. 4,9 % je zelo pogosto posedovalo prepovedano blago (npr. droge, orožje, denar), 6,8 % jih je prepovedano blago posedovalo včasih, 3,9 % redko in 84,4 % nikoli.

Tabela 5: Odgovori na vprašanja o vedenju v zaporu

Vprašanja:	Zelo pogosto		Včasih		Redko		Nikoli	
	N =	%	N =	%	N =	%	N =	%
Uporabili nasilje zoper sozaprornika	2	1,9	4	3,9	11	10,7	86	83,5
Grozili sozaprorniku z nasiljem	2	1,9	6	5,8	12	11,7	83	80,6
Si prilastili lastnino, ki ni vaša	0	0,0	1	1,0	1	1,0	101	98,0
Poškodovali lastnino, ki ni vaša	1	1,0	1	1,0	1	1,0	100	97,0
Odklonili upoštevanje ukaza, ki vam ga je dal nekdo izmed zaporniškega osebja	8	7,8	9	8,7	7	6,8	79	76,7
Posedovali prepovedano blago (kot npr. droge, orožje ali denar)	5	4,9	7	6,8	4	3,9	87	84,4

* Odstotki so izračunani po številu odgovorov na posamezno vprašanje.

Graf 1: Odgovori na vprašanja o vedenju v zaporu.

5 Razprava

Zapori so danes na razpotju, niso takšni, kot so bili, niti takšni, kot si jih želimo. Vendar družba (trenutno) ne pozna boljšega sredstva,

zato bodo zaporji še dolgo nenadomestljivi del vsaj za majhen del prestopnikov. Država se jim ne more odreči kljub negativnim posledicam zapiranja in majhni koristnosti zapora za zmanjšanje kriminalitete. Zapor sam ne zasluži niti hvale niti kritike. Opravičilo za rehabilitacijsko in kaznovalno usmerjene zapore je kriminaliteta (Brinc, 2000).

Za zagotavljanje varnosti tako znotraj kot tudi zunaj zavoda je potrebno mnogo več, kot so dovolj visoki in zastraženi zidovi. Potrebna je psihološka in moralna skrb za osebe, ki jim je odvzeta pravica do svobode. Ta skrb je naloga vseh zaposlenih v zavodu, še posebno paznikov, ki z zaporniki preživijo največ časa (Ivanc, Jelušič in Peteh, 2004). Trenutne razmere v slovenskih zaporih kažejo sliko represivnih in retributivnih sistemov s pridihom tretmana za tiste, ki si pogovora in pomoči strokovnih delavcev želijo.

Obsojenci se praviloma med seboj dobro razumejo in v večini ne zagovarjajo medsebojnega nasilja. Največ jih zagovarja spopad zaradi zavarovanja svoje časti, vendar še to ob predpostavki napadenosti. Z delom paznikov so v večini zadovoljni, čeprav z njimi ne sklepajo prijateljskih vezi. Zaskrbljujoče pa je glasno izpostavljanje neenakopravnosti obravnavanja glede na pravila. Vendar (kot kaže) to nima velikega vpliva na spoštovanje pravil. Večina zapornikov navodila paznikov sprejema in upošteva, svojo »(igrano) podredljivost« pa razlagajo predvsem s pogojem ugodnosti. Menijo, da imajo pravico do različnih ugodnosti, ki jim predstavljajo predvsem stik z zunanjim svetom (npr. obiski) ali pa z drugačnim preživljanjem prostega časa (npr. računalnik), če se držijo pravil in »ubogajo« paznike. Tudi naše intervjuvanje jim je (po njihovem mnenju) koristilo pri odmeri ugodnosti, zato jih je večina sodelovala predvsem iz tega razloga. Nekaj jih je sodelovalo iz radovednosti, nekaj, ker so v tem videli priložnost za pogovor, manjšina pa zato, ker so v tem videli priložnost za izboljšanje razmer v zaporu. Večina vprašanih je prepričana, da so v zaporu le številke; brez osebnosti in brez identitete. Vodstvo se jim zdi nerazumevajoče in hladno. Imajo občutek, da so obravnavani kot živali v kletkah. Kljub temu pa lahko rečemo, da so rezultati pozitivni v smislu dobrega vzdušja v zaporu. Pri tem moramo (predvsem pri zadnjem sklopu) upoštevati tudi (morebitno) neiskreno odgovarjanje vprašanih. Marsikdo zaradi strahu pred posledicami ni podal resničnega odgovora oz. je odgovor olepšal. Razlog je predvsem ta,

da nam zaporniki niso zaupali. Nekateri so bili prepričani, da bomo njihove odgovore posredovali vodstvu zavora in jih tako očrnili, s tem pa bodo izgubili različne ugodnosti, ki jih imajo trenutno. Kljub našim zatrjevanjem, da bomo upoštevali diskretnost in zaupnost ter da podatkov ne bomo nikomur posredovali in jih bomo uporabili le v raziskovalne namene, nam marsikdo ni želel podati (resničnega) odgovora. Iz njihovih verbalnih¹³ in neverbalnih¹⁴ odzivov smo sicer lahko razbrali prikrojitev dejstva, vendar smo kljub vsemu (moralni) upoštevati zapornikov odgovor. Kljub tem »prilagoditvam« pa lahko (vsaj približno) začutimo vzdušje, ki prevladuje v zaporu na Dobu. Izkušnja intervjuvanja zapornikov je bila za nas poučna in zelo zanimiva tako z vidika dela z zaporniki kot tudi z vidika odnosov zaposlenih do sodelavcev in zapornikov ter tudi do nas, zunanjih obiskovalcev. Z odgovori si lahko ustvarimo relativno veljavno sliko odnosov med zaporniki kot tudi med zaporniki in pazniki, upoštevania zaporniških pravil in dejanj, ki so v zaporu prepovedana oz. nezaželeni, pa se kljub temu izvajajo/dogajajo. Tako še vedno velik problem v zaporih predstavlja prepovedano blago (npr. droge), čeprav imajo stroga nadzorstvena pravila, s katerimi preverijo vse in vsakogar, ki se »prebije« za rešetke. Torej je na mestu vprašanje: kako torej takšno blago prispe do zaporniških uporabnikov? Na to bi najlažje odgovorili zaporniki, ki pa jih ti varnostni in penološki problemi nikakor ne zanimajo. Za njih je pomembno le praktično ravnanje delavcev zavodov – od prvega do zadnjega dne prestajanja zaporne kazni (Brinc, 2001: 301) – in njihova strokovna/človeška naravnost.

Kakovostno komunikacijsko vzdušje, dobra strokovna usposobljenost pazniške službe in učinkovito tehnično varovanje pa lahko pripomorejo k manjšemu številu pobegov in konfliktov med zaprtimi osebami ter k manjšemu številu kršitev podeljenih ugodnosti, kar posledično vpliva tudi na zmanjšano nevarnost zapornikov za nacionalno varnost (Ivanc, Jelušič in Peteh, 2004). In kaj lahko v tej smeri naredimo tudi na področju penologije? Vzpostavimo (in pričnemo dejansko izvajati) takšne kaznovalne sisteme, ki bodo pogojevali dobro družbeno vzdušje. Ki bodo na prvo mesto postavljali socialne odnose in s tem pripravljali zapornike na ponovno (nekriminalno) vključitev v družbo. Ponudimo jim

¹³ Npr.: »A sedaj pa vodstvo tako preverja našo poštenost?«

¹⁴ Npr. odgovor »nikoli« je spremljal glasen smeh.

tretmane penalne in postpenalne pomoči ter poiščimo motivacijo za sodelovanje še kje drugje kot v ugodnostih. Zavedajmo se, da vsakršno obravnavanje ali neobravnavanje vpliva na zapornika in s tem na družbeno vzdušje v zaporu, ki ga poleg zapornikov občutijo zaposleni in tudi obiskovalci. Navsezadnje je nemogoče nekomunicirati (Petrovec, 1998), sploh pa znotraj zaporov, ki so družba znotraj družbe in odražajo vrednote družbe, v kateri so postavljeni.

6 Literatura

Bračko, T. (2004). Vloga in pomen komunikacije med pazniki in zaprtimi osebami pri zagotavljanju varnosti. V 5. *slovenski dnevi varstvoslovja. Zbornik prispevkov: elektronski vir*. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede, 822.

Brinc, F. (1976). Organizacija, delovne metode in uspešnost pomoči odpuščenim obsojenim osebam. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 27/2, 91–97.

Brinc, F. (1982). Klasifikacija zapornikov in napovedovanje prihodnje družbene nevarnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 33/3, 195–205.

Brinc, F. (1984). Obsojenčeva percepcija delavcev kazenskega zavoda. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 35/3, 224–235.

Brinc, F. (1985). Določitelji družbenega vzdušja v kazenskih zavodih v SR Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 36/4, 304–317.

Brinc, F. (1994). Dosežki in težave penologije v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 45/4, 299–310.

Brinc, F. (1997). Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zavora v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48/4, 357–373.

Brinc, F. (2000). Zapor za koga, kako, s kakšnim ciljem in za kakšno ceno: (kriminološke in penološke teorije – resničnost ali mit). *Varstvoslovje*, 2/3, 229–238.

Brinc, F. (2001). Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora in v Prevezgojnem domu v Radečah. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 52/4, 287–302.

Brinc, F. (2002). Kriminologija v penologiji. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola, 251–268.

Crow, I. (2001). *The Treatment and Rehabilitation of Offenders*. London: Sage Publications.

Ivanc, M., Jelušič, L., Peteh, B. (2004). Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije. V 5. *slovenski dnevi varstvoslovja. Zbornik prispevkov: elektronski vir*. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede, 129.

Kanduč, Z. (1997). Izrekanje in izvrševanje zaporne kazni. *Pravnik: revija za pravno teorijo in prakso*, 52, 9/10, 532–548.

Morgan, R., Evans, M. D. (1999). *Protecting Prisoners: The Standards of the European Committee for the Prevention of Torture in Context*. Oxford: University Press.

Peteh, B. (2000). Varnostni vidiki izvrševanja kazenskih sankcij. V M. Pagon (ur.), *Dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola, 579–585.

Petrovec, D. (1992). O tretmanski ideji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43/4, 319–327.

Petrovec, D. (1998). *Kazen brez zločina: prispevek k ideologijam kaznovanja*. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.

Petrovec, D. (1999). Alternativno kaznovanje v slovenski zakonodaji in praksi (Delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50/4, 345–350.

Petrovec, D. (2000). Konflikti med zahtevami po varnosti in resocializaciji. V M. Pagon (ur.), *Dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola, 569–577.

Petrovec, D. (2006). Hvalnica norosti. *Pravna praksa*, 25 (10), 3–4.

Rodley, N. S. (1999). *The Treatment of Prisoners Under International Law*. Oxford: University Press.

Sparks, R., Bottoms, A. E., Hay, W. (1996). *Prisons and the Problem of Order*. Oxford: Clarendon Press.

Sykes, G. M. (1958). *Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Vodopivec, K. (1992). O vlogi strokovnega osebja v kaznovalnih ustanovah. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43/1, 3–12.

Zebeč - Koren, M. (1992). Kako misliti resocializacijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43/3, 227–239.

Žišt, D. (2002). Problematika resocializacije obsojenih oseb. V M. Pagon (ur.), *Dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola, 79.

Žišt, D. (2004). Žrtve nasilja v slovenskih zaporih. V 5. *slovenski dnevi varstvoslovja. Zbornik prispevkov: elektronski vir*. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede, Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede, 137.

Izvirni znanstveni članek, prejet maja 2006.

Tvegana uporaba nedovoljenih drog v slovenskih priporih

Risky use of illicit drugs in Slovenian detention facilities

Bojan Kruhar

Povzetek

Bojan Kruhar, mag. soc. ped., Zavod za preustajanje kazni zapora Ljubljana, Povšetova 5, 1000 Ljubljana.

Namen članka je predstavitev pripora kot oblike odvzema svobode in tvegane vedenja pripornikov v povezavi z uporabo nedovoljenih drog. Prvi del članka je namenjen priporu, drugi del pa zajema povzetke raziskave z naslovom Tvegane oblike vedenja v slovenskih priporih. Ta del identificira najbolj ranljivo skupino priprtih oseb glede na izpostavljenost tveganim oblikam vedenja in podaja odgovore na vprašanja, ali so tvegane oblike vedenja povezane s starostno strukturo pripornikov, institucionalno kariero, socialno mrežo, narodnostjo oz. statusom v Republiki Sloveniji in viktimizacijo tako s strani osebja zavodov za preustajanje kazni zapora kot sopripornikov. Zaključni del članka je namenjen razmišljanjem o smiselnosti izrekanja oddaje v pripor ter uporabi rezultatov za načrtovanje in izvajanje ustreznih preventivnih in ostalih programov v slovenskih priporih.

Ključne besede: pripor, pripornik, tvegane oblike vedenja, droga, institucionalna kariera, viktimizacija.

Abstract

The aim of the article is presentation of detention facility as a form of imprisonment and risky behavior of pre-trial detainees in connection with use of illicit drugs. The first part of the article deals with detention facilities, the second part of the article presents the results of the research, which was done by the author of the article, as the part of his masters degree »Risky Behavior in Slovenian Detention Facilities«. The research identifies the most vulnerable group of inmates from the point of view of exposure to risky behaviors and gives the answers to the questions: do the risky behaviors have connection with the age structure, institutional career, social network, nationality or status in Slovenia and victimization among detainees and among detainees and prison staff. At the end, some suggestions are proposed about the of results of the research for planning and implementation of adequate prevention in detention facilities.

Key words: *detention facility, detainee, risk behaviors, drug, institutional career, victimization.*

1 Uvod

Odvzem prostosti zaradi pripora je večinoma nepričakovan dogodek, tako da se nanj ni možno pripraviti, hkrati pa ni jasno, kako dolgo bo odvzem prostosti trajal. Priporniki tako izgubijo nadzor nad lastnim življenjem. Za tiste, ki so v priporu prvič, je situacija še zlasti stresna, saj ne vedo, kaj se od njih pričakuje. Znajdejo se v stanju zmedenosti: pojavljajo se številna močna neprijetna čustva (strah, sram, ponižanost, žalost, obup), ki se hitro menjajo; misli so neurejene, posamezno misel je težko zadržati, prevladujejo pesimistične vsebine; prihaja lahko tudi do občutij depersonalizacije (Černelč idr., 2003). Začetni šok se lahko razvije v duševno krizo, ko ima posameznik občutek, da se je znašel v brezizhodnem

položaju in postane v vedenju nepredvidljiv. Za tiste, ki v priporu niso prvič, reakcija začetnega šoka običajno hitro mine. Način, kako se spoprimejo z odvzemom prostosti, je individualno pogojen. Prav gotovo je prvih nekaj dni ob odvzemu svobode najbolj stresnih in dostikrat je od tega odvisno, kako se bo pripornik prilagodil na novo situacijo (Milutinović, 1977).

V tujini je uporaba drog v zaporih in okužbe z različnimi prenosljivimi boleznimi ena izmed najbolj perečih problematik sistema izvrševanja kazenskih sankcij. Znani so podatki o naglem širjenju okužb z virusi hepatitisa, HIV in v zadnjem času tuberkuloze predvsem v skupini intravenoznih uporabnikov drog. Narašča tudi nasilje med zaprtimi osebami kot posledica trgovanja z nedovoljenimi drogami. Podatki Evropskega centra za droge in odvisnosti (EMCCDA,¹ 2004) kažejo, da je razširjenost uporabe drog med zaprtimi osebami v državah članicah EU precej različna – odstotek zaprtih oseb, ki uporabljajo droge v zaporu, niha od 22 do 86.

Uporaba drog v slovenskih zaporih in s tem povezana druga tvegana vedenja so razmeroma nov in neraziskan pojav. Informacije o tveganih oblikah vedenja v zaporih so bile bolj plod rednih, toda ne sistematičnih in konsistentnih zbiranj podatkov o zaprtih osebah, vse do raziskave Tvegana vedenja v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora, ki so jo leta 2002 izvedli Hren in sodelavci² (Hren idr., 2004: 127–140). Še vedno ostaja »siva lisa« področje tveganih oblik vedenja v zvezi z uporabo nedovoljenih drog v priporih, saj je bila velika večina raziskav opravljena na populaciji obsojencev in oseb, kaznovanih v postopku o prekršku.

2 Pripor kot oblika odvzema prostosti

Zakon o kazenskem postopku (Uradni list RS, 2002) predvideva različne ukrepe, ki se lahko uporabijo za zagotovitev obdolženčeve navzočnosti na obravnavi, za odpravo ponovitvene nevarnosti in za

¹ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – Evropski center za spremljanje uporabe drog in odvisnosti.

² Raziskavo so izvedli leta 2002 v vseh slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora in PD Radeče in je zajela vse obsojence in gojence PD Radeče. V raziskavo niso bili zajeti priporniki.

uspešno izvedbo kazenskega postopka: vabilo, privedba, obljuba obdolženca, da ne bo zapustil prebivališča, prepoved približevanja določenemu kraju ali osebi, javljanje na policijski postaji, varščina, hišni pripor in pripor. Pripor je najstrožji ukrep za zagotovitev obdolženčeve navzočnosti za odpravo ponovitvene nevarnosti in za uspešno izvedbo kazenskega postopka. Sodišče se za ta ukrep odloča samo v primeru, ko oceni, da istega namena ne more doseči z milejšim ukrepom. Pripor odredi preiskovalni sodnik pristojnega sodišča na predlog državnega tožilca. S sklepom o priporu je osumljencu odvzeta prostost. Sodišče odda (sedaj že) pripornika v regionalno pristojen zavod za prestajanje kazni zapora – v oddelek pripora (Černelč, 2003).

Pripor je ukrep, ki ga poznajo vsi kazenskopravni sistemi v svetu ne glede na družbeno politično ureditev. Stöver in drugi (2004: 70) navajajo, da po podatkih ENDSP³ delež pripornikov v celotni svetovni populaciji zaprtih oseb niha od približno 10 pa vse do 90 %. Statistični podatki, ki jih zbira Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij RS, kažejo, da po umiritvi trenda naraščanja priprtih oseb v obdobju od leta 1999 do 2001 število oddaj v pripor po letu 2001 ponovno narašča. Iz letnega poročila Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij za leto 2004 je razvidno, da je bil delež pripornikov v populaciji vseh zaprtih oseb v Sloveniji v letu 1999 najmanjši in je znašal 16,3 %. Leta 2000 je delež pripornikov znašal 18,1 % in leta 2001 19,3 %. Že leta 2002 se je delež pripornikov zvišal na 22,8 %, leta 2003 na 24,8 %, v letu 2004 pa je znašal že 26,2 %.

2.1 Zakonska ureditev pripora

»Zakonska ureditev nekega področja je zelo pomembna, ni pa odločilna. Uporaba zakona v praksi lahko izniči še tako dober pravni sistem, ali pa nasprotno omili učinke neustreznega zakona. Ta vprašanja niso toliko povezana s konkretnimi predpisi, temveč so predvsem odraz pravne in etične kulture ljudi, ki v kazenskem postopku odločajo o pravicah človeka.« (Grubač, 1979: 124.)

»Državni organi z odreditvijo pripora najhuje prizadenejo temeljno človekovo pravico – pravico do prostosti, ki je zavarovana z notranjim ustavnim redom in mednarodnimi pravnimi akti. Zato veljajo za odredjanje pripora natančna pravila, prav tako tudi za

³ The European Network of Drug Services in Prison.

ravnanje s priporniki.« (Brinc, 1997: 340.)

Temeljna akta, ki najbolj varujeta človekovo pravico do prostosti, sta Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (OZN, 1966) in Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Svet Evrope, 1950). Mednarodni pakt vsebuje le splošne določbe o varstvu človekove pravice do prostosti, medtem ko vsebuje Evropska konvencija natančnejše določbe o varstvu človeka pred nezakonitimi posegi državnih organov v prostost in njegove pravice. Konvencija postavlja visoke standarde za varstvo človekove pravice do prostosti in zagotavlja mednarodni nadzor nad spoštovanjem te pravice z oblikovanjem Evropskega sodišča za človekove pravice, ki s svojo prakso usmerja države na tem področju.

Od ostalih mednarodnih aktov, ki se neposredno ali posredno nanašajo na pripor, je treba omeniti še naslednje:

- Splošna deklaracija o človekovih pravicah (OZN, 1948),
- Minimalna pravila za postopanje z zaprtimi osebami (OZN, 1955),
- Priporočilo sveta Evrope o priporu (Evropski svet, 1980),
- Konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (Evropski svet, 1987),
- Evropska zaporska pravila (Evropski svet, 1987).
- Temeljna načela za varstvo vseh oseb, ki jim je odvzeta prostost ali so zaprte iz katerega koli razloga (OZN, 1988).

Pripor se sme praviloma uporabiti samo v izjemnih primerih. To izjemnost potrjujeta v Sloveniji Ustava⁴ (19. člen: »Vsakdo ima pravico do osebne svobode. Nikomur se ne sme vzeti prostost, razen v primerih in po postopku, ki ga določa zakon.«; 20. člen: »Oseba, za katero obstaja utemeljen sum, da je storila kaznivo dejanje, se sme pripreti samo na podlagi odločitve sodišča, kadar je to neizogibno potrebno za potek kazenskega postopka ali za varnost ljudi.«; 21. člen: »Zagotovljeno je spoštovanje človekove osebnosti in njegovega dostojanstva v kazenskem in v vseh drugih pravnih postopkih, in prav tako med odvzemom prostosti in izvrševanjem kazni.«) ter Zakon o kazenskem postopku (2001) z določilom: »Preden se izda pravnomočna odločba, sme biti obdolženec omejen

⁴ Ustava Republike Slovenije, 1991.

v svoji prostosti in v svojih pravicah samo ob pogojih, ki jih določa ta zakon.« (2. odstavek 1. člena.)

V Sloveniji podrobneje opredeljujeta pripor Zakon o kazenskem postopku (2002) ki v skladu z mednarodnimi standardi vsebuje temeljne določbe za odreditev pripora in za ravnanje s priporniki ter Pravilnik o izvrševanju pripora (2002), ki podrobneje opredeljuje življenje v priporu. Zakon o kazenskem postopku (2002) določa v 201. členu, pod kakšnimi pogoji se sme za osebo, osumljeno storitve kaznivega dejanja, odrediti pripor:

- če se skriva, če ni mogoče ugotoviti njene istovetnosti ali če so druge okoliščine, ki kažejo na nevarnost, da bi pobegnila;
- če je upravičena bojazen, da bo uničila sledove kaznivega dejanja, ali če posebne okoliščine kažejo, da bo ovirala potek kazenskega postopka s tem, da bo vplivala na priče, udeležence ali prikrivalce;
- če teža, način storitve ali okoliščine, v katerih je bilo kaznivo dejanje storjeno, in njene osebne lastnosti, prejšnje življenje, okolje in razmere, v katerih živi, ali kakšne druge posebne okoliščine kažejo na nevarnost, da bo ponovila kaznivo dejanje, dokončala poskušeno kaznivo dejanje ali storila kaznivo dejanje, s katerim grozi.

Zakon o kazenskem postopku (2002) v 202. členu določa način odrejanja pripora, pravno pomoč priporniku in čas trajanja pripora.

Osnovni namen pripora je torej zagotoviti navzočnost osumljenca v kazenskem postopku in na glavni obravnavi. Temu je podrejen tudi režim pripora. Ob priporu se križata dva nasprotna interesa: varstvo družbe pred nevarnimi prestopniki in varstvo človekovih pravic zaradi domneve nedolžnosti. Pravosodje mora nenehno skrbeti za ohranitev ravnotežja med prisilnimi posegi v pravice posameznika z odreditvijo pripora in pravico posameznika do prostosti.

2.2 Življenje in organizacija v priporu

»Odvzem prostosti (pripor) je hud poseg v življenje človeka in njegove družine. Ta ukrep nemudoma pretrga vse dotedanje človekove dejavnosti in socialne vloge. Nenadna prekinitev socialnih vezi z družino povzroča pripornikom duševne stiske in težave. Človek, ki mu je z odreditvijo pripora prvič odvzeta

prostost, se znajde v njemu neznanem svetu, ki ga predstavlja zavod za prestajanje pripora kot totalna ustanova.« (Brinc, 1997: 341.) Zato nujno doživi številne strese. Pripornik je v nenehni psihični napetosti. Skrbi ga izhod kazenskega postopka, ima težave pri prilagajanju na zaporsko okolje in skrbi ga usoda družine.

Posledice pripora so odvisne od številnih okoliščin. Pomembni so stvarni pogoji, v katerih se izvršuje pripor, in naravnost delavcev zavodov bodisi pretežno v nadzorstvo ali v pomoč človeku v stiski. Učinek pripora je odvisen tudi od osebnostnih značilnosti samega pripornika, od socialnoekonomskih razmer, v katerih je živel pred priporom, in od kakovosti njegovih stikov z družino, starši, prijatelji in znanci. Pomembne so možnosti za športno in kulturno dejavnost, za bivanje na prostem, za obiske in druge dejavnosti, ki pripornikom lajšajo njihov položaj in zmanjšujejo dolgočasje, ki najbolj prizadene ustvarjalne, delovne in osebnostno urejene pripornike (Brinc, 1997).

Vse aktivnosti v priporu so podrobno regulirane z Zakonom o kazenskem postopku (2002) in Pravilnikom o izvrševanju pripora (2002). Oba zakonska akta podrobno določata organizacijo in pogoje za življenje v priporu.

2.3 Dileme v zvezi z izrekanjem pripora

»Pripor pomeni zanikanje pravice do prostosti ter je hkrati omejitev človekove pravice do svobodnega življenja. Teh ugotovitev ne spremeni dejstvo, da gre za ukrep, ki ga dovoljuje in urejuje zakon. Kazensko pravo je samo po sebi represivno in pripor je le eden od prisilnih ukrepov, ki ga uporablja država za preprečitev družbi nevarnih dejanj in tudi za varstvo svojih interesov.« (Zakonjšek, 1991: 121.) Med prisilnimi ukrepi prava ima pripor poseben pomen. Kot je že leta 1764 ugotavljal Cezare Beccaria, je to »edina kazen, ki se uporablja, preden je ugotovljena krivda« (v Resulović, 1962). Pripor zanika domnevo nedolžnosti, saj je osnova za njegovo uporabo dejanje, za katerega še ni ugotovljeno, ali je sploh kaznivo. Razlogi za njegovo uporabo pa so v nevarnosti, ki naj bi jo pomenil storilec na prostosti za nadaljnji postopek ali za varnost ljudi. Pripor se uporablja v situaciji, ko niti njegova podlaga niti razlogi zanj niso z gotovostjo ugotovljeni. Pripor se tako ne odreja na osnovi dejstev in okoliščin, temveč so dejstva in okoliščine, ki morajo biti

podani, le podlaga za sklepanje o posameznikovem preteklem in bodočem ravnanju. V nadaljnjem postopku se bo ugotovilo, ali je bilo kaznivo dejanje, ki je osnova za pripor, dejansko storjeno ali ne, medtem ko pripornih razlogov v večini primerov ne bo mogoče nikoli preizkusiti, saj v glavnem slonijo na oceni pričakovanega ravnanja obdolženca na prostosti, česar pa ni mogoče preizkusiti. Te dileme ne pomenijo, da se je mogoče zavzemati za odpravo pripora, saj bi bila taka razmišljanja nerealna (Zakonjšek, 1991). Podobna vprašanja se pojavljajo tudi pri ostalih prisilnih ukrepih v kazenskem postopku, posebej v zvezi z ustreznostjo kazenskih sankcij, vendar ni izgledov, da bi v kratkem našli kakšne bolj primerne ukrepe (prav tam). Če za zaporno kazen velja, da je nujno zlo, ki se uporablja zato, ker drugačnih ukrepov ne poznamo, potem to velja toliko bolj tudi za pripor. Vse navedeno pa bi moralo voditi k omejevanju pripora. Potekati bi moralo v treh smereh:

- v omejevanju zakonskih možnosti, tako da bi pripor dejansko postal izjema, ki bi se lahko uporabljal le pri najhujših kaznivih dejanjih;
- priporne razloge bi bilo treba omejiti samo na tiste primere, ko bi dejansko obstajala določena stopnja gotovosti, da storilec na prostosti pomeni nevarnost za postopek in ljudi;
- vse določbe o priporu bi morale biti čim bolj konkretizirane.

Najbolj pomembno pa bi bilo, da bi se vprašanju pripora posvetilo več pozornosti v praksi, ki pogosto spregleda pomen tega ukrepa in mu ne daje tiste teže, ki bi ga glede na hude posledice moral imeti.

V Sloveniji so življenjske razmere pripornikov – razen v novozgrajenem Zavodu za prestajanje kazni Koper in deloma prenovljenem priporu v Zavodu za prestajanje kazni zapora Maribor – pretežno slabe zaradi neustreznih in neprimernih nastanitvenih, prostorskih in sanitarno-higienskih pogojev, premajhnih bivalnih in drugih prostorov ter pomanjkanja možnosti za rekreativne, športne in druge dejavnosti. Z zakonom predvideno dvourno gibanje na prostem je pogosto omejeno na majhen in neustrezen prostor. Ves preostali čas se priporniki zadržujejo v istem prostoru, v katerem spiyo, jedo, opravljajo telesne potrebe in preživijo ves čas, ko niso na sprehodu. Pri tem je treba upoštevati, da se spoštovanje človekove osebnosti in dostojanstva ne kaže samo v odnosu zaporskih delavcev do pripornikov, temveč tudi v zagotovitvi minimalnih bivalnih in

higienskih standardov. Skrb za razmere v zaporih je tudi eden od pokazateljev humanosti in kulturnosti družbene ureditve nasploh.

3 Cilji raziskave ter temeljne hipoteze

Prvi del empirične raziskave je namenjen posnetku stanja glede tveganih oblik vedenja v zvezi z uporabo nedovoljenih drog v priporu. Drugi del empirične raziskave zajema identifikacijo najbolj ranljive skupine priprtih oseb glede na izpostavljenost tveganim oblikam vedenja ter podaja odgovore na vprašanja: ali so tvegane oblike vedenja povezane s starostno strukturo pripornikov, institucionalno kariero, njihovo socialno mrežo na prostosti, narodnostjo oz. statusom v Republiki Sloveniji in viktimizacijo tako s strani osebja zavodov za prestajanje kazni zapora kot ostalih pripornikov.

Na podlagi pregleda obstoječe literature ter predvsem izkušenj iz prakse sem postavil naslednje hipoteze:

H 1: Tvegane oblike vedenja so sestavni del življenja v priporu:

- H 1.1: V slovenskih priporih je vsaj 30 % uporabnikov nedovoljenih drog.
- H 1.2: Vsaj 40 % pripornikov je osumljenih storitve kaznivih dejanj v povezavi z nedovoljenimi drogami – kazniva dejanja nedovoljene proizvodnje in prometa z mamili in omogočanje uživanja ter ostala kazniva dejanja, ki so bila izvršena zaradi potrebe po denarju za nakup drog.
- H 1.3: Vsaj 40 % pripornikov ima institucionalno kariero – kot mladostniki in odrasli.
- H 1.4: Vsaj 50 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog pride do denarja za nakup drog v priporu s pomočjo nasilja.
- H 1.5: Nasilje pogosteje uporabljajo priporniki z institucionalno kariero.
- H 1.6: Vsaj 10 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog je pričelo z uporabo vsaj ene vrste droge v priporu.
- H 1.7: Vsaj 15 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog droge injicira.

H 2: Tvegana uporaba drog med priporniki je povezana s starostno

strukturo.

H 3: Narodnost in državljanstvo pripornikov nista povezana s tvegano uporabo drog.

H 4: Tvegana uporaba drog je povezana z viktimizacijo pripornikov.

H 5: Tvegana uporaba drog med priporniki je povezana s socialno mrežo.

H 6: Tvegana uporaba drog med priporniki je povezana z institucionalno kariero.

3.1 Metodologija raziskave

3.1.1 Opis vzorca

V raziskavi je sodelovalo 137 pripornikov moškega spola, ki jim je bil v času raziskave – od 21. 6. 2004 do 10. 7. 2004 – s strani okrožnih in okrajnih sodišč odrejen pripor. Povprečno število pripornikov v tem obdobju je bilo 266. V priporu Zavoda za prestajanje kazni zapora (v nadaljevanju ZPKZ) Ig sta bili priprti samo dve pripornici, tako da ju v raziskavo zaradi homogenosti populacije nisem zajel. Vprašalnik je izpolnilo 58 pripornikov iz pripora ZPKZ Ljubljana, 21 pripornikov iz pripora ZPKZ Maribor, 17 pripornikov iz pripora ZPKZ Celje, 14 pripornikov iz pripora ZPKZ Koper, 9 pripornikov iz ZPKZ Ljubljana – Oddelek Radovljica, 6 pripornikov iz ZPKZ Ljubljana – Oddelek Novo mesto, 6 pripornikov iz ZPKZ Koper – Oddelek Nova Gorica in 5 pripornikov iz ZPKZ Maribor – Oddelek Murska Sobota.

Z vprašalnikom sem pripornike razdelil v dve starostni skupini (17–30 let in od 30 let dalje) ter v skupino uporabnikov nedovoljenih drog in tistih, ki ne uživajo drog. Razdelitev se mi je zdela pomembna, saj sem predpostavljala, da se v določeni starostni skupini tvegana vedenja v zvezi z uporabo nedovoljenih drog pojavljajo pogosteje kot v ostalih. Razdelitev na uživalce drog in tiste, ki ne uživajo drog, bo predvidoma dala odgovor na vprašanje, ali so uživalci drog bolj podvrženi tveganim oblikam vedenja.

3.1.2 Merski inštrumenti in spremenljivke

Anketni vprašalnik je modificirana in prilagojena oblika anketnega vprašalnika, ki ga je v svoji raziskavi uporabila raziskovalna skupina

AIDS Fondacije Robert za namene raziskave Tvegana vedenja v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora, ki je bila izvedena leta 2002. Originalno verzijo vprašalnika je izdelala Lizz Frost, ki je s svojo raziskovalno skupino pri Medicins Sans Frontiers sredi leta 2000 opravila raziskavo o tveganih vedenjih v ruskih zaporih. Dovoljenje za uporabo in priredbo vprašalnika je podala omenjena raziskovalka.

Anketni vprašalnik je sestavljen iz dveh vsebinskih sklopov: v prvem sklopu so priporniki odgovarjali na vprašanja o razširjenosti tveganih vedenj v zvezi z uporabo nedovoljenih drog v priporu, drugi sklop pa se nanaša na morebitno povezanost starostne strukture, institucionalne kariere, socialne mreže, viktimizacije in narodnosti s pojavnostjo tveganih vedenj.

3.1.3 Postopki zbiranja in obdelave podatkov

V prvi fazi sem izdelal pilotsko obliko anketnega vprašalnika in jo uporabil na vzorcu pripornikov, ki se nahajajo v oddelku pripora Zavoda za prestajanje kazni zapora Ljubljana. Na osnovi dobljenih rezultatov in morebitnih dilem sem anketni vprašalnik dodelal.

Anketiranje sem opravil v vseh slovenskih priporih (razen pripora za žensko populacijo pri ZPKZ Ig) tako, da sem pripornikom v njihovih sobah razdelil vprašalnike. Število pripornikov po sobah se je gibalo od 1 do 6. Anketiranje je bilo izvedeno v obdobju od 21. 6. 2004 do 10. 7. 2004. Sodelovanje v raziskavi je bilo prostovoljno. Anketirancem je bila zagotovljena anonimnost in zaupnost njihovih odgovorov. Predhodno sem pridobil soglasja predsednikov Okrožnih sodišč v Ljubljani, Kranju, Kopru, Novi Gorici, Celju, Slovenj Gradcu, Mariboru, Murski Soboti, Novem mestu, Krškem in na Ptuj ter takratne Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij (sedaj Generalni urad za izvrševanje kazenskih sankcij). Podatke sem analiziral s pomočjo programa za statistično obdelavo podatkov SPSS verzija 12.0 za Windows.

Dobljene podatke sem obdelal s parametrijsko in neparametrijsko statistiko. Uporabil sem naslednje statistične postopke: deskriptivno statistiko, analizo variance ter faktorsko analizo, s katero sem preveril tudi faktorsko veljavnost instrumentov. Zanesljivost uporabljenih instrumentov sem preveril še s testom zanesljivosti, Cronbachovim α -koeficientom. S pomočjo analize variance so se pokazale strukturne in nivojske razlike med posamezniki, vključenimi v vzorec. Za vsako posamezno lestvico sem opravil faktorsko analizo, kar mi je omogočilo

opisovanje latentnega prostora, s katerim sem lahko delno pojasnil variabilnost manifestnih spremenljivk. Za preverjanje temeljnih hipotez raziskave sem uporabil t-preizkus za neodvisne vzorce.

4 Rezultati: mnenja pripornikov o uporabi drog v priporu nasploh

Uporabljeni vprašalnik za namene te raziskave je sestavljen iz dveh delov. Prvi del vprašalnika zajema vprašanja o mnenjih in subjektivnih ocenah obsojencev glede pojavnosti tveganih vedenj v zvezi z uporabo nedovoljenih drog v priporu *nasploh*. Drugi del vprašalnika zajema vprašanja o uporabi drog in različnih drugih osebnih izkušnjah pripornikov. Na odgovore iz tega drugega vprašalnika se nanašajo postavljene hipoteze.

4.1 Mnenja in ocene pripornikov glede uporabe nedovoljenih drog v priporu nasploh

Tabela 1: Mnenje anketiranih pripornikov o razširjenosti uporabe nedovoljenih drog med priporniki.

Droge v priporu uporabljajo:	f	%	Veljaven %
redki	43	31,4	32,8
malo	13	9,5	9,9
četrtnina	30	21,9	22,9
polovica	22	16,1	16,8
tri četrtine	19	13,9	14,5
skoraj vsi	4	2,9	3,1
Skupaj	131	95,6	100,0
Ni odgovora	6	4,4	
Skupaj vsi	137	100,0	

Iz tabele 1 je razvidno, kako priporniki ocenjujejo obseg uporabe drog v priporu. Vidimo, da 42,7 % vprašanih meni, da droge v priporu uporabljajo redki oz. malo število posameznikov. 22,9 % vprašanih meni, da droge uživa četrtnina pripornikov; 16,8 % jih meni, da droge uživa polovica pripornikov, 14,5 % pa jih meni, da

jih uživa tri četrtine pripornikov. Zgolj 3,1 % vprašanih ocenjuje, da droge v priporu uporabljajo skoraj vsi.

Tabela 2: Mnenje anketiranih glede uporabe različnih nedovoljenih drog med priporniki (petstopenjska lestvica; 1 – nihče, 5 – vsi).

Mnenje pripornikov o tem, koliko pripornikov uporablja v priporu posamezne droge:	N	Min	Max	$\bar{x}$	SD
mnenje o uporabi marihuane	125	1	5	2,71	1,120
mnenje o uporabi heroina	117	1	5	2,26	0,948
mnenje o uporabi kokaina in stimulansov	119	1	5	1,91	0,883
mnenje o uporabi LSD	112	1	4	1,46	0,683
mnenje o uporabi pomirjeval	131	1	5	3,48	1,084

Primerjava aritmetičnih sredin odgovorov pokaže, da vprašani menijo, da je najbolj razširjena uporaba pomirjeval, saj je dosegla največjo povprečno vrednost 3,48 na petstopenjski lestvici. Sledi uporaba marihuane, ki dosega povprečno vrednost 2,71, heroina s povprečno vrednostjo 2,26, kokaina in stimulansov s povprečno vrednostjo 1,91 in ocena najmanj uporabljene nedovoljene droge LSD s povprečno vrednostjo 1,46. V nadaljevanju sledi prikaz načina uporabe posamezne droge, kakor jo ocenjujejo priporniki.

Tabela 3: Mnenje anketiranih o načinu uporabe drog med priporniki v priporu (petstopenjska lestvica; 1 – nihče, 5 – vsi).

Priporniki droge:	N	Min	Max	$\bar{x}$	SD
injicirajo	113	1	5	2,48	1,181
kadijo	125	1	5	3,43	1,316
druge oblike	110	1	5	1,97	1,027

Primerjava aritmetičnih sredin odgovorov pokaže, da vprašani menijo, da je najbolj razširjeno kajenje nedovoljenih drog, saj je doseglo največjo povprečno vrednost 3,43 na petstopenjski lestvici. Sledi mnenje, da si priporniki nedovoljene droge injicirajo – povprečna vrednost 2,48. Mnenje, da se pojavljajo druge oblike uporabe drog (v obliki piškotov ali tekočine), pa dosega povprečno vrednost 1,97.

Tabela 4: Mnenje anketiranih o uporabi pribora pri injiciranju drog med priporniki v priporu.

Uporabniki drog uporabljajo za injiciranje:	f	%	Veljaven %
svoj pribor	6	4,4	4,8
sposojen pribor	47	34,3	37,6
drugo	3	2,2	2,4
ne vem	69	50,4	55,2
Skupaj	125	91,2	100,0
Ni podatka	12	8,8	
Skupaj vsi	137	100,0	

Kakšno je mnenje pripornikov glede uporabe pribora za jemanje nedovoljenih drog v priporu, je razvidno iz tabele 4. Vidimo, da 55,2 % anketiranih pripornikov ne ve, kakšna naj bi bila uporaba pribora, 37,6 % anketiranih pripornikov meni, da si priporniki, ki uporabljajo nedovoljene droge, izposojajo pribor za uživanje drog, 4,8 % pripornikov meni, da imajo uporabniki nedovoljenih drog svoj pribor in 2,4 % anketiranih meni, da drugo.

4.2 Rezultati: preverjanje hipotez

V tem poglavju so prikazani odgovori na sklop vprašanj, ki je spraševal pripornike o njihovi lastni uporabi drog in nekaterih izkušnjah.

H 1.1: V slovenskih priporih je vsaj 30 % uporabnikov nedovoljenih drog.

Tabela 5: Ali priporniki v priporu uporabljajo nedovoljene droge in koliko različnih vrst nedovoljenih drog uporabljajo?

Uporaba drog:	f	%	Veljaven %	Kumulativen %
ne uporabljajo droge	60	43,8	43,8	43,8
1 vrsta droge	29	21,2	21,2	65,0
2 vrsti droge	23	16,8	16,8	81,8
3 vrste droge	17	12,4	12,4	94,2
4 vrste droge	4	2,9	2,9	97,1
5 vrst droge	2	1,5	1,5	98,5
6 vrst droge	2	1,5	1,5	100,0
Skupaj	137	100,0	100,0	

Iz tabele 5 vidimo, da je v slovenskih priporih 56,2 % uporabnikov nedovoljenih drog. Od 56,2 % uporabnikov nedovoljenih drog uporablja samo eno vrsto nedovoljene droge 21,2 % uporabnikov, 16,8 % uporablja dve vrsti nedovoljenih drog, 12,4 % uporablja tri vrste nedovoljenih drog in ostali več vrst. S standardno napako proporca sem ocenil, kakšna je ocena odstotka uporabe nedovoljenih drog v populaciji pripornikov za 95% interval zaupanja. Izračun standardne napake proporca pokaže, da interval zaupanja znaša od 47,8 do 64,6 %.

Dobljen rezultat potrdi hipotezo, da je v slovenskih priporih vsaj 30 % uporabnikov nedovoljenih drog oziroma da je odstotek še večji, saj se giba v intervalu od 47,8 do 64,6 % (ob 5% tveganju ocene intervala).

H 1.2: Vsaj 40 % pripornikov je osumljenih storitve kaznivih dejanj v povezavi z nedovoljenimi drogami – kazniva dejanja nedovoljene proizvodnje in prometa z mamili in omogočanje uživanja ter ostala kazniva dejanja, ki so bila izvršena zaradi potrebe po denarju za nakup drog.

Tabela 6: Storitve kaznivih dejanj v povezavi z nedovoljeno drogo.

Ali je pripornik osumljen kaznivih dejanj v zvezi z drogami:	f	%	Veljaven %
da	43	31,4	33,3
ne	86	62,8	66,7
skupaj	129	94,2	100,0
ni podatka	8	5,8	
Skupaj vsi	137	100,0	

Iz tabele 6 izhaja, da je 33,3 % pripornikov navedlo, da so storili kaznivo dejanje zaradi potrebe po denarju za nakup nedovoljenih drog, 66,7 % pa je navedlo, da kaznivo dejanje ni bilo storjeno zaradi potrebe po denarju za nakup drog.

Hipoteza, da je vsaj 40 % pripornikov osumljenih storitve kaznivih dejanj v povezavi z nedovoljenimi drogami – kazniva dejanja nedovoljene proizvodnje in prometa z mamili in omogočanje uživanja ter ostala kazniva dejanja, ki so bila izvršena zaradi potrebe po denarju za nakup drog – se ne potrdi.

H 1.3: Vsaj 40 % pripornikov ima institucionalno kariero – so bili kot mladostniki ali odrasli že v vzgojnem zavodu, zaporu ali kaki drugi instituciji.

Tabela 7: Institucionalna kariera pripornikov.

Institucionalna kariera	f	%	Veljaven %	Kumulativen %
nima institucionalne kariere	20	26,0	26,7	26,7
ima institucionalno kariero	55	71,4	73,3	100,0
skupaj	75	97,4	100,0	
ni podatka	2	2,6		
Skupaj vsi	77	100,0		

Iz tabele 7 izhaja, da ima 73,3 % pripornikov institucionalno kariero (vzgojni zavod, prevzgojni dom, pripor, zapor), 26,7 % pripornikov pa se prvič nahaja v instituciji. Izračun standardne napake proporca pokaže, da interval zaupanja znaša od 63,1 do 83,5 %. Hipoteza, da ima vsaj 40 % pripornikov institucionalno kariero kot mladostniki in odrasli, se potrdi. Na osnovi izračuna standardne napake proporca bi ob 5% tveganju lahko trdil, da ima vsaj 60 % pripornikov institucionalno kariero.

H 1.4: Vsaj 50 % pripornikov, ki posegajo po nedovoljenih drogah, pride do denarja v priporu za nakup drog s pomočjo nasilja.

Za ugotavljanje uporabe nasilja sem uporabil lestvico več trditev, ki si v vprašalniku sicer niso sledila drugo drugemu. Te trditve so bile: Droge v priporu kupujem z denarjem, ki ga izsilim od ostalih pripornikov; Denar za nakup drog v priporu dobim z grožnjami in fizičnim obračunavanjem; Drogo dobim v zamenjavo za predmete, ki jih ukradem ostalim pripornikom; Drogo dobim kot plačilo za psihično in fizično obračunavanje z ostalimi priporniki. Priporniki so nanje odgovarjali na petstopenjski lestvici z odgovori: Nikoli, Redko, Občasno, Pogosto in Zelo pogosto. Cronbachov koeficient zanesljivosti za celotno lestvico je znašal 0,914, kar kaže na visoko zanesljivost.

V obdelavi sem za vsakega pripornika privzel, da ne uporablja nasilja pri nabavljanju drog, če je na vsa od štirih vprašanj odgovoril z odgovorom nikoli, sicer pa sem privzel, da nasilje uporablja. Ob

takem razvrščanju se je izkazalo, da kar 87,7 % pripornikov ne pride do denarja za nakup drog z uporabo nasilja, 12,3 % pa jih pride do denarja za nakup drog z uporabo nasilja. Hipoteza, da vsaj 50 % pripornikov, ki posegajo po nedovoljenih drogah, pride do denarja v priporu za nakup drog s pomočjo nasilja, se tako ne potrdi.

H 1.5: Nasilje pogosteje uporabljajo priporniki z institucionalno kariero.

Izkazalo se je, nasilje uporablja 35,8 % pripornikov, ki nimajo institucionalne kariere, in 64,2 % pripornikov, ki imajo institucionalno kariero. Razlika je statistično pomembna, kar pomeni, da se hipoteza potrdi.

H 1.6: Vsaj 10 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog je pričelo z uporabo vsaj ene od drog v priporu.

Tabela 8 prikazuje kraj začetka uporabe posamezne droge. Služi zgolj za ilustracijo pri preverjanju hipoteze, da je vsaj 10 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog pričelo z uporabo v priporu.

Tabela 8: Kraj začetka uporabe posamezne droge.

Kje je pripornik začel uporabljati to drogo: Droga:	Pred prihodom v pripor		V priporu	
	f	veljaven %	f	veljaven %
<i>heroin</i>	25	92,6	2	7,4
<i>kokain</i>	11	100,0	0	0,0
<i>pomirjevala</i>	32	52,5	29	47,5
<i>LSD</i>	3	60,0	2	40,0
<i>marihuana</i>	49	96,1	2	3,9
<i>hlapila</i>	1	50,0	1	50,0

Iz tabele 8 izhaja, da je pričelo z uporabo v priporu 7,4 % uporabnikov heroina, vsi anketirani priporniki so pričeli z uporabo kokaina pred oddajo v pripor, pomirjevala v priporu je začelo uporabljati 47,5 % pripornikov. Ti odstotki se seveda nanašajo samo na tiste, ki so določeno drogo v življenju sploh že uporabljali. Dalje je iz tabele razvidno, da je z uporabo marihuane v priporu pričelo 3,9 % vprašanih, hlapila pa je v priporu začelo uporabljati 50 % pripornikov. Enako kot zgoraj slednji podatek ni relevanten, saj sta na vprašanje odgovorila le 2 pripornika.

Ker so lahko priporniki navedli, da so začeli z uporabo več kot ene droge v priporu, zgornjih številc o pričetku uporabe droge v priporu ne moremo enostavno sešteti. Podrobnejša analiza pa je pokazala, da je 31 pripornikov pričelo z uporabo vsaj ene droge v priporu, medtem ko je bilo 77 vseh pripornikov, ki so v priporu uporabljali droge. To pomeni, da je med uporabniki drog 59,8 % takih, ki so začeli z uporabo ene ali več kot ene droge v priporu.

Izračun standardne napake proporca pokaže, da interval zaupanja ob 5% tveganju znaša od 28,2 do 52,2 %. Hipotezo, da vsaj 10 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog prične z uporabo v priporu, tako sprejmemo. Na osnovi izračuna bi lahko rekli celo, da vsaj 20 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog prične z uporabo (kake od drog) v priporu.

Stöver in drugi (2004: 65) v raziskavi Substitution Treatment In European Prisons navajajo, da sta Spirig in Schmied leta 1999 v okviru svoje raziskave potrdila, da v avstrijskih zaporih prične z intravenozno uporabo nedovoljenih drog 3 % moških in žensk ter 25 % mladoletnikov. Prav tako navajajo (prav tam), da je bila podobna raziskava izvedena istega leta na Irskem. Iz nje izhaja podatek, da je 21 % intravenoznih uživalcev nedovoljenih drog v irskih zaporih pričelo z injiciranjem v zaporu.

H 1.7: Vsaj 15 % pripornikov, ki uporabljajo v priporu heroin, kokain in pomirjevala, si droge injicira.

Tabela 9: Način uporabe heroina v priporu.

Pripornik si je heroin:	f	%	Veljaven %
vbrizgaval	7	25,0	25,9
vdihoval	14	50,0	51,9
drugo	6	21,4	22,2
skupaj	27	96,4	100,0
ni podatka	1	3,6	
Skupaj vsi	28	100,0	

Iz tabele 9 izhaja, da 51,9 % uporabnikov nedovoljenih drog v priporu heroin vdihava; 25,9 % heroin injicira (vbrizgava) in 22,2 % uporablja druge načine.

Izračun standardne napake proporca pokaže, da interval zaupanja torej znaša od 9,1 do 42,7 %. Hipotezo za heroin zavrnemo, saj se giblje odstotek v populaciji med 9,1 do 42,7 %, kar pomeni, da je odstotek pripornikov, ki injicirajo heroin, lahko tudi manjši od 15.

Tabela 10: Način uporabe kokaina v priporu.

Pripornik je kokain:	f	%	Veljaven %
vbrizgaval	6	42,9	46,2
vdihoval	6	42,9	46,2
drugo	1	7,1	7,7
skupaj	13	92,9	100,0
ni podatka	1	7,1	
Skupaj vsi	14	100,0	

Iz tabele 10 izhaja, da 46,2 % uporabnikov nedovoljenih drog v priporu kokain vdihava; 46,2 % kokain injicira (vbrizgava) in 7,1 % uporablja druge načine. Izračun standardne napake proporca pokaže, da interval zaupanja znaša od 18,6 do 73,8 %

Hipotezo, da si kokain v priporu injicira vsaj 15 % pripornikov, potrdimo, saj se giblje odstotek v populaciji med 18,6 in 73,8 %.

Tabela 11: Način uporabe pomirjeval v priporu.

Način uporabe pomirjeval:	f	%	Veljaven %
z injekcijo	0	0,0	0,0
oralno	58	90,6	93,5
drugače	4	6,3	6,5
skupaj	62	96,9	100,0
ni podatka	2	3,1	
Skupaj vsi	64	100,0	

Ker v vzorcu ni niti enega anketiranega, ki bi si pomirjevala injiciral, se hipoteza zavrne.

H 2: Tvegana uporaba drog med priporniki je povezana s starostno strukturo.

Izkazalo se je, da 56,7 % pripornikov v starosti do 30 let uporablja drogo, medtem ko je takih v starosti nad 30 let le 43,3 %.

Testiral sem razlike v tem, koliko drog povprečno uporabljajo mlajši in starejši priporniki (do 30 in nad 30 let). Pokazalo se je, da v povprečju priporniki, mlajši od 30 let, uporabljajo več drog ($M = 1,68$, $SE = 0,054$) kot priporniki, stari nad 30 let ($M = 1,43$, $SE = 0,066$). Ta razlika je statistično pomembna $t(118,508) = 2,987$, $p < 0,05$. Med skupinama pripornikov, mlajših od 30 let, in pripornikov, starih nad 30 let, torej obstajajo pomembne razlike. V starostni skupini pripornikov do 30 let je pomembno več uporabnikov nedovoljenih drog kot v starostni skupini pripornikov nad 30 let.

H 3: Narodnost in državljanstvo pripornikov nista povezana s tvegano uporabo drog.

a) Tvegana uporaba drog glede na državljanstvo

Izkazalo se je, da je med 120 priporniki, ki imajo slovensko državljanstvo, povprečno število drog, ki jih uporabljajo, 1,60, med 12 nedržavljanji pa je to število 1,33. Vendar ta razlika ni statistično pomembna $t(13,294) = 1,789$, $p > 0,05$. Nismo uspeli dokazati pomembnih razlik med priporniki s slovenskim državljanstvom in brez slovenskega državljanstva glede uporabe drog.

b) Uporaba drog glede na narodnost

Izkazalo se je, da je med 83 priporniki slovenske narodnosti povprečno število drog, ki jih uporabljajo, 1,57, med 52 Neslovenci pa je to število 1,58. Ta razlika ni statistično pomembna $t(108,404) = -0,121$, $p > 0,05$. Nisem uspel dokazati pomembnih razlik med priporniki slovenske narodnosti.

H 4: Tvegana uporaba drog je povezana z viktimizacijo pripornikov.

Viktimiziranost pripornikov v priporu oz. doživljanje nasilja sem analiziral s pomočjo lestvice več vprašanj Likertovega tipa. Za ugotavljanje zanesljivosti vprašalnika sem uporabil metodo notranje konsistentnosti ocenjevalne lestvice. Veljavnost sem ugotavljal s faktorsko analizo.

Najprej sem naredil deskriptivno statistiko, kjer so bile s frekvenčno analizo izračunane ocene parametrov in statistično obdelani rezultati. Ugotovljene so bile merske karakteristike ocenjevalne lestvice (objektivnost, zanesljivost in veljavnost) z izračunom Cronbach alfa in faktorske analize. Za ugotavljanje

normalnosti porazdelitve rezultatov sem uporabil Kolmogor-Smirnov test in nato podatke normaliziral. Izdelana je bila faktorska analiza celotnega vprašalnika, in sicer z: korelacijsko matriko, Kaiser-Meyer-Olkinovo mero statistične pomembnosti in Bartlettovim testom homogenosti varianc, celotno pojasnitvijo variance, faktorsko matriko, komunaliteto, rotirano faktorsko matriko z Varimax in Oblimin rotacijo ter Kaiserjevo normalizacijo, faktorsko korelacijsko matriko ter analizo dobljenih faktorjev. V nadaljevanju prikazujem izbrano faktorsko rešitev.

Prvi faktor pojasni 24,2 % variance. Z njim so nasičene naslednje trditve/spremenljivke (v oklepajih so navedene nasičenosti):

- Drugi priporniki so o meni širili lažne govorice (0,870).
- S strani drugih pripornikov sem doživel žaljive in grobe opazke o sebi in svojih stališčih (0,820).
- Drugi priporniki so mi grozili z nasiljem ali telesnimi napadi (0,795).
- Drugi priporniki so me namenoma izpostavljali takšnim situacijam, da so se kasneje lahko norčevali (0,521).
- Bil sem žrtev fizičnega nasilja (trdi prijemi, fizično odrivanje, udarci) s strani sopripornikov (0,554).
- Doživel sem ignoriranje, izključenost iz skupine s strani drugih pripornikov (0,541).
- Drugi priporniki so me zasmehovali, se norčevali iz mene (0,692).

Faktor pojasnjuje oblike nasilja, ki se izvajajo med priporniki v priporu, oz. oblike viktimizacije, katerim so podvrženi priporniki. Oblike nasilja, ki jih vršijo priporniki med seboj, vsebujejo tako razne oblike verbalnega nasilja, kot so širjenje lažnih govoric, norčevanje, zasmehovanje, ignoriranje, grožnje s fizičnim obračunavanjem, izsiljevanje in v končni fazi tudi razne oblike fizičnega nasilja, kot so: trdi prijemi, fizično odrivanje in udarci. Prvi faktor (generalni) sem zato poimenoval **nasilje s strani pripornikov**.

Drugi faktor pojasni 21,3 % variance. Z njim so nasičene naslednje spremenljivke:

- Nezaželeno fizično spolno nadlegovanje (otipavanje, prijemanje) s strani drugih pripornikov (0,742).
- S strani drugih pripornikov sem doživel nezaželeno spolno

nadlegovanje ali zahteve po spolnih stikih (0,922).

- S strani zaposlenih sem doživel nezaželeno spolno nadlegovanje ali zahteve po spolnih stikih (0,857).
- Drugi priporniki so o meni razširjali govorice, da sem homoseksualec (0,583).
- Drugi priporniki so me napadli z orodjem ali orožjem (0,581).

Faktor opisuje obliko viktimizacije, ki ima znake napada na telesno integriteto na spolnem področju. Vključene so oblike spolnega nasilja s strani pripornikov v odnosu do drugih pripornikov in delavcev zavoda do pripornikov. Spolno nasilje je prisotno v obliki verbalnega nasilja (razširjanje govoric o homoseksualni usmerjenosti, spolno nadlegovanje, zahteve po spolnih stikih) in v obliki fizičnega nasilja (otipavanje, prijemanje, napadi z orodjem ali orožjem). Drugi faktor sem poimenoval **spolno nadlegovanje**.

Tretji faktor pojasnjuje 18,2 % variance. Z njim so nasičene naslednje spremenljivke:

- Zaposleni so me zasmehovali, se norčevali iz mene (0,619).
- Zaposleni so vpili name, bil sem izpostavljen njihovi spontani jezi ali besu (0,905).
- Bil sem žrtev neupravičenega fizičnega nasilja s strani zaposlenih (0,704).
- Doživel sem norčevanje s strani zaposlenih v priporu (0,843).
- Doživel sem ignoriranje, izključenost s strani zaposlenih v priporu (0,668).
- Zaposleni so mi grozili, da mi ne bodo dali nečesa, do česar sem upravičen (0,768).

Faktor pojasnjuje oblike nasilja oz. viktimizacije pripornikov, ki jih izvajajo zaposleni v priporu. Vsebuje tako oblike verbalnega kot fizičnega nasilja. Verbalno nasilje zajema zasmehovanje, norčevanje, vpitje, izpostavljenost spontani jezi ali besu zaposlenih, odrekanje raznih upravičenih zadev pripornikom, grožnje in ignoriranje. Fizično nasilje zaposlenih zajema neposredno fizično nasilje (razni prijemi in udarci). Tretji faktor sem poimenoval **nasilje s strani zaposlenih**.

Četrty faktor pojasnjuje 6,5 % variance. Z njim so nasičene naslednje spremenljivke:

- Drugi priporniki so mi ukradli kakšno mojo stvar (0,502).
- Zaposleni so mi ukradli kakšno stvar (0,825).

Ker obe omenjeni trditvi zajemata pojav kraj tako s strani zaposlenih kot pripornikov, sem četrti faktor poimenovali **kraje**.

Tabela 12: Opisne mere po posameznih faktorjih viktimizacije glede na uporabo droge v priporu.

Faktor:	Uporaba droge v priporu	N	$\bar{x}$	SD	SE $\bar{x}$
nasilje s strani pripornikov	ne	54	-0,232	0,883	0,120
	da	71	0,171	1,050	0,125
spolno nadlegovanje	ne	54	-0,069	0,748	0,102
	da	71	0,079	1,211	0,144
nasilje s strani zaposlenih	ne	54	-0,353	0,723	0,098
	da	71	0,230	1,096	0,130
kraje	ne	54	-0,170	0,687	0,093
	da	71	0,232	1,170	0,139

Iz tabele 12 je razvidno, da pri pripornikih, ki ne uporabljajo droge (N = 54), znaša povprečna vrednost ocene doživetega nasilja s strani sopripornikov v priporu -0,232, pri pripornikih, ki uporabljajo drogo (N = 71), pa znaša povprečna vrednost te ocene 0,171. Glede doživetega spolnega nadlegovanja v priporu znaša pri pripornikih, ki ne uporabljajo droge, povprečna vrednost ocene tega nadlegovanja -0,069, pri pripornikih, ki uporabljajo drogo, pa znaša povprečna vrednost te ocene 0,079. Pri pripornikih, ki ne uporabljajo droge, znaša povprečna vrednost ocene doživetega nasilja s strani zaposlenih v priporu -0,353, pri pripornikih, ki uporabljajo drogo, pa znaša povprečna vrednost te ocene 0,230. Glede doživljanja kraj v priporu znaša pri pripornikih, ki ne uporabljajo droge, povprečna vrednost ocene tega doživljanja -0,170, pri pripornikih, ki uporabljajo drogo, pa znaša povprečna vrednost te ocene 0,232.

Tabela 13: T-test za neodvisne vzorce za testiranje razlik v doživljanju viktimizacije glede na uporabo droge pri pripornikih.

		Levenov test homogenosti varianc		t-test enakosti aritmetičnih sredin						
		F	2P	t-vrednost	g	2P	Povprečna razlika	SE razlike	95% interval zaupanja razlike	
nasilje s strani pripornikov	Homogeni varianci	4,774	0,031	-2,274	123	0,025	-0,403	0,177	-0,754	-0,052
	Nehomogeni varianci			-2,328	122	0,022	-0,403	0,173	-0,746	-0,060
spolno nadlegovanje	Homogeni varianci	3,804	0,053	-0,791	123	0,430	-0,148	0,187	-0,519	0,222
	Nehomogeni varianci			-0,842	118	0,402	-0,148	0,176	-0,497	0,201
nasilje s strani zaposlenih	Homogeni varianci	17,731	0,000	-3,388	123	0,001	-0,583	0,172	-0,924	-0,243
	Nehomogeni varianci			-3,576	121	0,001	-0,583	0,163	-0,906	-0,260
kraje	Homogeni varianci	12,060	0,001	-2,248	123	0,026	-0,402	0,179	-0,757	-0,048
	Nehomogeni varianci			-2,404	116	0,018	-0,402	0,167	-0,734	-0,071

Poglejmo si rezultate t-testa za prvi faktor viktimizacije – nasilje s strani sopripornikov. V tabeli 23 vidimo, da v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, doživljajo manj nasilja s strani sopripornikov ($M = -0,232$, $SE = 0,120$) kot priporniki uporabniki drog ($M = 0,171$, $SE = 0,125$). Ta razlika je statistično pomembna $t(121,701) = -2,328$, $p < 0,05$. Med skupinama pripornikov, ki uporabljajo droge, in tistimi, ki drog ne uporabljajo, torej obstajajo pomembne razlike. Priporniki, ki uporabljajo droge, doživljajo pomembno več nasilja s strani sopripornikov kot priporniki, ki drog ne uporabljajo.

Za drugi faktor viktimizacije – spolno nadlegovanje – je iz tabele 23 razvidno, da v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, doživljajo manj spolnega nadlegovanja ($M = -0,069$, $SE = 0,120$) kot priporniki uporabniki drog ($M = 0,079$, $SE = 0,144$). Ta razlika ni statistično pomembna $t(123) = -0,791$, $p > 0,05$. Med skupinama pripornikov, ki uporabljajo droge, in tistimi, ki drog ne uporabljajo, nisem uspel dokazati pomembnih razlik. Ne morem torej trditi,

da priporniki, ki uporabljajo droge, doživljajo več spolnega nadlegovanja kot priporniki, ki drog ne uporabljajo.

Pri tretjem faktorju viktimizacije – nasilje s strani zaposlenih – v tabeli 23 vidimo, da v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, doživljajo manj nasilja s strani zaposlenih ($M = -353$, $SE = 0,098$) kot priporniki uporabniki drog ($M = 0,230$, $SE = 0,130$). Ta razlika je statistično pomembna $t(120,766) = -3,576$, $p < 0,05$. Med skupinama pripornikov, ki uporabljajo droge, in tistimi, ki drog ne uporabljajo, torej obstajajo pomembne razlike. Priporniki, ki uporabljajo droge, doživljajo pomembno več nasilja s strani zaposlenih kot priporniki, ki drog ne uporabljajo.

Pri četrtem faktorju viktimizacije – doživljanje kraj – v tabeli 23 vidimo, da v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, doživljajo manj kraj ($M = -0,353$, $SE = 0,098$) kot priporniki uporabniki drog ($M = 0,230$, $SE = 0,130$). Ta razlika je statistično pomembna $t(116,249) = -2,404$, $p < 0,05$. Med skupinama pripornikov, ki uporabljajo droge, in tistimi, ki drog ne uporabljajo, torej obstajajo pomembne razlike. Priporniki, ki uporabljajo droge, doživljajo pomembno več kraj kot priporniki, ki drog ne uporabljajo.

Zaključim lahko, da priporniki, ki uporabljajo droge, doživljajo pomembno več nasilja s strani sopripornikov in zaposlenih ter da doživljajo več kraj kot priporniki, ki drog ne uporabljajo. Glede doživljanja spolnega nasilja pa ne morem trditi, da obstajajo razlike med priporniki uporabniki in neuporabniki drog. Uporaba drog torej vpliva na stopnjo doživetega nasilja v priporu.

H 5: Uporaba drog med priporniki je povezana z njihovo socialno mrežo.

Socialna mreža pripornikov vsebuje stike z ožjimi svojci, prijatelji s prostosti in priporniki, s katerimi so navezali prijateljski stik v času pripora. Pravilnik o izvrševanju pripora v 45. členu opredeljuje, da se za ožje svojce štejejo: zakonec ali oseba, s katero pripornik živi v zunajzakonski skupnosti, krvni sorodniki v ravni vrsti, posvojitelj, posvojenec, brat, sestra, rejnik in skrbnik (Pravilnik o izvrševanju pripora, 2002). Pravilnik v istem členu prav tako opredeljuje, da lahko na prošnjo pripornika pristojno sodišče dovoli obisk tudi drugim osebam. Priporniki lahko stike vzdržujejo preko obiskov, pisemskih pošilk in telefona. Stališča pripornikov v zvezi z njihovo

socialno mrežo v priporu sem analiziral s pomočjo vprašalnika – Likertove lestvice. Za ugotavljanje njene zanesljivosti sem uporabil metodo notranje konsistentnosti ocenjevalne lestvice. Veljavnost sem ugotavljal s faktorsko analizo. Potek izdelave faktorske analize je enak kot pri vprašalniku o viktimizaciji v priporu. V nadaljevanju prikazujem izbrano faktorsko rešitev.

Prvi faktor pojasni 24,2 % variance. Z njim so nasičene naslednje spremenljivke:

- Ožji svojci me v času pripora oskrbujejo z denarjem in ostalim (0,905).
- Ožji svojci me v času pripora redno obiskujejo (0,898).
- Z ožjimi svojci se lahko pogovarjam o osebnih zadevah (0,887).
- Ožji svojci mi v času pripora urejujejo razne zadeve (0,883).
- Ožji svojci mi v času pripora kažejo toplino, ljubezen, naklonjenost (0,823).
- Ožji svojci mi svetujejo glede dela in izobraževanja (0,627).

Ker vse omenjene trditve zajemajo intenziteto in vsebino stikov z ožjimi svojci, sem prvi faktor poimenoval **stik z ožjimi svojci**.

Drugi faktor pojasni 14,9 % variance. Z njim so nasičene naslednje spremenljivke:

- S prijatelji iz pripora delim najgloblja čustva in občutke (0,897).
- Brez prijateljev ni možno zdržati v priporu (0,689).
- S prijatelji iz pripora lahko govorim, kadar sem v težavah (0,617).
- S prijatelji iz pripora si delimo vse (0,411).

Ker vse omenjene trditve zajemajo intenziteto in vsebino stikov s prijatelji, ki si jih pridobi v času bivanja v priporu, sem drugi faktor poimenoval **stik s prijatelji iz pripora**.

Tretji faktor pojasnjuje 13,3 % variance. Z njim so nasičene naslednje spremenljivke:

- Prijatelji mi pošiljajo denar in priboljške (–0,854).
- S prijatelji imam stik tudi v času pripora (–0,840).
- Prijatelji mi v času pripora urejujejo razne zadeve (–0,799).
- Prijatelji mi bodo pomagali pri urejanju življenja po priporu (–0,726).

Ker vse omenjene trditve pojasnjujejo intenziteto in vsebino stikov s prijatelji iz prostosti in so naravnane na izgubo le-teh, sem

tretji faktor poimenoval **izguba stika s prijatelji s prostosti**.

Četrti faktor pojasnjuje 12,9 % variance. Z njim so nasičene naslednje spremenljivke:

- Imam občutek, da so me vsi prijatelji zapustili (0,931).
- S prijatelji iz pripora si delimo vse (0,444).

Faktor pojasnjuje občutek zapuščenosti s strani prijateljev s prostosti in navezanost na prijatelje, ki si jih priporniki pridobijo v času bivanja v priporu. Četrti faktor sem poimenoval **zamenjava prijateljev**.

Peti faktor pojasnjuje 6,8 % variance. Z njim so nasičene naslednje spremenljivke:

- S prijatelji iz pripora bom imel stik tudi na prostosti (−0,831).
- V času pripora sem dobil nove prijatelje med priporniki (−0,823).
- Prijatelji iz pripora me ščitijo, kadar sem ogrožen (−0,573).

Ker vse omenjene trditve zajemajo pomen in vlogo prijateljev, ki si jih pripornik pridobi v času trajanja pripora, sem peti faktor poimenoval **pomen prijateljev iz pripora**. Ker so vse trditve negativno predznačene, lahko sklepam, da med priporniki niso prisotni pristni stiki v smislu navezovanja globljih prijateljskih odnosov.

Tabela 14: Opisne mere po posameznih faktorjih socialne mreže glede na uporabo droge v priporu

Faktor:	Uporaba droge v priporu	N	$\bar{x}$	SD	SE $\bar{x}$
stik z ožjimi svojci	ne	53	−0,052	1,109	0,152
	da	66	0,006	0,892	0,110
stik s prijatelji iz pripora	ne	53	−0,208	0,940	0,129
	da	66	0,166	1,054	0,130
izguba stika s prijatelji s prostosti	ne	53	0,134	0,986	0,135
	da	66	−0,064	1,013	0,125
zamenjava prijateljev	ne	53	−0,265	0,927	0,127
	da	66	0,077	1,010	0,124
pomen prijateljev iz pripora	ne	53	0,107	0,961	0,132
	da	66	−0,079	1,036	0,128

Iz tabele 14 je razvidno, da pri pripornikih, ki ne uporabljajo droge, znaša povprečna vrednost ocene stika z ožjimi svojci v času pripora −0,052, pri pripornikih, ki uporabljajo drogo, pa znaša povprečna

vrednost te ocene 0,006. Glede doživetega stika s prijatelji v priporu znaša pri pripornikih, ki ne uporabljajo droge, povprečna vrednost ocene tega stika $-0,208$, pri pripornikih, ki uporabljajo drogo, pa znaša povprečna vrednost te ocene 0,166. Pri pripornikih, ki ne uporabljajo droge, znaša povprečna vrednost ocene doživete izgube stika s prijatelji s prostosti 0,134, pri pripornikih, ki uporabljajo drogo, pa znaša povprečna vrednost te ocene $-0,064$. Glede doživljanja zamenjave prijateljev znaša pri pripornikih, ki ne uporabljajo droge, povprečna vrednost ocene tega doživljanja 0,170, pri pripornikih, ki uporabljajo drogo, pa znaša povprečna vrednost te ocene $-0,079$.

Tabela 15: T-test za neodvisne vzorce za testiranje razlik v razvejanosti socialne mreže glede na uporabo droge pri pripornikih

		Levenov test homogenosti varianc		t-test enakosti aritmetičnih sredin						
		F	2P	t-vrednost	g	2P	Povprečna razlika	SE razlike	95% interval zaupanja razlike	
									Spodnji	Zgornji
stik z ožjimi svojci	Homogeni varianci	6,687	0,011	$-0,317$	117	0,751	$-0,058$	0,183	$-0,421$	0,305
	Nehomogeni varianci			$-0,310$	99	0,757	$-0,058$	0,188	$-0,431$	0,314
stik s prijatelji iz pripora	Homogeni varianci	1,777	0,185	$-2,018$	117	0,046	$-0,374$	0,185	$-0,741$	$-0,007$
	Nehomogeni varianci			$-2,044$	116	0,043	$-0,374$	0,183	$-0,736$	$-0,012$
izguba stika s prijatelji s prostosti	Homogeni varianci	0,181	0,671	1,074	117	0,285	0,198	0,185	$-0,167$	0,564
	Nehomogeni varianci			1,077	113	0,284	0,198	0,184	$-0,166$	0,563
zamenjava prijateljev	Homogeni varianci	0,467	0,496	$-1,906$	117	0,059	$-0,342$	0,180	$-0,698$	0,013
	Nehomogeni varianci			$-1,924$	115	0,057	$-0,342$	0,178	$-0,695$	0,010
pomen prijateljev iz pripora	Homogeni varianci	0,213	0,645	1,005	117	0,317	0,186	0,185	$-0,181$	0,553
	Nehomogeni varianci			1,013	115	0,313	0,186	0,184	$-0,178$	0,550

Poglejmo si rezultate t-testa za prvi faktor socialne mreže – stik z ožjimi svojci. V tabeli 15 vidimo, da imajo v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, manj stika z ožjimi svojci ($M = -0,052$, $SE = 0,152$) kot priporniki uporabniki drog ($M = 0,006$, $SE = 0,110$). Ta razlika ni statistično pomembna; $t(98,738) = -0,310$, $p > 0,05$. Med skupino pripornikov, ki uporabljajo droge, in tisto, ki drog ne uporabljajo, nismo uspeli dokazati razlik glede kvantitete stika z ožjimi svojci. Ne moremo trditi, da imajo priporniki, ki uporabljajo droge, pomembno več stikov z ožjimi svojci.

Pri drugem faktorju socialne mreže – stik s prijatelji iz pripora – v tabeli 25 vidimo, da imajo v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, manj stika s prijatelji iz pripora ($M = -0,208$, $SE = 0,129$) kot priporniki uporabniki drog ($M = 0,166$, $SE = 0,130$). Ta razlika je statistično pomembna $t(117) = -2,018$, $p < 0,05$. Med skupino pripornikov, ki uporabljajo droge, in tisto, ki drog ne uporabljajo, torej obstajajo pomembne razlike. Priporniki, ki uporabljajo droge, imajo več stika s prijatelji iz pripora kot priporniki, ki drog ne uporabljajo.

Za tretji faktor socialne mreže – izguba stika s prijatelji s prostosti – je iz tabele 25 razvidno, da imajo v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, več stika s prijatelji s prostosti ($M = 0,134$, $SE = 0,135$) kot priporniki uporabniki drog ($M = -0,064$, $SE = 0,125$). Ta razlika ni statistično pomembna $t(117) = 1,074$, $p > 0,05$. Med skupinama pripornikov, ki uporabljajo droge, in tistimi, ki drog ne uporabljajo, nisem uspel dokazati pomembnih razlik. Ne morem torej trditi, da imajo priporniki, ki ne uporabljajo drog, več stikov s prijatelji s prostosti kot priporniki uporabniki drog.

Pri četrtem faktorju socialne mreže – zamenjava prijateljev – v tabeli 25 vidimo, da imajo v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, manj zamenjave prijateljev po prihodu v pripor ($M = -0,265$, $SE = 0,127$) kot priporniki uporabniki drog ($M = ,077$, $SE = 0,124$). Ta razlika ni statistično pomembna $t(117) = -1,906$, $p > 0,05$. Med skupinama pripornikov, ki uporabljajo droge, in tistimi, ki drog ne uporabljajo, nisem uspel dokazati pomembnih razlik. Ne morem torej trditi, da imajo priporniki, ki uporabljajo droge, pomembno več zamenjav prijateljev po prihodu v pripor kot priporniki, ki ne uporabljajo drog.

Za peti faktor socialne mreže – pomen prijateljev iz pripora – je

iz tabele 25 razvidno, da v povprečju priporniki, ki ne uporabljajo drog, ocenjujejo, da so za njih prijatelji iz pripora pomembnejši ($M = 0,107$, $SE = 0,132$) kot pripornikom uporabnikom drog ($M = -0,079$, $SE = 0,128$). Ta razlika ni statistično pomembna $t(117) = 1,005$, $p > 0,05$. Med skupinama pripornikov, ki uporabljajo droge, in tistimi, ki drog ne uporabljajo, nisem uspel dokazati pomembnih razlik. Ne morem trditi, da imajo priporniki, ki ne uporabljajo drog, višjo afiniteto do prijateljev iz pripora kot priporniki uporabniki drog.

Zaključim lahko, da imajo priporniki, ki uporabljajo droge, več stika s prijatelji iz pripora kot priporniki, ki drog ne uporabljajo. Ne morem pa trditi, da med njimi obstajajo razlike glede stika z ožjimi svojci, izgube stika s prijatelji s prostosti, zamenjave prijateljev in pomena prijateljev iz pripora. Uporaba droge torej vpliva zgolj na kvantiteto stikov s prijatelji s pripora.

H 6: Uporaba drog med priporniki je povezana z institucionalno kariero.

Izkazalo se je, da je med 64 priporniki, ki nimajo institucionalne kariere, povprečno število drog, ki jih uporabljajo, 1,47, med 68 priporniki z institucionalno kariero pa je to število 1,66. Ta razlika je statistično pomembna $t(128,311) = -2,260$, $p < 0,05$. Med skupinama pripornikov, ki imajo institucionalno kariero oz. je nimajo, torej obstajajo pomembne razlike glede uporabe drog. Priporniki z institucionalno kariero uporabljajo pomembno več drog kot priporniki, ki so prvič v priporu.

5 Ugotovitve in zaključki raziskave

Ugotovitve raziskave bom predstavil v dveh delih, od katerih se prvi nanaša na mnenja pripornikov o stanju v priporu nasploh, drugi del pa je osnovan na njihovih odgovorih o lastni praksi in izkušnjah.

5.1 Mnenja pripornikov o stanju v priporu nasploh

42,7 % anketiranih pripornikov meni, da droge uporabljajo redki priporniki oz. malo število posameznikov. 22,9 %

anketiranih pripornikov meni, da droge uživa četrtnina pripornikov, 16,8 % jih meni, da droge uživa polovica pripornikov, 14,5 % je mnenja, da droge uživa tri četrtine pripornikov in 3,1 % meni, da droge v priporu uporabljajo skoraj vsi priporniki. Glede uporabe posameznih drog menijo, da je v priporu najbolj razširjena uporaba pomirjeval, saj je dosegla največjo povprečno vrednost 3,48 na petstopenjski lestvici. Sledi uporaba marihuane, ki dosega povprečno vrednost 2,71, heroin s povprečno vrednostjo 2,26, kokain in ostali stimulansi s povprečno vrednostjo 1,91 in LSD s povprečno vrednostjo 1,46.

Mnenje anketiranih pripornikov glede načina uporabe drog v priporu podaja naslednje stanje: primerjava aritmetičnih sredin pokaže, da je najbolj razširjeno kajenje nedovoljenih drog, saj je doseglo najvišjo povprečno vrednost 3,43 na petstopenjski lestvici (kjer je 1 – nikoli, 2 – redko, 3 – občasno, 4 – pogosto in 5 – zelo pogosto). Sledi mnenje, da si priporniki nedovoljene droge injicirajo s povprečno vrednostjo 2,48. Mnenje, da se uporabljajo druge oblike uporabe drog, dosega povprečno vrednost 1,97. Glede uporabe pribora za uporabo nedovoljenih drog: 55,2 % anketiranih pripornikov ne ve, kakšna naj bi bila uporaba pribora; 37,6 % jih meni, da si priporniki, ki uporabljajo nedovoljene droge, pribor za uporabo izposojajo, 4,8 % anketiranih pripornikov meni, da imajo uporabniki nedovoljenih drog svoj pribor, in 2,4 % jih meni, da drugo.

5.2 Poročanje pripornikov o svojem vedenju in izkušnjah

V slovenskih priporih je bilo v času raziskave 56,2 % uporabnikov nedovoljenih drog. Od vseh uporabnikov nedovoljenih drog uporablja samo eno vrsto nedovoljene droge 21,2 % uporabnikov; 16,8 % uporablja dve vrsti nedovoljenih drog in 12,3 % jih uporablja tri ali več vrst nedovoljenih drog. 33,3 % anketiranih pripornikov je navedlo, da so storili kaznivo dejanje zaradi potrebe po denarju za nakup drog; 66,7 % pa navaja, da niso storili kaznivega dejanja zaradi potrebe po denarju za nakup drog (pri tem velja omeniti, da je bilo vprašanje provokativno, saj pripornikom še ni bila dokazana krivda in za storjeno kaznivo dejanje še niso bili pravnomočno obsojeni – kljub temu je večina anketiranih pripornikov odgovorila

na vprašanje). 12,3 % pripornikov pride do denarja za nakup nedovoljenih drog z uporabo nasilja (kraje, izsiljevanje, grožnje, fizično obračunavanje in spolno nasilje); 87,7 % ne uporablja nasilnih metod (vnos drog si organizirajo sami ali denar dobijo od ožjih svojcev in prijateljev). Priporniki z institucionalno kariero v večji meri vršijo nasilje kot priporniki, ki so prvič v sistemu institucionalne obravnave. V priporu je prvič pričelo z uporabo heroina 7,4 % pripornikov, pomirjevala je prvič pričelo jemati 47,5 % pripornikov in prvič uporabljati marihuano 3,9 % pripornikov. Kokain in stimulanse ni pričel nihče uporabljati prvič v priporu. Iz raziskave sicer izhaja, da jih je prvič pričelo v priporu z uporabo LSD 40 % in prvič z uporabo hlapil 50 %, vendar podatka nista relevantna, saj je na vprašanje glede prve uporabe LSD odgovorilo 5 pripornikov, na vprašanje glede prve uporabe hlapil pa le 2 pripornika.

51,9 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog heroin vdihava; 25,9 % heroin injicira in 22,2 % uporablja druge načine. 46,2 % pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog kokain vdihava; 46,2 % kokain injicira in 7,1 % uporablja druge načine. V starostni skupini pripornikov do 30 let je pomembno več uporabnikov nedovoljenih drog kot v skupini pripornikov nad 30 let. Skupino pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog sestavljajo tako priporniki slovenske narodnosti in državljanstva kot priporniki tujci. V skupini tako ne prevladuje določena narodnost ali državljanstvo. Priporniki uporabniki nedovoljenih drog doživljajo več nasilja s strani ostalih pripornikov in zaposlenih kot priporniki, ki ne uporabljajo nedovoljenih drog. Glede spolnega nasilja ni razlik med skupinama pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog in ostalimi. Priporniki uporabniki nedovoljenih drog si v večji meri ustvarijo socialno mrežo v samem priporu kot priporniki, ki ne uporabljajo nedovoljenih drog. Glede socialne mreže s prostosti med skupinama uporabnikov nedovoljenih drog in tistimi, ki nedovoljenih drog ne uporabljajo, ni razlik (stik z ožjimi svojci, prijatelji s prostosti). V skupini pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog je več pripornikov z institucionalno kariero kot v skupini pripornikov, ki nedovoljenih drog ne uporabljajo.

5.3 Identifikacija najbolj ogrožene skupine pripornikov

Drugi del empirične raziskave zajema identifikacijo najbolj ranljive skupine priprtih oseb glede na izpostavljenost tveganim oblikam vedenja v zvezi z uporabo nedovoljenih drog in podaja odgovore na vprašanja: ali so tvegane oblike vedenja povezane s starostno strukturo pripornikov, institucionalno kariero, njihovo socialno mrežo na prostosti, narodnostjo oz. statusom v Republiki Sloveniji in viktimizacijo tako s strani osebja zavodov za prestajanje kazni zapora kot ostalih pripornikov?

- Ugotavljam, da je v starostni skupini do 30 let pomembno več uporabnikov nedovoljenih drog.
- V skupini pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog je več pripornikov, ki so si pridobili institucionalno kariero kot mladostniki ali mlajši odrasli.
- Narodnost oz. status v Republiki Sloveniji pripornikov ne vplivata na oblike tveganega vedenja v priporu.
- Socialna mreža pripornikov s prostosti ne vpliva na pojavnost tveganih vedenj v priporu.
- Priporniki uporabniki nedovoljenih drog doživljajo več nasilja s strani zaposlenih v priporu in ostalih pripornikov.

Na osnovi ugotovitev raziskave lahko definiramo skupino, ki je najbolj ranljiva glede na izpostavljenost tveganim oblikam vedenja. **Skupino sestavljajo priporniki uporabniki nedovoljenih drog v starosti do 30 let, ki so si pridobili institucionalno kariero kot mladostniki ali kot mlajši odrasli.**

5.4 Zaključki

Raziskovanje pojavnosti tveganih vedenj v zvezi z uporabo nedovoljenih drog v priporu je pokazalo, da so oblike tveganega vedenja sestavni del življenja v priporu. Namen članka je – poleg že navedenega – opozoriti na pripor kot eno izmed oblik kaznovanja, čeprav so v priporu ljudje, ki jim krivda še ni dokazana.

V članku sem poskusil prikazati pojavnost tveganih vedenj, predvsem področje uporabe nedovoljenih drog. Že v tem segmentu sem se srečal z nedodelano metodologijo za ugotavljanje razsežnosti

pojavov. Kot primer navajam podatek o številu pripornikov uporabnikov nedovoljenih drog, ki znaša po uradnih podatkih (UIKS,⁵ 2004) 26 %, rezultati naše raziskave dajejo podatek, da je uporabnikov nedovoljenih drog v priporu 52,6 %, priporniki sami pa menijo, da znaša odstotek uporabnikov nedovoljenih drog 57,3 %. Tudi pri ostalih segmentih raziskave sem se srečeval z (bolj ali manj) očitnimi razlikami, ki očitno kažejo na »sivo liso«, kar lahko deloma interpretiram kot pomanjkanje interesa za raziskovanje tega dela zaprtih oseb, deloma pa kot nepoznavanje (nepriznavanje) problematike pripora.

Že od same ideje za temo članka sem se srečeval s pomanjkanjem ustreznih raziskav in primerljivih statističnih podatkov s področja pripora. Ugotavljal sem, da je bila večina raziskav, tako domačih kot tujih, opravljena na populaciji obsojencev. Lahko ugotovim, da je pripor kot pravni subjekt v strokovni literaturi dobro opredeljen in »zastopan«; redke raziskave pa se le »dotikajo« oz. z deskriptivnimi metodami opisujejo problematiko pripora in pripornikov. Mnenja sem, da bi bilo treba področje pripora intenzivneje vključevati v razne raziskave, ki se dotikajo zaprtih oseb.

5.5 Predlogi za nove oblike dela

Ni namen članka, da podaja nerealne ali celo utopistične rešitve stanja. Prav tako ne želim posegati na področje pravnega vidika izvrševanja pripora in vzrokov za dolgotrajnost kazenskih postopkov (ter s tem povezanega bivanja v priporu). Želim prikazati le dve rešitvi, ki bi ju bilo možno uresničiti tudi v praksi:

1) Medresorska koordinacija sodišč, centrov za socialno delo (ali drugih institucij, ki jim je posameznikova problematika znana) in strokovnih služb zavodov za prestajanje kazni zapora, v katerih se nahajajo tudi oddelki pripora, pred odločitvijo za izrek oddaje v pripor. V tem segmentu bi bilo tako možno preučiti alternativo, ki jo pozna tudi slovenska zakonodaja: hišni pripor in v okviru tega napotitev na zdravljenje (če gre za osebo, ki uporablja nedovoljene droge) – hospitalno ali ambulantno in spremljanje (ne)uspešnosti (model, ki se uporablja v Nemčiji).

⁵ Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij Republike Slovenije, Letno poročilo za leto 2004.

2) Zagotoviti in organizirati ločenost priporov od zavodov za prestajanje kazni zavora ter tako docela prilagoditi organizacijo življenja populaciji pripornikov. S tem ukrepom bi se povečale možnosti pripornikov tako v kvalitativnem kot kvantitativnem pomenu. Izboljšali bi se prostorski pogoji, ki (razen v novozgrajenem Zavodu za prestajanje kazni zavora Koper in deloma prenovljenem priporu v okviru Zavoda za prestajanje kazni Maribor) ne zadostujejo minimalnim standardom za izvrševanje pripora in kot taki ne zagotavljajo niti zadovoljevanja osnovnih potreb. S samo prostorsko ločenostjo bi se tako rešil tudi problem prezasedenosti posameznih zavodov za prestajanje kazni zavora, s čimer se slovensko področje izvrševanje kazenskih sankcij sooča v zadnjih letih, izboljšale pa bi se tudi možnosti za obravnavo problematike pripora in seveda pripornikov (stiki z okoljem, delo, izobraževanje, izraba prostega časa ...). Trdim, da je v Republiki Sloveniji možno glede na število pripornikov in obsojencev zagotoviti prostorsko ločenost priporov in zavodov za izvrševanje kazni zavora.

6 Literatura

Brinc, F. (1997). Uporaba pripora in ravnanje s priporniki v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48(3), 340–347.

Černelč, M., Potočki - Vozny, M., Požrl, B. (2003). *Delo s priporniki v Zavodu za prestajanje kazni zavora Ljubljana kot prvi možni korak v preprečevanju povratništva*. Neobjavljeno delo.

EMCDDA (2004). *2004 Annual report on the state of the drug problem in the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Grubač, M. (1979). Zaštita prava čoveka u jugoslovenskem krivičnom postupku. *JRRK*, 1.

Hren, J., Kastelec, D., Žagar, A., Klančar, B., Bah, B. (2004). Tvegana vedenja v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zavora. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 55, 127–140.

Kazenski zakonik republike Slovenije s stvarnim kazalom dr. Vida Jakulina. (2004). Ljubljana: ČZ Uradni list RS.

Kruhar, B. (2006). *Tvegane oblike vedenja v slovenskih priporih. Magistrsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Milutinović, M. (1977). *Penologija*, Beograd: Savremena administracija.

Pravilnik o izvrševanju pripora. (2002). Ljubljana: ČZ Uradni list RS

Resulović, S. (ur.). (1962). *Utvrdjivanje i ocjena neophodnosti primjene preventivnog zatvora u krivičnom postupku*. Sarajevo: Zbornik pravne fakultete.

Stöver, H., Hennebel, L. C., Casselman, J. (2004). *Substitution Treatment In European Prisons*. London: The European Network of Drug Services in Prison.

Ustava republike Slovenije. (1991). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Zakonjšek, E. (1991). Pripor. *Pravosodni bilten*, 12(1–2), 67–132.

Zakon o kazenskem postopku z uvodnim komentarjem Zvonka Fišerja in stvarnim kazalom Vida Jakulina. (2002). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Izvirni znanstveni članek, prejet aprila 2006.

Nevarna lepota vrtov modernih normativnih diskurzov

Dangerous beauty of gardens of modern normative discourses

Tanja Ferkulj

Povzetek

Tanja Ferkulj, dipl. soc. ped., tanja.ferkulj@gmail.com

Prispevek prikazuje nekatere vidike pomena socialnih norm za povezanost družbenega življenja, hkrati pa njihovo prisotnost in upoštevanost predpostavlja za pogoj socialne izključenosti. Prispevek ugotavlja večno prisotnost dialektike izključenega in vključenega v družbenem kot pogoj preživetja družbenega sistema. Vsako zgodovinsko obdobje je z normativnimi diskurzi po svoje oblikovalo družbeno resničnost. Analiza modernega in postmodernega diskurza pokaže nekaj sprememb v organizaciji družbene realnosti, ki so prešle od učinkovite, objektivne vsedoločljivosti modernih konceptov do posameznih razdrobljenih in subjektivnih zgodb postmoderne. Kljub navidez vsepriznavajočemu demokratičnemu diskurzu obstajajo neštete in brezimne oblike socialne izključenosti, ki čakajo na svoje poimenovanje in priznanje.

Ključne besede: posameznik, družba, socialna norma, normativni diskurz, socialna izključenost, moderna, postmoderna.

Abstract

In this article some aspects of norms and their role in social integration, as well as their presence and consideration as a cause of social exclusion, are reviewed. The article shows an eternal dialectic between the social inclusion and social exclusion, both being conditions for existence of a social system. Each historical period shaped social reality through normative discourses in its own way. The analysis of modern and postmodern discourses shows some important changes in the organization of social reality, passing from effective, objective, deterministic concepts of modernity, to individual, fragmented and subjective stories of postmodernity. In spite of all-recognizant democratical discourses, it seems, that there exist many unnamed forms of social exclusion, waiting for their identification and recognition.

Key words: individual, society, social norms, normative discourses, social exclusion, modernity, postmodernity.

1 Uvod

Nebeško kraljestvo je podobno človeku, ki je zasejal dobro seme na svoji njivi. Medtem ko so ljudje spali, je prišel njegov sovražnik, zasejal ljulko med pšenico in odšel. Ko je setev zrasla in šla v klasje, se je pokazala tudi ljulka /.../ Ob žetvi pa porečem žanjcem: 'Poberite najprej ljulko in jo povežite v snope, da jo sežgemo; pšenico pa spravite v mojo žitnico.'
(Sveto pismo, 1985: 1067)

Res je, da ima človek na voljo najrazličnejša semena in da je od njega odvisno, katera semena bo posadil /.../ Ima možnosti, semena, svobodno voljo, toda odločanje je problem /.../ In ta problem nikakor ni enostaven.
(Rutar, 2005: 71)

»Intelpekt skoz neznansko dolge čase ni ustvaril nič drugega kot zmote; o nekaterih od njih se je pokazalo, da so koristne in ohranjevalke vrste: kdor naleti nanje ali jih dobi podedovane, z večjo srečo bojuje svoj boj zase in za svoje potomce.« (Nietzsche, 2005: 126.) Te zmote, nadaljuje Nietzsche (ibid.), so se spremenile v norme, po katerih presojava in razlikujemo resnično od neresničnega. Moč spoznanja torej ni odvisna od njegove resničnosti, pač pa bolj od njegove starosti, do katere se je ohranjalo kot pogoj življenja. Voltairov Pangloss je verjel, da živimo v najboljšem vseh možnih svetov. Wittgenstein (2004: 68) nas sprašuje, ali pač »nismo na vsakem koraku prisiljeni reči 'To vsekakor verjamem'?«. Kaj vse verjamemo o svetu, v katerem živimo? Razsvetljenstvo si je zadalo ambiciozen cilj dokončno definirati Lepo, Dobro in Resnično. Navidezna možnost moderne dokončnosti definicije Dobrega, Lepega in Resničnega je s seboj prinesla zagon v znanosti, da bo racionalno spoznanje omogočilo človeštvu boljše, lepše življenje. Bauman (2006: 120) oriše svet, kakor je tekel z razsvetljenimi ideali: »/.../ od razsvetljenstva je bil za moderni svet značilen aktivističen, inženirski odnos do narave in sebe. Znanost ni bila sama sebi namen; doživljali so jo predvsem kot sredstvo s strašljivo močjo, ki lahko lastniku omogoči izboljšati resničnost /.../ Vrtnarjenje in medicina sta bila arhetipa konstruktivnega odnosa, normalnost, zdravje in higiena pa so bili najboljše prispodobе za človeške naloge in strategije pri upravljanju človeških zadev.« Nevarna lepota teh idealov je prišla s tem, ko se je pričelo izvajati nasilje nad vsem, kar ni bilo v skladu s priznanimi vrednotami. Moderna, ki je ljudem na eni strani ponujala varnost opredeljenosti in gotovosti, je na drugi strani rodila tudi holokavst, sistematično uničenje celih skupin prebivalstva. Holokavst ni bil, kot piše Bauman (ibid.), nič več ali manj kot njena dovršena in dosledna posledica.

Tudi zaradi presunljivih posledic, ki jih je s seboj prinesel civilizacijski razvoj, temelječ na promoviranju razuma, bi želeli sedaj odstirati del družbene realnosti, sredi katere živimo. V kakšnem razmerju se srečujejo družba, posameznik in norme, kako se norme in normativni sistemi v času in družbenem prostoru spreminjajo in katere vidne spremembe je doživel evropski prostor v odnosu do njih?

2 Družba in posameznik

Vprašanje razmerja med posameznikom in družbo je ključno za identiteto družboslovja. Veliko družboslovnih klasikov (Spencer, Durkheim, Simmel, Parsons, Luhmann, Bourdieu, da naštejemo le nekatere) je vprašanje obširno razdelalo. Iz problema razmerja med posameznikom in družbo so nastajali celi traktati, ne da bi problem tudi razrešili. Kot razmišlja Simmel (1995: 69), nam nerešljivost omenjene zadeve pripoveduje o tem, da je vsaka analiza posameznega in družbenega že globoko del subjekta svojega polemiziranja in kot takšna ne more podati nekega nedvoumnega, objektivnega in dokončnega spoznanja.

Življenjsko najbližnje stvari so nam spoznavno najbolj oddaljene, ugotavlja Heidegger (1997). Ko poskušamo razumeti družbo in posameznika in njuno medsebojno razmerje ter se ob tem opremo na spoznavno-teoretske tradicije različnih družboslovnih mislecev, se hitro znajdemo sredi zmede različnih pogledov. Nekateri si celo nasprotujejo. Durkheimova tradicija trdi, da vlada med posameznikom in družbo antagonizem. Maturana in Varela (1998) pravita, da je naloga družbe ravno organizacija zadovoljivega življenja za v njej živeče enote, da gre torej med družbo in posameznikom prej za razmerje omogočanja kot pa onemogočanja. Kdo ima torej prav? Na to vprašanje (žal ali pa tudi ne) ne obstaja en sam in nedvoumen odgovor. Po Kordešu (2004), mislecu v postmoderni razvite kibernetike, bo odgovor odvisen predvsem od izbire miselnega obzorja, v katerem ga bomo iskali. Za namen tega prispevka se bomo oprli na razmišljanje Makaroviča (2001), ki pravi, da je za družbo značilna emergentnost, kar pomeni, da kljub strukturni povezanosti ni mogoče neposredno z opisi lastnosti družbenega sistema izpeljati lastnosti posameznikov, ki ga sestavljajo, in obratno; iz lastnosti posameznikov ni mogoče sklepati na lastnosti sistema, ki ga sestavljajo. Oba sistema, tako posameznik kot tudi družba v celoti, pa sta za svoj obstoj 'prisiljena' izbirati pri odločanju tiste možnosti, ki bodo ohranile določen parameter na ravni, ki je potrebna za preživetje in reprodukcijo sistema. Normativni odziv na kompleksnost okolja, sposobnost izbire preživetveno pomembnejše opcije je za oba sistema bistvenega pomena, še pravi avtor (ibid.).

Ne glede na to, kateri teoretski sistem bomo izbrali za opredelitev

razmerja med posameznikom in družbo, med delovanjem in sistemom, ter kateri entiteti bomo prisodili večjo neodvisnost nasproti drugi, gre za dve entiteti, ki ne moreta obstajati druga brez druge. Kaj je posameznik brez družbe in obratno? Če bi družba podpirala posameznika pri njegovem razvoju, bi se s tem, piše Rainer (2000), neopazno bogatila tudi sama. Dejstvo pa je obratno. Družba je zelo netolerantna do vseh tistih, ki bi se radi dvignili nad povprečje, še piše (ibid.). To se nam lahko zdi razumljivo, če pomislimo, da se je tudi družba kot sistem prisiljena ohranjati in pri tem upravljati še posebej s parametri, ki so nepredvidljive narave. Vendar je družba za razliko od posameznika strukturno neprimerno močnejši sistem, vplivnejša je tudi njena moč nasilja, ki ga izvaja nad posameznikom. Zato ni nikoli odveč beseda, ki opozarja na to razliko. Juhant (2006) piše v spremni besedi h knjigi Moderna in holokavst, da Bauman, tankovestni in kritični opazovalec družbenega dogajanja, ne zaupa v zmožnost družbe in skupin, da bi zmogle organizacijo etičnega delovanja nasproti posamezniku. Preteklost je namreč zadnjo misel več kot dovolj prepričljivo dokazala. Družbeni sistem je vselej zatiralec posameznika. »Družbeni sistemi vzgajajo človeka v nesamostojnosti, da si ga lažje podredijo in ga zatirajo.« (Ibid.: 357.) V nadaljevanju problem razmerja med družbo in posameznikom povezujem z eno najstarejših družbenih dejavnosti, postavljanjem pravil.

3 Socialna norma in normativni sistem

Etimološko pojem norme izvira iz latinščine in pomeni mizarjev kotomer, tudi ogelnik. Dandanašnji normo interpretiramo kot mero, merilo, načelo, pravilo, vodilo (Veliki slovar tujk, 2002). Kanduč (2003: 280) je normo takole mistificiral: »Norma je nenavadna entiteta, ki se izmika čutni zaznavi. Norme ne moremo slišati, otipati ali zavohati. Norma je pač specifična konstelacija smisla, ki se jo da spoznati zgolj z razumom (oziroma interpretacijo čutno zaznavnih znakov). Norma tudi nikoli ni ena sama, ampak je vselej ena med drugimi, pravzaprav med mnogimi in tudi bolj ali manj spremenljivimi drugimi (v okviru normativnega sistema). Prav zato pa je sleherna splošna in abstraktna norma nujno necela, luknjičava ali hipotetična.«

Postavljanje norm (pravil), menjava in kategorizacija so temelji človeške dejavnosti, ki pomenijo spreminjanje človeka skozi čas, njegov spopad z naravo, podružbljanje (Fox, 1988). Canguilhem (1987) ugotavlja, da določitev nečesa poljubno izbranega za normalno služi predvsem racionalnim potrebam, ki omogočajo hitro in učinkovito delovanje na določenih področjih družbe. Gre za načrtovanje in strukturiranje družbenih dejavnosti, ki sta premišljeni potezi pozicij moči. Kluckhohn (v Bauman, 2006) trdi, da družbene norme ne bi obstajale, če ne bi bile funkcionalne za določene družbene potrebe. Po videnju omenjenega avtorja bi vsaka družbena norma prenehala obstajati takoj, ko bi izginila določena družbena potreba, ki je normo povzročila in vzdrževala. Durkheim (v Bauman, 2006) pravi, da ima vsaka družba takšen normativni sistem, kot si ga zasluži. Po njegovem je vloga socialnih normativnih sistemov v tem, da ohranjajo obstoj družbe in njene identitete, družba pa podpira zavezujočo moč normativnih sistemov prek socializacijskih in kaznovalnih ukrepov.

Kako se problem razmerja med posameznikom in družbenim sistemom v celoti srečuje s problemom normiranosti družbenega življenja? Makarovič (2001) strne, da se posameznik kot zavestni sistem ne ravna slepo po normah, ki mu jih predpisuje t. i. objektivna družbena struktura. Posameznik zavestno uravnava svoje delovanje na podlagi lastnih normativnih sistemov, ki pa seveda lahko vključujejo ponotranjene prevladujoče družbene norme.

4 Normativni diskurz

Nietzsche (2005) trdi, da smo v spoznavanju daleč naprej, če pravilo ugledamo kot tisto, ki je zanimivejše od izjeme. Foucault (1998) ob analizi družbenih praks ugotavlja, da so si družbene institucije in njihove avtoritete vse skozi zgodovino prizadevale za nasprotno: nadzorovale so vse preveč izjemno in poljubno, ki odstopa od predstav o običajnem posameznikovem delovanju. Izjemno lahko mislimo seveda v dvojnem pomenu: v enem pomenu kot tisto, ki je v nasprotju z običajnim in pravilnim. Lahko pa razširimo svoj h kategoriziranju naravnani pogled in kot Canguilhem (1987) ugotovimo, da je izjemno (nenormalno, patološko), čeravno logično drugotno, eksistenčno prvotno. Canguilhem je hodil v šolo

k Nietzscheju in skupaj z njim spoznal, da naknadno postavljena pravila vplivajo na to, kaj se z izjemnim dogaja. Pravilo deluje na izjemno oziroma patološko kot tisti spreobračajoči imperativ, ki samopromovira svojo pravilnost in obrača nepravilno v svoje nasprotje.

Foucault (1998, 2004) je predstavil svojo idejo tega, kako je racionalizacija izzvenela na področju človeških odnosov. Foucault (1991) je z analizo diskurzov v zgodovini kaznovanja pokazal, da institucionalno nasilje rafinira tehnike in postaja v času vse bolj subtilno. Tehnike discipliniranja niso omejene le na posamezne institucije, ampak diskurzivno obvladujejo vsa družbena polja. Diskurzi so po Foucaultu (ibid.) tisti mehanizmi, ki pravilno vednost razlikujejo od nepravilne in hkrati določajo načine, ki neko vednost o objektu določajo za smiselno, želeno in pravilno, obenem pa izključujejo času neprimerno vednost, tj. diskurze z manj moči ali tiste, ki bi utegnili manj prispevati k povezanosti družbenega sistema. Diskurzivno realizirane opcije postanejo vedno tiste, v katerih sistem razpozna politično uporabnost in ekonomsko učinkovitost. Diskurz, ki se kaže kot nekaj malenkostnega, skriva svojo zvezo z željo in oblastjo. Skupaj s prepovedmi, rituali, sistemom institucij ter arbitrarno vzpostavljenimi opozicijami med resničnim in neresničnim, ki razločujejo in izvržejo, predstavlja temeljni normativni mehanizem. Diskurzi, ki nas po Foucaultu (2003) lahko ubijejo ali nas pripravijo do smeha, nazadnje odločijo o življenjski usodi posameznega človeka.

5 Zgodovina vrtov normativnih diskurzov

Upravljanje z normalnim in patološkim ima svojo dolgo zgodovino, tu ne gre za nič novega. »Vsako obdobje, vsaka družba izoblikuje svojo vizijo zaželenega in prijetno loči od neznosnega,« tako Bruckner (2004: 50). S terminom normalno tu po Ule (2004) mislimo na vsakršna, po predstavah določene družbe zaželena, pričakovana delovanja posameznikov. Nenormalno delovanje pa Bauman (2006) teoretično opredeli kot tisto, ki se odklanja od norme, ki izvira iz odsotnosti ali šibkosti socializirajočih pritiskov, iz nezadostnosti ali pomanjkljivosti družbenih mehanizmov. Na ravni širše družbe gre torej za ne dovolj dobre upravljalne zmožnosti

družbenega sistema, na nižjih ravneh pa kaže na pomanjkljivosti izobraževalnih ustanov in slabljenje družine v njenih določenih funkcijah. Nenormalno vedenje je po mnenju avtorja (ibid.) vedno povezano z nekaj odpora do družbenih pritiskov, ki jih priznava in izvaja določena moralna avtoriteta.

Sociohistoristi, s katerimi mislim predvsem na Nietzscheja, Canguilhema in Foucaulta, so v času opazili spreminjanje opredelitev normalnega in patološkega ter spreminjanje le-teh k vse bolj subtilnim razlikovanjem med tem, kar predstavlja v družbi pravilno, želeno, pričakovano delovanje, in onim, ki to ni. Nietzsche (2005) piše, da so bili omenjeni procesi v prid obvladovanju in zmanjševanju poljubnega, ki ima, če npr. mislimo po Foxu (1988), svoj pravzorec v razvojni prazgodovini človeštva, ko so ljudstva ločevala strupene rastline od koristnih in se s poenostavljanji tako izognila zapletenosti okoliščin, ko bi morala vsakič znova premišljevati (ne)varnost svojega ravnanja pri orientaciji v okolju. Ko je Voltaire zapisal svoj znameniti stavek *Il faut cultiver son jardin* (treba je obdelovati svoj vrt), se ni zavedal, da bo ideja stavka postala vodilno geslo moderne, katero je obsedla sla po vrtnarjenju in racionalnem urejanju na vseh področjih družbenega življenja. Voltaire, ki se je priklonil razumu, seveda ni slutil holokavsta kot primera tragičnega izraza dovršenosti racionalnega upravljanja v moderni tehnologiji in birokraciji, kot je Bauman pojave lucidno povezal. Odslej ni bilo nič več samoumevno, piše Bauman (2006: 101): »Nič ne bi smelo rasti, če ni bilo posajeno, in karkoli bi raslo samo od sebe, bi bilo nujno slabo in torej nevarno in bi celoten načrt ogrožalo ali kvarilo /.../ Namesto tega so bili potrebni odnos in spretnost vrtnarja: nekoga, ki ima podroben načrt trate, obrob in mej, ki bi trato razmejevale od obrob; nekoga z vizijo skladnih barv, ki bi znal razlikovati prijetno harmonijo od odbijajoče kakofonije, nekoga, ki je odločen, da bo imel za plevel vsako rastlino, ki se povabi sama in moti njegov načrt in njegovo vizijo reda in harmonije /.../«

V nadaljevanju s Foucaultom orišem naravo diskurzov, »etape našega barbarstva« (Foucault, 1991: 21), kakor so se razvrstile skozi čas v evropskem prostoru. Analiza zgodovine normativnih diskurzov pokaže, kako je vsako zgodovinsko obdobje na svojstven način vzpostavilo opozicije med resničnim in napačnim, dobrim in slabim, lepim in grdim. Nezaželeni del opozicij (neresnično, slabo, grdo) je bil marginaliziran in izvržen, če ni bil sposoben

spreobrnitve v svoje nasprotje. Zadržali se bomo ob vzponu idealov razsvetljenstva, zaradi katerih tudi danes marsikdo trdi, da živimo v najboljšem, najbolj urejenem vseh svetov.

5.1 Predzgodovinsko demoniziranje

Vrhovski (2002) je raziskovala razvoj specialnopedagoških konceptov. Avtorica ugotovi, da so v predzgodovinskih družbah, kjer so bili preživetveno vsi odvisni od vsakogar, za otroke z duševnimi in fizičnimi težavami verjeli, da so jih obsedli demoni, zato so jih na različne načine kaznovali in zavrnili.

5.2 Antična neposrednost

Medtem ko antični grški logos, piše Foucault (1998), še ne pozna svojega nasprotja, pa so o antični Grčiji in Italiji, tako Vrhovski (2002), znane zgodbe o tem, kako so otroke z drugače razvitimi telesnimi deli metali v rečne kanale ali pogorja in jih tam pustili umreti. Tudi Zaviršek (2000) pripoveduje o tem, da je družba z organizacijo normalnosti začela že takrat. Sokrat govori o vrlinah, kot sta pravičnost in pogum. Aristotel pove, da je najbolj zaželeno življenje tisto, ki ga vodi razum, in definira, kakšno da je idealno človeško telo. Predstave o tem, kaj je idealno, so torej nastajale tudi preko filozofov, ki so ustno in pisno razširjali svoje ideje.

5.3 Srednjeveški strahovi

V srednjem veku se je odgovor na vprašanje, kaj je normalno in kaj ne, pisal s črkami ritualov, magije in religije kot glas velikega Drugega, ki je oskrbel kulturo z nasebnostjo (Vrhovski, 2002). V srednjem veku je torej imela, tako Salecl (1991), Cerkev veliko družbeno moč; vplivala je na vse segmente družbenega življenja. Pred njenim Bogom so bili resda vsi že od rojstva grešniki, a je uvedla tudi natančnejša razlikovanja o tem, kaj je nenormalno, kaznivo in kaj ne. Uvedla je tako najhujše kazni za čarovništvo, prešuštvo, za uživanje mesa pred postom itn. V srednjem veku so radi organizirali lov na čarovnice. Dejanje je bilo primerno mesto, okoli katerega se je lahko takrat strukturirala pretežno krščanska družba. Foucault (1998) piše, da v srednjem veku norcev niso neizogibno preganjali. Norost je preprosto veljala za pregreho. Vendar se je v srednjem

veku zgodilo nekaj pomenljivejšega. Takrat so zgradili leprozorije, kjer so se zdravili gobavci. Obstoje gobavca in potem njegovo izginotje je srednjeveškemu človeku razodevalo kazen in dobroto Boga, ki pravično kaznuje in dobro plačuje. Podoba leprozorijev je bila navzoča še dolgo potem, ko so ti izginili. Za njimi je ostala struktura, večno prikladna, da se izpolni z vsem tistim, kar družbi v določenem času ne ugaja. Na nekdanjih mestih leprozorijev se namreč tri stoletja kasneje pojavijo podobni obrazci izključitve. Gre za družbeno izključevanje, a hkrati za vključevanje pod posebnimi oznakami, s posebnim statusom.

5.4 Renesnančna prešernost

Podobno mesto, piše Salecl (1991), kot ga ima v srednjem veku čarovništvo, ima v 16. stoletju preganjanje klatežev. Ta premik je povezan s prvimi vzniki kapitalizma, ki je obsojal lenobo, z njo pa povezoval revščino. Foucault (1998) piše, da je norost z renesanso prejela pomemben prostor v umetnosti. Če je bila v srednjem veku pomembna tema smrt, jo je v renesansi zamenjala norost kot ne samo dokončna, ampak stalna oblika grožnje človekovemu življenju. Bila je predmet razprave ali pa je sama razpravljala; govorila je, da je blizu ljubezni in sreči kakor razum, da je bliže razumu kakor razum sam. Na slikah je bila prikazovana kot ples, veselje. Norost je v renesančni umetnosti živela svoje veselo življenje, bila je veseli zbor človeških slabosti. Bila je močna ravno zaradi svoje nerazumljivosti in nerazumljenosti, zahtevala je svoje trenutke izpovedovanja, pred katerimi je moral klečati prestrašeni človek. Vsekakor je bila norost v zvezi z nenavadnimi potmi vednosti. Do tu, nadaljuje avtor (ibid.), je bil svet še razmeroma prijazen z norostjo; bila je med ljudmi in stvarmi, bila je zmes resničnega in izmišljenega, bila je gibljivost razuma, bila je bolj motena kot moteča.

5.5 Klasicistična urejenost

Z nastopom klasicizma ter za njim razsvetljenstva in moderne so se poskušali uresničevati ambiciozni cilji civilizacijskega procesa, piše Bauman (2006). Človek je navdušeno pričel buden živeti prasanje o urejenosti in določenosti sveta. Foucault (1991: 6–7) ugotavlja, da se je v tem obdobju pojavila določena oblika volje do vednosti, »ki je napovedujoč svoje današnje vsebine zarisala plane

možnih predmetov, ki so hkrati merljivi, podvrženi opazovanju in klasifikaciji /.../, neka volja do vednosti, ki jo je predpisoval /.../ tehnični nivo, kamor bi se morala stekati spoznanja, da bi bila preverljiva in koristna«. Na drugem mestu je isti avtor (1998) je analiziral premik od srednjeveškega in renesančnega dramatičnega doživljanja norosti kot nečesa čudežnega, skrivnostnega, nečesa, kar vednosti ne izključuje, ampak ji prej podarja status verodostojnosti, h klasicističnemu doživljanju norosti kot nečesa, kar je v strogem nasprotju z razumom, in zato nekaj, kar ne pripada človeški »kulturni« naravi, ne pripada družbenemu. Zato jo je treba iz družbenega izrezati.

Postanek je na tem mestu potreben, saj se v tem obdobju zgodijo vrednote in institucije, ki bi jih lahko povezali z današnjimi vrednotami in oblikami izključevanja in zapiranja socialno ranljivejših družbenih skupin in posameznikov. V tej povezavi leži zahtevno vprašanje, ali lahko z znanstvenimi in strokovnimi preobrnitvami dominantnih diskurzov o norosti, s številnimi omizji in akcijami na teme izključevanja prevrednotimo vrednoto ustrejanja normi na eni strani in posledice neustrejanja, in zato izključevanja na drugi, če se stara konstelacija že od 17. stoletja dalje kaže kot najboljša formula za svet, ki z različnih interesnih strani hoče biti pregleden.

Leta 1656 je bil izdan odlok o ustanovitvi Splošnega špitala. Ta je naznanil prve velike trenutke zapiranja in je bil ustanovljen predvsem zato, da bi onemogočil beračenje in brezdelje. Družine so bile pozvane, da se zavoljo časti lahko na takšen način znebijo članov, ki so jim v sramoto. Po vzoru nekdanjih leprozorijev so preoblikovali institucije in vanje namestili reveže, bolne, brezdelne, brezumne, razvratne, bogokletne, zapravljive, samomorilne itd. ne glede na spol, starost in družbeni položaj. V 17. stoletju, ko se torej začne veliko pospravljanje, so pospravili vse, kar je bilo alogično z racionalno vzpostavljanim družbenim sistemom. Takrat se je pričela čistka z vero v red in nezmotljivost človeškega uma in njegovih namenov (Foucault, 1998).

Avtor (ibid.) nadaljuje, da je bila zahteva po zapiranju torej hkrati ekonomska in moralna. Med delom in brezdeljem potegne klasicistični svet mejo. Ker je bilo v času 17. stoletja, kakor je še danes, delati sinonim etičnemu, je zmožnost delati postala velika razločevalka, ki je del populacije združila v skupnem občestvu

dela, ostale pa kot nekoristno zavrgla v nekakšen drugi svet. Brezdelnost in revščino so povezovali s pomanjkanjem discipline, ne pa z rezultatom ekonomskih razmerij v družbi tistega časa, zato so bili špitali tudi moralne ustanove. Ustanovitev ustanov, kjer je v administrativnih odlokih vladala morala, je bil pomemben pojav. V tako vzajemno oplajajočem vrednotnem družbenem sistemu sta se lahko dolgo ohranili vrednota dela in izključenost, če vrednoti nisi mogel slediti. Prav v prostorih za tisti čas prekletega brezdelja se je usidrala norost in si prostor kmalu prisvojila. Bila je prikladno uobličenje za vse prestopnike, pri katerih je semantično razlikovanje delalo preglavice.

5.6 Nevarna lepota modernih normativnih diskurzov

Kakšen je bil svet po klasicizmu? Sodobne nadzorovalne institucije so sicer opustile iskanje krivca v grehu, a so iznašle drugačne načine spopadanja z manifestacijami nenormalnega kot realnega, a neznosnega mesta v simbolni strukturi (Salecl, 1991). Bauman (2006: 149) piše, da je moderna kultura »vrtnarska kultura. Definira se kot načrt za idealno življenje in popolno ureditev človekovih razmer. Identiteto konstruira na podlagi nezaupanja do narave. Pravzaprav definira sebe in naravo ter razliko med njima na podlagi endemičnega nezaupanja v odnosu do spontanosti in na podlagi svojega hrepenenja po boljši in nujno umetni ureditvi«. Moderna kultura je obramba pred neredom. Red je zasnovan kot načrt, ki določa, kaj je plevel, škodljivec. Tudi holokavst npr. je kot moderna kultura nasploh vrtnarjevo delo. Bil je le še eno opravilo več, ki ga morajo opraviti ljudje, ki so družbo obravnavali kot vrt. Plevel je treba ohranjati na robu družbenih meja. Treba ga je onemogočati, omejiti, iztrebiti, ugotavlja avtor (ibid.).

Sanje prvih sanjalcev moderne, nadaljuje Bauman (ibid.), so tako za dolgo časa postale del nas. Omogočile so nastanek močnega arzenala tehnologije in organizacijskih spretnosti. Spodbudile so nastanek institucij, katerih edini namen je instrumentaliziranje človeškega vedenja. Holokavst je stranski proizvod modernega hotenja po popolnoma načrtovanem, popolnoma nadzorovanem svetu, ko je to hotenje ušlo izpod nadzora in podivjalo. Z moderno se je izkazalo, da je nevarnejši človek tisti, ki zakon uboga, in ne

oni, ki ga ne. Ambicije moderne so bile v nasprotju s pluralizmom človeškega sveta.

Pluralizem je človeškemu svetu inherenten. Človek, človeški odnosi, fenomeni, kot so zavest ipd., so živi sistemi in kot takšni v temelju nedoločljivi (Kordeš, 2004). Lahko se odločamo glede njih, toda predhodno moramo še vedno izbrati miselno obzorje, na podlagi katerega bomo živo presojali. Tako presojanje o živem nikoli ne more podati objektivnega, dokončnega in enega samega pravilnega spoznanja. S slednjo trditvijo, kateri se je moderna arogantno postavila po robu bodisi zato, ker z njo ne bi mogla shajati, ali pa, ker ji je drugačen, tehnicističen odnos do sveta dajal oprijemljivejše in učinkovitejše rezultate, postmoderna razmeroma dobro shaja. Še več, v skladu z njeno filozofijo je dati glas subjektivnemu, posameznemu in malemu ena njenih optimističnih značilnosti, ki bi jih kazalo uporabiti pri reševanju socialne izključenosti in drugih problematičnih izidov, ki jih s seboj prinaša potreba družbenega sistema po organiziranju in razvrščanju njegovih elementov na normalne in patološke.

5.7 Postmoderna, priložnost za brezimno ali brezimna priložnost?

V moderni ni smela obstajati nobena skrivnost, a tudi želja po njenem razodetju ne. Stvari so morale biti spoznane, spoznanje pa je vselej sodelovalo s preračunljivostjo in koristnostjo (Horkheimer in Adorno, 2002). Postmoderna pa s skrivnostnim prav dobro shaja, še več. Prej domišljene in definirane stvari se ne ustavijo oblačiti v vedno nove in nove pomene. Vendar bi se motili, če bi menili, da Drugo in Drugačno neobremenjeno živi, da so normativni diskurzi izgubili svojo moč ... Rutar (2005) piše, da izključevanje ni nič manjše, kot je bilo kdaj koli prej, le bolj prefinjeno postaja. Kapitalizem spodbuja drugačnost, neopredeljivo pa še vedno vzbuja srh. Tesnobni smo ob ljudeh, ki niso dovolj drugačni, ob ljudeh, katerih drugačnost ne moremo dovolj natančno opredeliti. Vzhičeni smo ob pogledu na raznovrstne cvetlice v vrtu, vendar smo neutolažljivo frustrirani, če ne vemo njihovega imena ... ob tem, da bi nekatere ime nujno potrebovale, saj bi to pomenilo njihovo preživetje, pa ga vendarle zlepa ne dobijo.

Na kaj pravzaprav mislimo z besedo postmoderna? »Po sami

besedi je moderno vsakokratno sodobno, vsakdanjostnemu sedanjemu času primerno /.../ Postmoderno bi torej bilo mogoče opisati kot takšno sedanjemu času primerno nekdanječasno, ki ga je njegova sedanjost že zapustila, a je vendar še sedaj kot nekako osedanjeno v sedanjosti – torej postmoderno. To je zaklobuštrana paradoksija v tej oznaki, ki pa le nekako zadeva njeno stvar.» (Urbančič, 2004: 130.)

Postmoderna sociološka misel je drugačna od konvencionalnega družboslovja. Ena ključnih postmodernističnih predpostavk, pravi Flax (1990, v Stankovič, 2001), je ideja, da je v imenu vsake lepo zaključene zgodbe nekaj moralo biti zastrto, utišano in prezrto. Resnično je namreč vedno nekaj raznolikega in nedoslednega. Po postmodernizmu je človek umrl. Postmodernizem spodbija esencialistično razumevanje človeka kot stabilne enote. Ne obstaja nekaj takšnega, kar bi lahko imenovali človek, saj se ta totalitazirajoči koncept pokaže za preveč heterogenega, če ga razbijemo na njegove mnogotere biološko-kulturne (moški-ženska, Vzhodnjak-Zahodnjak itn.) variacije. »Vsako zvajanje teh razlik na skupni imenovalci namreč pomeni enostransko analitično strategijo privilegiranja eno(tno)sti, homogenosti, totalnosti in identitete,« je zapisala Flax (ibid.: 182).

Lyotard (v Stankovič, 2001) analizira diskriminatorni avtoritarizem modernega razsvetljenskega diskurza. Vpelje pojem postmoderne vednosti, ki v imenu vseh depriviranih in marginaliziranih skupin vzame *razliko* za temeljni analitični konstrukt, ki poskuša onesposobiti diskriminatorne prakse, vezane na totalitazirajoče modernistične koncepte resnice, enakosti, napredka itn. Po njegovi teoriji bi morali spoštovati vsak koncept, vrednoto in družbene skupine brez prizadevanja po organiziranju in označevanju nečesa za pravilnejše, normalnejše. Le tako je namreč mogoč družbeni pluralizem, ki pozitivno vrednoti razlike, posebnosti in lokalno. Nenavadno je, da se po tolikem številu družboslovnih dognanj še nismo odrekli privilegiranju jezikovne igre, ki Resnico postavlja na piedestal. Tudi Šumič - Riha (v Krečič, 2006) opozori na ključno spremembo v politiki izključevanja. Medtem ko smo se nekdanj borili proti sistemu, ki je očitno prepovedoval in izključeval, pa se danes borimo proti sistemu, ki je navidezno prijazen in vsevključujoč: »Osnovni problem emancipatorične politike do globaliziranega kapitalizma je tale: pokazati mora, da

ob vsem priznavanju drugosti ni izključevanje nič manjše. Edina razlika je ta, da je danes izključevanje nevidno /.../ Ključni problem današnje emancipatorične politike /.../ ni, kot nas prepričujejo, spoštovanje drugosti drugega, ampak kako izumiti politično ime za brezimne, izbrisane.« (Ibid.: 23.) Šumič - Riha (ibid.) uporabi pojem nesegregacijska skupnost. Nesegregacijska skupnost je torej skupnost, ki ne da zgolj tolerira, ampak naravnost zahteva prisotnost tistih, ki niso kvalificirani za to, da bi bili njeni člani. Nesegregacijska skupnost je ideal sodobne emancipatorne politike. Vprašanje, ki se mi zastavlja v okviru pričujočega besedila, je, kako je le-ta mogoča v praksi, če se spomnimo funkcijske vrednosti vrtnarjenja, normiranja za družbo, ki jo le-ta izvaja na vseh njenih ravneh?

Bauman (v Juhant, 2006) vidi postmoderno kot priložnost, da se etični programi zavzamejo za malega, od sodobnih sistemov ogroženega in zavrženega človeka, ki ga je treba vzeti kot absolutno etično zapoved. V postmoderni, ki se je znebila moderne obsesije po dokončno opredeljenem in predvidljivem svetu ter njene frustracije ob nezmožnosti tega, vidi priložnost, ko se lahko zavzamemo za popolno priznanje etičnih profilov in življenjskih drž posameznih ljudi.

Vendar: je brezimno izključeno sploh mogoče razpoznati in izreči? »Vedno je možno, da se resnično izreče v prostoru divje zunanosti, vendar smo v resničnem le, če ubogamo pravila diskurzivne 'policije', ki jo moramo reaktivirati v vsakem diskurzu.« (Foucault, 1991: 13.) Je postmoderna priložnost za brezimno predvsem brezimna priložnost, s katero si ne bomo znali pomagati več od spoznanja, da je tudi ona sama le del večnega vračanja istega?

6 Sklep

Norma je večna, tako kot so večne različne oblike družbenega povezovanja; potreba po normiranju, po razlikovanju in s tem tudi izključevanju je pogoj za zmanjševanje kompleksnosti okolja, orientacijo v njem in preživetje tako družbenih sistemov kot posameznika. Plevel se kot norost zdi pripravna in večna prisposoba za vse tisto, kar v bolj ali manj raznovrstnost podpirajoče vrtnarjenje in vrtove ne sodi. Plevel je kategorija, kamor sodijo vse tiste rastline, ki zavirajo rast kulturnih rastlin. Plevel so vse tiste brezimne rastline,

od katerih vrtni sistem nima učinkovitih koristi. Niso ne lepe ne dobre, še resnične ne, saj nimajo imena. Torej jih ni? Seveda so, in vrtovi prav zaradi njihove (ne)prisotnosti nevarno lepo uspevajo. Koliko inovacije, koliko plevela si vrt lahko privošči, da ne izgubi svojega imena, da ne postane kaos, da ne postane Drugo? Ali pa sta predvsem Drugo in pluralizem življenjskih oblik tisto, kar bi postmoderna lahko suvereno sprejela za svoj izziv? Do kod se lahko zavzamemo za Drugo kot zavestno odločujoči se posamezniki in kot družbeni sistem v celoti, ki lahko po Parsons (v Makarovič, 2001) *zgoj* funkcionira (ali pa ne)? Ne samo, da so to vprašanja, ki nam bodo v odgovor lahko ponudila le protislovja, protislovje smo mi sami, strukturni deli družbenega vrtička, ki družbenih problemov ne opazujemo drugače kot s polno udeleženo. Na tem mestu se lahko zadržimo ob misli Maturane in Varele (1998), da je družbeni sistem namenjen v njemu živečim enotam. Seveda so si lahko zadnjo idejo družbeni vizionarji, inženirji in avtoritete različno predstavljali, ko so se odpravili 'reševati' svet. Če uporabimo skrajnost, je moderni družbeni sistem padel na preizkusu zadnje misli, saj je proizvedel holokavst in s tem poskrbel za verjetno najbolj črno poglavje evropske zgodovine. Holokavst se je zgodil kot dosledno upoštevanje norm nemške birokracije. Holokavst je višek vrtnarske pedantnosti. Pretirana skrb za red, za zdravje naroda se je sprevrgla v njuno nasprotje. Družbeni sistemi in skupine po Baumanu (v Juhant, 2006) ne znajo biti etični. Postmoderna opozarja na priložnost v subjektivnih in razdrobljenih zgodbah majhnega in posameznega. Življenje je navsezadnje sestavljeno iz majhnih stvari. Ko bo družba pričela bogatiti posamezno, ko bo upoštevala in priznala in podpirala posamezne življenjske zgodbe, bo s tem neopazno bogatila tudi samo sebe, piše Rainer (2000). Bogatenja, upoštevanja, priznanja in podpore pa družbeni sistem zopet ne more samovoljno definirati; definicije so že ustvarjene in se kažejo v mnogoobličnih življenjskih državah posameznih ljudi ali, po Foucaultu (1991: 106), sedanji boji ne krožijo več okoli modernega vprašanja Kdo smo?: »Sedanji boji so zavrnitev teh abstrakcij, ekonomskega in državnega nasilja, ki se ne meni za to, kaj smo mi individualno, pa tudi zavrnitev znanstvene in administrativne inkvizicije, ki določa, kaj kdo je.«

7 Literatura

- Bauman, Z. (2006). *Moderna in holokavst*. Ljubljana: Študentska založba.
- Bruckner, P. (2004). *Nenehna vzhičenost. Esej o prisilni sreči*. Ljubljana: Študentska založba.
- Canguilhem, G. (1987). *Normalno in patološko*. Ljubljana: ŠKUC.
- Foucault, M. (1991). *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt.
- Foucault, M. (1998). *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: /*cf.
- Foucault, M. (2003). *Die Anormalen. Vorlesungen am College de France (1974–1975)*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Foucault, M. (2004). *Nadzorovanje in kaznovanje. Nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- Fox, R. (1988). *Rdeča svetilka incesta*. Ljubljana: ŠKUC.
- Heidegger, M. (1997). *Bit in čas*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Horkheimer, M., in Adorno, T. (2002). *Dialektika razsvetljenstva*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Juhant, J. (2006). Življenje, delo in pogledi sociologa Zygmunta Baumana. V: Z. Bauman, *Moderna in holokavst* (2006). Ljubljana: Študentska založba (spremna beseda).
- Kanduč, Z. (2003). *Onkraj zločina in kazni*. Ljubljana: Študentska založba.
- Kordeš, U. (2004). *Od resnice k zaupanju*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Krečič, J. (2006). Času neustrezna dejavnost. *Delo, Sobotna priloga*, 18. 3. 2006, 22–23.
- Makarovič, M. (2001). *Usmerjanje modernih družb*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Maturana, H. R., in Varela, F. J. (1998). *Drevo spoznanja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Nastran - Ule, M. (2004). *Socialna psihologija*. Ljubljana: FDV.
- Nietzsche, F. (2005). *Vesela znanost*. Ljubljana: Slovenska matica.

- Rainer, E. (2000). *Mrtvi duh*. Ljubljana: Blodnjak.
- Rutar, D. (2005). *Etika Noama Chomskega in duh renesanse*. Ljubljana: UMco.
- Salecl, R. (1991). *Disciplina kot pogoj svobode*. Ljubljana: Krt.
- Simmel, G. (1995). Temeljna vprašanja sociologije (posameznik in družba). V F. Adam (ur.), *Kompendij socioloških teorij*. Ljubljana: Študentska organizacija, 69–75.
- Stankovič, P. (2001). *Družbena struktura in človekovo delovanje: kaj prinaša sinteza dveh pristopov sociološki teoriji?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze* (1985). Ljubljana: Britanska biblična družba.
- Urbančič, I. (2004). *Nevarnost biti: kroki o duhu evropskosti*. Ljubljana: Nova revija.
- Veliki slovar tujk* (2002). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vrhovski, M. M. (2002). Development of concepts in special needs education. V F. Buchberger & S. Berghammer (eds.), *Education policy analysis in a comparative perspective*. Linz: IVE Publication Series. Pridobljeno 22. 2. 2006 s svetovnega spleta: http://www.pa-linz.ac.at/international/Alert/Tntee/Tntee-publication/EPAC%201/EPAC-paper/Paper_Vrhovski.pdf.
- Wittgenstein, L. (2004). *O gotovosti*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Zaviršek, D. (2000). *Hendikep kot kulturna travma*. Ljubljana: /*cf.

Pregledni znanstveni članek, prejet julija 2006.

Pomoč ali premoč: odnosi med terapevtskimi in vzgojno-izobraževalnimi institucijami

Help or domination: on the relationship between therapeutic and educational institutions

Andrej Gregorač in Staša Sitar

Povzetek

Andrej Gregorač, univ. dipl. psih.; Staša Sitar, prof. defekt. MVO; oba Vzgojni zavod Kranj, Šempeterska ulica 3, 4000 Kranj. *Neizogibno sodelovanje med strokovnjaki v stanovanjskih skupinah in terapevtskih institucijah vseh vrst proizvaja zelo specifično in delikatno polje medsebojnih odnosov, ki so stalno na preizkušnji in v katerih se vprašanje avtoritete pogosto postavlja kot osrednje področje delovanja obeh institucij. Kot primer navaja situacijo v Vzgojnem zavodu Kranj, organiziranem v obliki petih stanovanjskih skupin, ki nama služi kot reprezentativen primer oblikovanja teh dvoumnih situacij, iz katerih težko sledi izpeljava kakršnihkoli konstruktivnih izhodišč, če celotne situacije ne preopredelimo z drugih zornih kotov. V tem primeru se izkaže, da lahko obe vrsti institucij medsebojno sodelujeta na več možnih načinov, vsi pa morajo temeljiti na jasno izraženih izhodiščih, jasnih pričakovanjih in razpoznavno razdeljenih vlogah delovanja.*

Ključne besede: vzgojni zavod, stanovanjske skupine, terapevtske institucije.

Abstract

The inevitable cooperation between expert workers in community home and therapeutic institutions including psychiatry is producing a delicate field of contested relationships where the question of authority is often put forward as a primary domain of interests on both sides. The situation in Vzgojni zavod Kranj, a residential treatment institution, organized in five community homes serves here as a representative case of formation of such double bind situation with no evident constructive outcome for both sides unless some matters of a case are brought to light from a different perspective. It proves that both institutions can work together in many different terms, though all should be based on a relatively clear starting positions, apparent expectations and evidently divided roles of engagements.

Key words: residential treatment institution, community home, therapeutic institutions.

Uvod¹

Institucionalno obravnavo otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami zakonsko opredeljuje Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2000) ter vsi pravilniki, ki se vežejo na posamezna določila tega zakona. To seveda ne pomeni, da zakon predpisuje celotno področje institucionalnega delovanja v totalnem smislu, kar je sicer tudi praktično nemogoče. Pri skrbi za čim bolj celostno obravnavo otroka se tako znotraj področja institucionalne obravnave otrok s posebnimi potrebami poraja vrsta praks, ki jih zakonska določila ne opredeljujejo prav natančno, vendar hkrati nujno potrebnih pri iskanju določenih rešitev pri obravnavi otroka.

¹ Naslov prispevka je sposojen iz slovenskega prevoda dela Guggenbühl-Craig (1997).

Vzgojni zavod Kranj (VZ Kranj) kot institucija, namenjena programski obravnavi otrok z motnjami vedenja in osebnosti kot ene izmed podpopulacij otrok s posebnimi potrebami, deluje izključno v obliki petih stanovanjskih skupin, ki so razpršene v Kranju in njegovi okolici. V posamezni stanovanjski skupini so sicer zaposleni strokovnjaki z različnimi izobrazbami, hkrati pa vsi delujejo na enakem delovnem mestu: delovnem mestu vzgojitelja.² V okviru Vzgojnega zavoda Kranj ni zaposlenega nobenega drugega strokovnjaka specialista, ki bi bil odgovoren zgolj za pokrivanje določenega področja znotraj celotnega polja obravnave otrok z motnjami vedenja in osebnosti, zaradi česar so vzgojitelji v stanovanjskih skupinah primorani sodelovati s strokovnjaki, zaposlenimi v zunanjih institucijah.³ Eno področje takega sodelovanja se odpira na relaciji med vzgojitelji in terapevtskimi službami,⁴ ki pa, kot je že zgoraj omenjeno, zakonsko ni določeno, ampak zgolj opredeljeno kot eno izmed možnih področij sodelovanja z zunanjimi strokovnjaki. Tudi zaradi tega so odnosi med obema stranema vedno na preizkušnji, saj je vloga med obema pozicijama pri začetkih sodelovanja pogostokrat nejasna in nedoločena, obe pa imata izredno pomembno in občutljivo skupno točko sodelovanja: otroka oziroma mladostnika.

² V VZ Kranj je sicer zaposlenih več vzgojiteljic kot vzgojiteljev, zaradi pragmatičnosti in poenostavitve pa bova uporabljala zgolj izraz vzgojitelj.

³ Kljub »primoranimosti« v sodelovanje z zunanjimi institucijami pa taka pozicija vzgojiteljev omogoča dvojno pluralnost: na eni strani različnost v izobrazbi in izenačenost v poklicu omogoča različnost, a hkrati enakovrednost v strokovnosti pristopov in pogledov na delo vzgojiteljev. Tako lahko v istem timu delujejo na primer socialni pedagog, psiholog, socialni delavec in še kdo, kar vsakemu omogoča, da svoje znanje vnaša v enakovreden diskurz znotraj timskega dela posamezne stanovanjske skupine. Temu bi lahko rekli interna pluralnost mnenj, ki pa teži k homogenosti zavoljo učinkovitega delovanja vsake stanovanjske skupine. Ta homogenost navzven »trči« ob pristope in poglede na določene vzgojne vsebine drugih strokovnjakov, zaposlenih v zunanjih institucijah, kar omogoča eksterno pluralnost. S tem se še dodatna mnogoterost pristopov in pogledov na vzgojne vsebine, ki se tako ali tako proizvaja znotraj stanovanjskih skupin zaradi prej omenjene različnosti izobrazb ob enakosti poklica, razširi v diskurz, obogaten z drugimi vidiki istih vsebin, vse to pa proizvaja odnose med vsemi udeleženci tako znotraj kot zunaj stanovanjske skupine.

⁴ Pod izrazom terapevtske službe razumeva vse službe, namenjene psihiatrični, klinično-psihološki ali psihoterapevtski obravnavi posameznika, ne pa tudi institucije, ki se ukvarjajo s somatsko terapevtsko obravnavo. Izraz terapevtske bova uporabljala skozi celoten prispevek zgolj zaradi poenostavitvenega razloga, čeprav bova vedno, ko ga bova omenila, govorila o vseh prej omenjenih institucijah.

O naraciji vzgojiteljev do terapevtskih služb

Sodelovanje med vzgojitelji oziroma tudi drugimi strokovnimi službami ter terapevtskimi službami v okviru VZ Kranj sega še v čas pred reorganizacijo v sedanje oblike organizacije v okviru stanovanjskih skupin, to je v čas obstoja in delovanja takratnega Vzgojnega zavoda Preddvor, organiziranega v obliki vzgojnega zavoda kot enotnega prostora, kjer je potekala obravnava otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti, ki pa so se sicer šolali na zunanji šoli v Preddvoru. V letih po reorganizaciji se je spremenilo predvsem to, da je bila vsaka stanovanjska skupina enota zase, ki je zgolj glede na svoje potrebe sodelovala ali pa ne z določeno terapevtsko službo. Na osnovi izkušenj iz tega sodelovanja so se znotraj zaposlenih vzgojiteljev izoblikovali določeni odnosi do terapevtskih služb, ki jih bova v nadaljevanju skušala opisati. Kot nekakšen drugi vir informaciji o odnosih med vzgojitelji in terapevtskimi službami pa nama je koristila vključitev VZ Kranj v projekt z naslovom *Vključevanje otrok s težjimi socialno-integracijskimi motnjami v zunanje vzgojno-izobraževalne institucije*. Projekt je bil prijavljen v okviru širšega projekta *Skriti zaklad*, ki ga vsako leto razpiše Ministrstvo za šolstvo in šport, potekal pa je v šolskih letih 2002/2003 in 2003/2004. Skriti zaklad je takrat nastajal kot pobuda pri iskanju inovativnih pristopov pri delu z otroki in mladostniki in v teh okvirih smo kot osrednjo temo našega projekta postavili iskanje učinkovitih pristopov, zajemajoč razna področja pri delu z otroki z motnjami vedenja in osebnosti. Znotraj projekta je delo potekalo v štirih delovnih skupinah, od katerih je vsaka delovala na določenem področju.⁵ Eno izmed področij je bilo tudi sodelovanje med VZ Kranj in terapevtskimi institucijami, delovna skupina pa je v tem primeru skušala podrobneje raziskati in obravnati področje odnosov med vzgojitelji in terapevtskimi službami. V ta namen je bil sestavljen tudi kratek vprašalnik, ki naj bi beležil določene aspekte tega odnosa, namenjen pa je bil vzgojiteljem v stanovanjskih skupinah VZ Kranj. Vprašalnik je bil polodprtega tipa, izpolnilo pa ga je 17 vzgojiteljev. Že v začetku je bil bolj kot kaki resni statistični analizi namenjen zgolj informativnemu pregledu določenega stanja odnosov vzgojiteljev do terapevtskih služb, zaradi česar bova tudi

⁵ Ta področja so bila delo s samimi otroki, delo s starši, delo s šolami in delo s terapevtskimi institucijami.

dobljene rezultate prikazala zgolj opisno in skozi kontekst celotnega delovanja VZ Kranj.

Vključenost otrok in mladostnikov, ki bivajo v stanovanjskih skupinah VZ Kranj, v obravnavo pri kateri izmed terapevtskih služb je odvisna izključno od značilnosti in potreb posameznega otroka in mladostnika. Nekateri otroci ali mladostniki so v obravnavo v določeni terapevtski službi vključeni že pred vključitvijo v stanovanjsko skupino, za nekatere otroke pa se vzgojitelji ob soglasju in po posvetovanju s starši odločijo za vključitev v obravnavo po začetku bivanja v stanovanjski skupini glede na izstopajočo problematiko posameznega otroka ali mladostnika. Pri obravnavah otrok in mladostnikov, ki bivajo v stanovanjskih skupinah VZ Kranj, je v terapevtski službi največkrat vključena pedopsihiatrinja oziroma pedopsihiater, ki deluje znotraj Dispanzerja za mentalno zdravje v okviru Zdravstvenega doma v Kranju, občasno pa tudi klinična psihologinja, zaposlena v okvirih iste institucije. Poleg služb znotraj te institucije so v manjšem številu otroci ali mladostniki vključeni tudi v obravnave v terapevtskih službah v okvirih Pedopsihiatrične klinike v Ljubljani, Psihiatrične klinike v Ljubljani ter v Svetovalnem centru za otroke in mladostnike v Ljubljani. Pri obravnavah pri pedopsihiatrinji oziroma pedopsihiatru največkrat sodelujeta dva ali več vzgojiteljev, nasprotno pa pri obravnavah pri klinični psihologinji ponavadi sodeluje le en vzgojitelj in so torej bolj individualne narave. Ponavadi je na obravnavah vedno prisoten tako imenovani matični vzgojitelj za določenega otroka, kar je sicer zelo dvoumna pozicija znotraj timskega dela v stanovanjskih skupinah, a o tem malo kasneje. Individualne obravnave otrok v terapevtskih službah pa so najpogostejše kombinirane tudi s timskimi obravnavami določenega otroka ali mladostnika, na katerih običajno sodelujejo vsi vzgojitelji skupaj s strokovnjaki iz terapevtskih služb, po potrebi pa še strokovni delavci iz šole, ki jo obiskuje otrok ali mladostnik, ter strokovni delavci iz pristojnega centra za socialno delo. V te obravnave se vključujejo tudi starši oziroma skrbniki otrok in mladostnikov ter otrok ali mladostnik sam, kar je odvisno od situacije in narave obravnave, pri čemer se upošteva vnaprejšnji dogovor med vsemi strokovnimi udeleženci. Kljub kar precejšnji pogostosti obravnav v terapevtskih službah znotraj VZ Kranj pa nihče izmed otrok ali mladostnikov ni vključen v specifične terapevtske tretmaje, kot so na primer družinska terapija ali druge

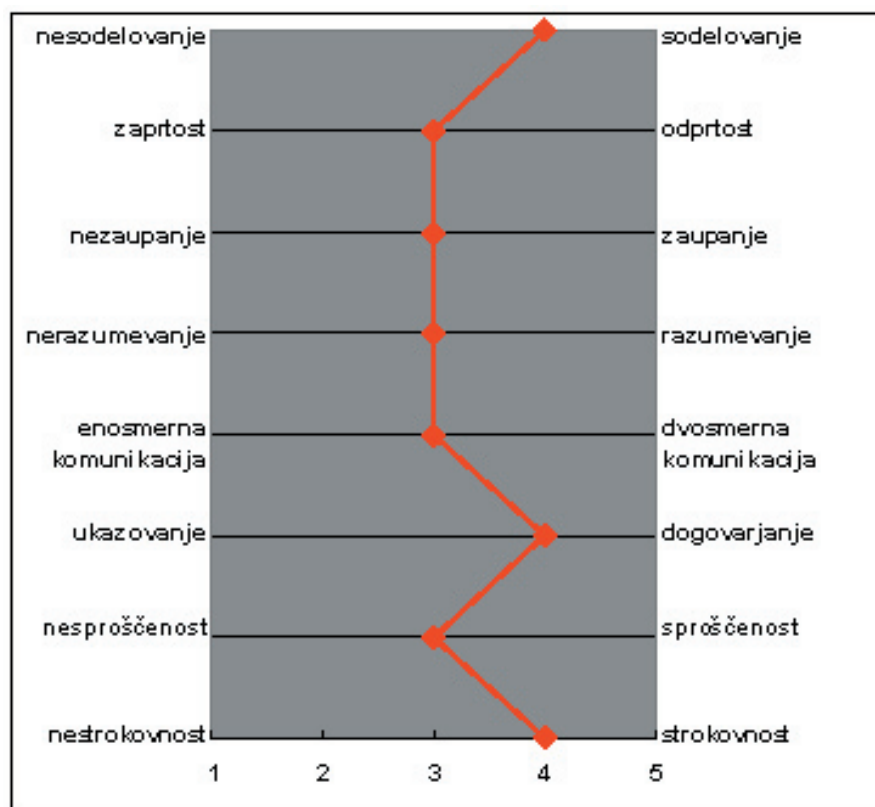
vrste usmerjenih konceptualnih terapij.

Individualne obravnave otrok in mladostnikov v terapevtskih službah v največ primerih potekajo enkrat na dva meseca ali še redkeje. Zelo malo obravnjav poteka enkrat mesečno, medtem ko timske obravnave običajno potekajo tri- ali štirikrat na leto, zopet odvisno od situacije posameznega otroka ali mladostnika ter od dogovora med vzgojitelji v stanovanjskih skupinah in strokovnimi delavci terapevtskih služb.⁶ Glavno iniciativo za obravnavo v terapevtskih službah so dali v večini primerov vzgojitelji stanovanjskih skupin, v manjši meri pa strokovni delavci v terapevtskih službah. V nekaterih sicer bolj redkih primerih so pobudo za individualno ali timsko obravnavo otroka ali mladostnika v terapevtski službi izrazili strokovni delavci na šoli in strokovni delavci na pristojnem centru za socialno delo, samo v enem primeru pa starši otroka ali mladostnika.

Vzgojitelji, ki so izpolnili vprašalnik, odnos med stanovanjskimi skupinami in DMZ na lestvici med slabim in odličnim v povprečju ocenjujejo s srednjo oceno. Za odnos, ki se je vzpostavil med vzgojitelji stanovanjskih skupin in strokovnimi delavci v terapevtskih službah, je značilno, da poteka bolj v znamenju sodelovanja, dogovarjanja in strokovnosti, sicer pa nekeje med odprtostjo in zaprtostjo, zaupanjem in nezaupanjem, razumevanjem in nerazumevanjem, dvosmerno in enosmerno komunikacijo ter med sproščenostjo in nesproščenostjo (glej sliko 1). Odnos bi lahko glede na rezultate semantičnega diferenciala opisali bolj kot neopredeljen, ne pa toliko v smislu pozitivno ali negativno izstopajočih posameznih dimenzij odnosa.

⁶ Po zadnjih informacijah o delu v stanovanjskih skupinah potekajo nekatere terapevtske obravnave otrok tudi enkrat mesečno, tako da frekventnost obiska terapevtskih institucij ni stalnica, ampak variira glede na potrebe otroka ali mladostnika in možnosti terapevtskih institucij.

Slika 1: Prikaz rezultatov semantičnega diferenciala o odnosu med vzgojitelji stanovanjskih skupin in strokovnimi delavci v terapevtskih službah (prikazane so mediane ocen).

Pozitivne značilnosti med vzgojitelji v stanovanjskih skupinah in strokovnimi delavci v terapevtskih službah, ki jih vidijo vzgojitelji v odnosu med obema službama, so v glavnem v timskem pristopu k obravnavi otroka ali mladostnika, izmenjavi mnenj in pogledov, doprinosu k večji strokovnosti obravnave, zaupanju, odprtosti in dvosmernosti komunikacije, dogovarjanju in vplivu na druge strokovne delavce (na primer na strokovne delavce na šoli). Na drugi strani so kot negativne značilnosti odnosa navajali nestrokovnost in nepoznavanje populacije s strani terapevtskih služb,⁷ nezaupanje, premajhno možnost izmenjave mnenj, premajhno pogostost

⁷ Pri tem je bilo to mnenje usmerjeno zgolj na sodelovanje z eno določeno terapevtsko službo.

sodelovanja, nedostopnost strokovnih delavcev v terapevtskih službah, nepovratnost in na splošno premalo informacij o otroku ali mladostniku s strani strokovnih delavcev v terapevtskih službah, prevelik poudarek na vlogi matičnega vzgojitelja, nejasnost ciljev strokovnih delavcev v terapevtskih službah ter preveč "na otroka usmerjen odnos" s strani terapevtskih služb.

V celostni sliki odnosa med vzgojitelji v stanovanjskih skupinah in strokovnimi delavci v terapevtskih službah je tako opaziti precejšnjo razdvojenost v mnenjih glede posameznih značilnosti, kar je posledica zelo različnih izkušenj sodelovanja s strokovnimi delavci iz različnih terapevtskih služb. To trditev potrjujejo izjave o tem, ali imajo vzgojitelji občutek, da se lahko v ključnih trenutkih obrnejo na strokovne delavce iz terapevtskih služb, saj je bilo število tistih, ki ta občutek imajo, in tistih, ki tega občutka nimajo, identično. Nasprotno pa je večina vzgojiteljev mnenja, da strokovni delavci iz terapevtskih služb ne poznajo dovolj dobro našega dela, kar na nek način dopolnjuje izjave o tem, da so strokovni delavci v terapevtskih službah preveč usmerjeni na svoj odnos z otrokom, in ne na celotno skupino odnosov med otrokom, vzgojitelji, starši, strokovnimi delavci iz terapevtskih služb ter drugimi strokovnimi delavci, kar so nekateri vzgojitelji označili kar s pedocentrizmom s strani strokovnih delavcev iz terapevtskih služb. Kljub tem prepričanjem pa je velika večina vzgojiteljev v stanovanjskih skupinah izrazila željo, da bi bilo sodelovanje med njimi in strokovnimi delavci iz terapevtskih služb v prihodnje bolj intenzivno. Pri tem pa bi želeli, da se odnos med obema stranema spremeni v naslednjih stvareh:

- da bi bili strokovni delavci v terapevtskih službah bolj dosegljivi, predvsem da bi se lahko vzgojitelji vedno obrnili na njih v ključnih situacijah;
- da bi bilo delo strokovnih delavcev v terapevtskih službah bolj transparentno, z bolj jasnimi cilji pri obravnavah otrok in mladostnikov;
- da bi bil odnos s strani strokovnih delavcev v terapevtskih službah bolj odprt v smislu dajanja povratnih informacij v zvezi z individualnimi obravnavami otroka ali mladostnika;
- da bi prihajalo do večje medsebojne izmenjave strokovnih mnenj;
- da bi prišlo do skupnega načrtovanja dela z otrokom ali

mladostnikom;

- da bi bila v določenih primerih možnost vključitve v družinsko obravnavo;
- da bi bile pogostejše tako individualne obravnave otrok in mladostnikov kot medsebojno sodelovanje med vzgojitelji in strokovnjaki iz terapevtskih služb;
- da bi bili organizirani sestanki v obliki predavanj o specifikah nekaterih motenj in težav;
- da bi bolj poznali delo vzgojiteljev in imeli v njih večje zaupanje;
- da bi bilo več sodelovanja na strokovni ravni in
- da s strani strokovnih delavcev iz terapevtskih služb ne bi prihajalo do pretiranega poudarjanja vloge matičnega vzgojitelja, ki naj bi bila v okvirih, ki ga strokovnjaki iz terapevtskih služb vzpostavljajo, neizvedljiva.

Terapevtske institucije: paradoks hkratne prisotnosti težnje po pomoči in nezadoščenja pričakovanj

Kljub temu da je odnos med terapevtskimi institucijami in VZ Kranj že dolgo časa stalnica med obema institucijama, je iz ankete razvidno, da je zanj bolj značilno veliko nejasnosti in praznega prostora pri njegovih opredelitvah, kot pa da bi obstoj jasnih doktrin, postavljenih na transparentnih temeljih z obojestransko razumljivimi, sprejetimi in dosegljivimi cilji. Analiza rezultatov bo skušala prikazati, kje tičijo neopredeljena polja obeh pristopov, kaj so njihovi vzroki, na koncu pa zelo nepretenciozno predstaviti nekatere možne rešitve za izhode iz obstoječega položaja.

Iz ankete je na prvi pogled mogoče dobiti občutek, da je sodelovanje med VZ Kranj in terapevtskimi institucijami⁸ precej intenzivno in mogoče poteka tudi na neki dokaj kakovostni ravni. Natančnejši pregled predvsem odgovorov na vprašanja odprtega

⁸ Izraz terapevtske institucije uporabljam navkljub dejstvu, da – kot je razvidno tudi iz ankete – SS VZ Kranj večinoma sodelujejo z Dispanzerjem za mentalno zdravje v Kranju, ki deluje v okviru Zdravstvenega doma Kranj.

tipa pa predstavi zadevo v precej drugačni luči.

Najprej je vredno izpostaviti, da kakršnokoli mnenje že imajo vzgojitelji SS VZ Kranj o odnosu do terapevtskih institucij, so nedvomno izrazili težnjo po bolj intenzivnem sodelovanju s terapevtskimi institucijami, kakršnekoli že so oziroma bodo. To izhaja preprosto iz spoznanja, da vzgojitelji nekaterih znanj, ki bi jih potrebovali pri obravnavi specifičnih težav določenih otrok, ki bivajo v SS VZ Kranj, nimajo. Poleg tega (praviloma) niso usposobljeni za opravljanje kakršnegakoli doktrinarnega diagnostičnega postopka, kaj šele za izvajanje terapevtske dejavnosti katerekoli smeri.⁹ Tu obstaja nek manko znanj in praks pri vzgojiteljih, ki se ga praktično zaveda vsak vzgojitelj. Ključno vprašanje pa se tu šele postavi: zakaj so vzgojitelji tako skeptični pri vstopu v odnos s terapevtsko institucijo, če se zavedajo svoje lastne pomanjkljivosti ravno na tistih področjih, ki jih lahko znanja in prakse (izbrane?) terapevtske institucije uspešno zapolnijo?

Del odgovora na to vprašanje lahko razberemo iz opisa pozitivnih in negativnih značilnosti odnosa do terapevtskih institucij, in sicer so to bolj kot ne negativne pretekle izkušnje s terapevtskimi institucijami pri poskusu vključevanja otroka v terapevtsko obravnavo. Izkušnje, ki jih imajo vzgojitelji pri tem, so zelo raznovrstne: od občutka, da strokovni delavci v terapevtskih institucijah ne zaupajo vzgojiteljem, zaznanega zaščitniškega odnosa terapevta do obravnavanega otroka, zaznane nestrokovnosti oziroma nepoznavanja problematike otrok v obravnavi, slabega usmerjanja vzgojiteljev oziroma pomanjkljivega dajanja napotkov in povratnih informacij vzgojiteljem do časovne nedostopnosti strokovnih delavcev v terapevtskih institucijah. Z izjemo časovne nedostopnosti so ostale negativne izkušnje rezultat specifičnega pogleda na strokovne delavce terapevtskih institucij in izhajajo iz določene predstavne pozicije, ki ni le plod vzgojiteljev, ampak mogoče splošen družbeni konstrukt. Opisane in s pomočjo ankete zabeležene značilnosti tudi niso edine, ki so povezane z odnosom med strokovnimi delavci terapevtskih institucij in strokovnimi delavci vzgojno-izobraževalnih institucij. Vsakdanji pogovori s sodelavci in mnoge skupinske debate so bile večkrat namenjene predvsem izmenjavi negativnih izkušenj, ki jih je imel neki vzgojitelj pri vključevanju v terapevtsko obravnavo ali pri

⁹ Le-to bi poleg ustreznih znanj zahtevalo tudi izpolnitev določenih materialnih in organizacijskih zahtev, ki jih določena psihoterapevtska praksa predpisuje.

sodelovanju v njej.¹⁰ Pa vendar je tudi iz teh pogovorov in debat iz ozadja vedno prihajalo sporočilo o napačni zaznavi in predstavi vlog terapevtskih institucij pri obravnavi otroka in hkratnem napačnem pozicioniranju vzgojitelja kot strokovnjaka v triadi otrok-vzgojitelj-terapevt oziroma bolje rečeno kvartadi otrok-starši-vzgojitelj-terapevt.

Terapevt: “vsemogočni odrešitelj” ali grešni kozel?

Funkcija terapevta je postala ujetnica zaprte krožne verige, po kateri je potovala skozi navidez nevzdržno nenehno nasprotovanje med funkcijama vsemogočnega odrešitelja in nikoli izpolnjenega uresničevalca želje vzgojiteljev oziroma grešnega kozla. Ni samo krivda vzgojiteljev, da si vlogo (otroške) psihiatrije¹¹ (pa tudi drugi terapevtskih institucij) predstavljajo kot nekako poslednjo instanco, katere legitimna pravica in dolžnost je izdajanje sodbe o zdravorazumski normalnosti slehernika.¹² Na ta piedestal se hote ali nehote, zavedajoč se ali ne postavlja večkrat tudi sama.¹³ Vsekakor je kot taka sprejeta vsaj v očeh večine vzgojiteljev, ki to izražajo ravno skozi pričakovanja in želje, ki jih imajo pri vključevanju v terapevtsko obravnavo.

Ta pričakovanja in želje imajo izrazito dvojno naravo. Na eni strani si vzgojitelji predstavljajo terapevte kot osebe, ki poznajo vsako skrivnost človeškega psihičnega življenja in hkrati poznajo odgovore na vsa vprašanja, ki se porajajo ob nastanku problema.

¹⁰ Iz nekaterih zgodb je zaznati tudi določene travmatične trenutke, ko so imeli vzgojitelji občutek, da so obravnavani sami, in ne otrok, ki so ga skušali vključiti v obravnavo.

¹¹ Govorim o psihiatriji kot doktrini na splošno, in ne o posameznikih, psihiatrih, pri katerih ni nujno, da se indoktrinacija odvija do popolnosti pri vsakem posamezniku.

¹² Mikuš - Kosova npr. priznava, da »/otroška psihiatrija/ kroji uradno ideologijo, ki je v dokajšnji meri osnova za razvoj programov varovanja duševnega zdravja otrok ter razvoja mentalnohiigienskih služb in vlaganja državnih sredstev v razvoj služb in v programe prevencije in krepitev duševnega zdravja« (Mikuš - Kos, 1999: 106).

¹³ Zelo pristno, doživeto in konkretno problematiko psihiatrije in njenih institucij kot totalnih in ideoloških institucij dobro obravnava Basaglia (1981).

Terapevti so torej alfa in omega razreševalci vseh psihičnih težav posameznika.¹⁴ Po drugi strani vzgojitelji – kljub temu da se zavedajo spoznanja, da v otroku ni izvor vseh težav, s katerimi se le-ta na koncu sooča – praviloma težijo k temu, da se terapevtsko obravnava le otroka, in ne njih oziroma njihovega dela. Naloga terapevta je torej, da se ukvarja popolnoma in samo z otrokom, vključenim v obravnavo. Ker pa so na koncu zopet vzgojitelji odgovorni za razvoj otroka, ki biva v kateri izmed SS VZ Kranj in je vključen v obravnavo pri terapevtu, pa bi hkrati ob vsem prej povedanem želeli še popolno informiranje s strani terapevtske službe in po možnosti še ščepec ali dva nasvetov za delo z otrokom, vendar ne v terapevtskem, ampak svetovalnem smislu, se pravi z enakovredne pozicije. Ključno pri razlagi te zmešnjave vlog, želja in pričakovanj je izhodišče, da se odnos med terapevtskimi institucijami in vzgojno-izobraževalnimi institucijami ne vzpostavlja sam po vnaprej predpisanih pravilih, ampak ga vzpostavljajo vsi subjekti, zainteresirani za začetek in potek takega odnosa. Preden pa začnemo z razkritjem odnosa in vloge terapevta v obravnavi, si pogledajmo še (ne)problematičnost pojma in prakse *matičnega vzgojitelja*.

Matični vzgojitelj: zahteva ali tiha želja

Ena izmed stalnic debat o odnosu terapevtskih služb in VZ Kranj je tudi vloga in pomen matičnega vzgojitelja, ki je postala znotraj VZ Kranj že docela pomensko razvrednotena in zadobiva zgolj vlogo organizacijske in povezovalne narave. S strani terapevtskih služb pa smo bili vzgojitelji deležni praktično nikoli nehajočih se pobud za okrepitev vloge matičnega vzgojitelja kot ključne osebe ne le pri organizacijskih in povezovalnih nalogah, vezanih na določenega otroka, ampak tudi pri vsebinsko čustvenih in vzgojnih nalogah, pri čemer bi moral v teh primerih matični vzgojitelj imeti prednost oziroma bolj izdelan odnos kot ostali vzgojitelji. V teh dialogih je praviloma med obema stranema vedno nastajal kratek stik: terapevtske službe so nekako pričakovale, če ne celo zahtevale

¹⁴ Čeprav vzgojitelji v zasebnem življenju verjetno v kaj takega absolutno niso prepričani, imajo tako pozicijo terapevta usidrano v lastnih predstavah kot strokovni delavci na svojem področju. Terapevt ima v lacanovskem diskurzu vlogo *subjekta, za katerega se predpostavlja, da ve* (Lacan, 1996).

oblikovanje vloge matičnega vzgojitelja. Vzgojitelji VZ Kranj na drugi strani pa smo jih zaradi narave dela (timsko, izmensko delo) pojmovali kot nekaj nemogočega, nepraktičnega, destruktivnega in neuresničljivega. Vseeno pa se niso nikoli docela razjasnila vprašanja okoli tega, zakaj ena stran pričakuje nekaj, kar druga radikalno odklanja.

Koncept matičnega vzgojitelja in težnja po konkretizaciji tega koncepta v vzgojnih praksah VZ Kranj s strani terapevtskih institucij izhaja iz spoznanj različnih terapevtskih praks, predvsem pa psihoanalitično usmerjenih in tistih, ki v svojih temeljih kronološko ali filozofsko izhajajo iz psihoanalize. Najbolje je vlogo terapevta v terapevtski situaciji opisal Jacques Lacan s pojmom *subjekta, za katerega se predpostavlja, da ve* (Lacan, 1996). Preprosto povedano je terapevt oseba, ki naj bi poznala vse rešitve za posameznikove težave, pacient, ki je v podrejenem odnosu, pa samo čaka, kdaj mu bo terapevt predal čudežne recepte, ki mu bodo odpravili težave.

V klasični Freudovski psihoanalizi je konstantnost terapevta absolutni pogoj za uspešno realizacijo psihoanalitične terapije (Praper, 1999). Brez konstantne osebe se ne more odvijati zapleten proces razvoja transferja (tudi kontratransferja) in na podlagi tega uspešno ponovno prebrodenje kritičnega momenta, nastalega nekje v zgodovini posameznikovega razvoja, kar je rezultiralo v (nevrotično) motnjo. Različne terapevtske prakse so to pomembno lastnost tako ali drugače upoštevale pri lastnem razvoju prakse kot doktrine. Tako je s strani terapevtskih institucij zahteva po matičnem vzgojitelju tudi docela teoretsko utemeljena. Tudi praktično si v vsakdanjem življenju težko predstavljamo, da lahko ključne dogodke našega življenja delimo s komerkoli ali v našem primeru z vsemi delujočimi vzgojitelji v neki stanovanjski skupini. Matični vzgojitelj bi tako v primeru svoje uspešne konkretizacije imel vlogo, zelo podobno vlogi klasičnega terapevta.

Na drugi strani so popolnoma razumljivi argumenti vzgojiteljev, ki govorijo proti konkretizaciji vloge matičnega vzgojitelja. Možnost manipulacije s strani otroka, neusklajeno timsko delo in nestalna prisotnost vzgojitelja zaradi izmenskega dela so najpogostejše navajani protiargumenti. Vsi ti argumenti so tehtni in izhajajo iz mnogih delovnih izkušenj vzgojiteljev, v katerih je vzgojitelj posameznik sam prišel do točke spoznanja, da je začel v iskanju čim boljšega za otroka gojiti zaščitniški

odnos do njega,¹⁵ kar je potem botrovalo manipulacijam s strani otroka. Kljub vsemu se nekaterim perečim stvarim z vzpostavitvijo ustreznih temeljev timskega dela (o katerih malo kasneje) da izogniti. Dejansko problematična ostaja edinole organizacija dela v obliki izmenskega dela, vsaj z vidika čim popolnejšega približevanja idealni terapevtski poziciji.¹⁶ Realno se skozi delo tako ali tako oblikuje med določenim otrokom in določenim vzgojiteljem globlji odnos kot med taistim otrokom in ostalimi vzgojitelji, čeprav mogoče poteka v sferi nezavednega. Zavedno pa si vzgojitelji večkrat znamo povedati, da nam bolj leži določen otrok, da je z nekom lažje delati kot z drugim, kar posledično vodi ravno v sicer nezavedno kristalizacijo vloge matičnega vzgojitelja, predvsem z vidika spletanja čustvenih vezi in pretoka vzgojnega vpliva. Ta vloga pa ni nujno vedno prekrita z vlogo matičnega vzgojitelja v čisto organizacijskem smislu, ki pa na uradni ravni še vedno ostaja edino prepoznana in priznana vloga. Tudi sicer popolno prekrivanje vloge matičnega vzgojitelja z vlogo terapevta ne bi bilo smiselno, saj bi na eni strani razvrednotilo vlogo terapevtskih služb,¹⁷ po drugi strani pa na vzgojitelja posameznika naložilo gromozansko breme skoraj totalne odgovornosti za razvoj nekega otroka.

Definicije in dileme terapevtske oziroma pedopsihiatrične prakse

Doslej smo si ogledali predvsem terapevtske službe skozi prizmo vzgojiteljev ter grobo predstavili nekatere ključne dejavnike, ki delujejo znotraj okvira terapevtskih služb. Sedaj si pogledajmo, kakšne so sploh definicije terapevtskih oziroma v našem primeru

¹⁵ Zelo pogost primer pri vseh poklicih, katerih glavna okupacija je delo z ljudmi, je pojav, ko oseba, ki dela z ljudmi, začne prenašati lastne želje in potrebe ega v delovno polje, konkretno v odnos z obravnavano osebo (glej Guggenbuhl - Craig, 1997).

¹⁶ V razvojni analitični psihoterapiji je kot ena izmed najpomembnejših lastnosti izpostavljena konstantnost ne samo osebe terapevta, ampak tudi prostora obravnave in termina obravnave (glej Praper, 1999).

¹⁷ Kar je mogoče ravno njihova želja oziroma bolje klic v sili, saj glede na omejitve, ki jih imajo terapevtske službe javnega zdravstva, verjetno tudi sami težko zadostijo teoretskim zahtevam, ki jih pred njih postavlja opravljanje določene terapije.

pedopsihiatričnih služb s strani stroke same.

Potočnik - Dajčmanova (2004) piše, da je pedopsihiatrija relativno mlada medicinska veda tako v svetu kot pri nas. V Sloveniji začetki pedopsihiatričnega dela sovpadajo z nastajanjem dispanzerske službe, takrat imenovanimi mentalno-higienskimi dispanzerji. Okrog leta 1968 se je najprej začelo načrtno delo predvsem z duševno motenimi otroki, kateremu so kmalu sledile obravnave t. i. nevrotskih in stresnih motenj, med slednjimi tudi šolske učne težave.

Nastanek posebnih služb za delo z otroki in mladostniki avtorica (prav tam) omenja kot – s stališča stroke – zelo pomemben korak, saj je že dolgo znano, da se psihične motnje v otroštvu specifično razlikujejo od tistih v odrasli dobi, da imajo svoj začetek in potek, zato je torej nanje nemogoče gledati le kot na predmotnjo psihopatologije odraslega obdobja. Tako kot otrok ni pomanjšan odrasel, se tudi patologija otroškega obdobja loči od patologije v odrasli dobi.

Potočnik - Dajčmanova (2004) delo pedopsihiatra v grobem razdeli na individualno in skupinsko. Individualno delo predstavlja celotno delo v sklopu stika z otrokom in njegovo družino, pregled otroka, pregled obstoječe dokumentacije in izdelavo strokovnega mnenja. Skupinsko delo pa je delo pedopsihiatra v komisiji, na razširjenem timskem sestanku, kjer se ugotovitve in mnenja posameznih strokovnjakov med seboj primerjajo in povežejo v skupno strokovno mnenje.

Medtem ko si individualna terapija postavlja za terapevtski cilj osebno (re)integracijo posameznika, skupinska pa zrelejšo socialno funkcioniranje vsakega člana terapevtske skupine in skupine v celoti, so terapevtski cilji družinske terapije usmerjeni v gradnjo zdravih, spodbudnih in zadovoljujočih odnosov med družinskimi člani. Taki odnosi, lahko jih imenujmo tudi funkcionalni, so pogoj za odpravo bolezenskih simptomov in motenj pri posameznemu članu družine, omogočajo pa tudi optimalen osebni razvoj vseh članov družine, večajo njihovo sposobnost za navezovanje pomembnih čustvenih odnosov v družini in izven nje, so spodbuda za njihovo ustvarjalnost in zdravo samospoštovanje.

Tomorijeva (1984b) piše, da je družinska terapija strukturirana psihoterapevtska metoda, katere žarišče pozornosti in terapevtskih

prizadevanj je psihodinamično dogajanje v družini. Zapletenost družinske psihodinamike, sorazmerno zahtevna tehnika dela in neprestana nevarnost, da že navidez majhen napačen poseg terapevta prinese članom družine več škode kot koristi, so razlogi, da lahko družinsko terapijo opravljajo le izkušeni psihoterapevti, ki so se učili družinske terapije potem, ko sta jim bili že dobro znana tako individualna kot skupinska psihoterapija.

Pri sami psihoterapiji je najpomembnejši odnos med pacientom in terapevtom. Tomorijeva (1984a) omenja posebnosti na področju transfernih in kontratransfernih odnosov med terapevtom in svojci. Vendar na tem mestu ugotovitve lahko navežemo tudi na strokovnjake drugih strok, ki prav tako kot tretji član lahko sodelujejo v obravnavah otroka. V sodelovanju slednji vidijo sicer možnost pomoči, morda tudi zagotovilo doslednega strokovnega postopka, od njega pričakujejo razumevanje, pomoč in učinek. Z vsem tem pa so povezane še mnoge bojazni. Jim bo očital, bo iskal in našel krivdo v njihovih zmotah, ravnanju in medsebojnih odnosih? Bo izkoristil zaupanje? Bo obrnil mladostnika proti njim? Bo znal razumeti njihove stiske in šibkosti, bo verjel njihovim dobrim namenom? Ali se bo dovolj posvetil reševanju njihovega problema?

Mnogi, ki so negotovi vase, doživljajo strokovnjaka kot ogrožajoč lik, ob katerem so njihove slabosti še bolj izražene. Z njim pričnejo vstopati v rivaliteten odnos. Občutljivi so za vse, kar jim mladostnik pove o njem, pričnejo ga kritizirati, poskušajo ga razvrednotiti in tekmujejo z njim za otrokovo naklonjenost. Ne da bi se zavedali, kdaj, pričnejo minirati terapijo, za neuspeh pa krivijo terapevta. Podzavestno doživijo njegovo poznavanje obstoječih razmer kot nekakšno premoč nad njimi. To budi v njih občutke tesnobe in negotovosti, kar zavira njihovo sodelovanje v obravnavi.

Tudi preveliko zaupanje v strokovnjakovo sposobnost pomoči ter vera v neke vrste onnipotentnost, ki naj bi mu jo dajalo znanje, ni niti dobra niti realna. Sodelujoči v terapiji, ki zasedejo tako stališče po mnenju avtorice (prav tam), se radi umaknejo v pasivnost in le kot naročniki, »kupci« ali tihi opazovalci čakajo na izid njihovega dela.

Terapevti so deležni stotin različnih odtenkov in intonacij odnosa. Nekateri so predvidljivi, servilni, drugi dominantni in zahtevni, poskušajo manipulirati z nami ali pa so neposredni in prijateljski,

seduktivni so ali odklonilni, pretirano ali niti malo vljudni, zaupljivi ali sumničavi, prestrašeni, agresivni, angažirani ali brezbržni. Iskren, pristen in pošten odnos, ki spodbuja medsebojno zaupanje in spoštovanje, zagotavlja dobro in največkrat tudi učinkovito sodelovanje.

Kontratransferni odnosi so po mnenju Tomorijeve (1984a) pomemben dejavnik z daljnosežnim vplivom na delo strokovnjaka, ki dela z mladimi. O tem, kakšno doživetje in čustven odziv zbudijo v njem odrasli iz najbližjega okolja mladostnika, odloča cela vrsta vplivov: od njegovega odnosa do svojih staršev, do sebe, svojega dela in mladostnikov nasploh ter do konkretnega mladostnika posebej. Izrazito pozitiven odnos do otroka/mladostnika ne priključuje nujno tudi pozitivnega kontratransferja do njegovih bližnjih. Pomembno je vedeti, da vloga terapevta ni v tem, da postane otrokov zaveznik v njegovi bitki proti odraslim in da se bori skupaj ali celo namesto otroka, temveč v tem, da mu pomaga do lastne moči in notranje trdnosti, da mu tak boj ne bo potreben.

Druga past, ki utegne premamiti terapevta, je privlačnost vloge boljšega starša. Od daleč je lahko biti strpen, razumevajoč in brezpogojno sprejemajoč – lahko rečejo starši. In še prav imajo. Tudi pretirana identifikacija s starši ni nujno v korist obravnavi. To pa seveda ne pomeni, da se za učinkovito pomoč otroku terapevtu ni treba vživljati v čustva in stisko staršev.

Tudi če terapevt pri svojem delu vedno znova naleti na napake, zmote in pomanjkljivosti staršev, naj v njih ne vidi nasprotnikov in ne sovražnikov niti mladostniku niti sebi.

Rungapadiachy (2003) poda nekaj definicij nudenja pomoči. Pomagati po njegovem mnenju pomeni preskrbeti nekoga s sredstvi na poti k zaželenemu, iskanemu ali potrebnemu. Definicijo bi lahko razširili še na nudenje sredstev in opore tistim, ki so pri sebi zaznali potrebo po pomoči. Avtor (prav tam) navaja Brammerja, ki pravi, da je nudenje pomoči v bistvu proces, s katerim omogočamo ljudem, ki so zaznali potrebo po pomoči, da osebno rastejo v smer, ki si jo sami izberejo, ter da pri tem rešijo svoje probleme in se spoprimejo s krizami.

Načini nudenja pomoči se lahko gibljejo od tega, da tisti, ki nudi pomoč, popolnoma prevzame nadzor nad pacientovo situacijo, do tega, da je zgolj navzoč, ko se pacient sooča s krizo. Druge načine

pomoči pa lahko razvrstimo v naslednje kategorije:

- dajanje informacij in nasvetov; gre za kakršnokoli informacijo, ki jo pacient potrebuje, da bi lahko spodbudil rast in razvoj;
- učenje in izobraževanje vključuje omogočanje pacientu ali klientu, da si z novimi znanji in veščinami pridobi moč, ki mu bo pomagala na poti k samostojnemu življenju;
- tehnična pomoč, kar pomeni, da delamo nekaj ali izvajamo neke aktivnosti, katerih rezultat je lajšanje pacientovih težav;
- spreminjanje določenih struktur;
- svetovanje vključuje raziskovanje pacientovega ali klientovega problema z namenom nuditi oporo;
- zagovornišтво pacienta ali klienta pomeni varovanje njegovih interesov in blaginje.

Avtor (prav tam) povzema še Rogersa, ki našteje nekatere ključne značilnosti, za katere je menil, da so predpogoj za udeleževanje v aktivnostih nudenja pomoči drugim ljudem. Te lastnosti so: spoštovanje, pristnost, pozornost, sprejemanje, pozitivnost, moč, znanje, občutljivost, empatičnost, neobsojanje, doslednost, nedvoumnost, ustvarjalnost, varnost.

Triada otrok-vzgojitelj-terapevt: kam s starši?

Prišli smo do ključnega vprašanja, ki se vleče praktično skozi celo diskusijo: kakšna je (ali kakšna naj bo) dinamika v kvartetu otrok-starš-vzgojitelj-terapevt in kakšna naj bo vloga vzgojitelja kot člana tega orkestra?

Zelo transparentna in neobhodna postaja potreba, da pri delu z otroki in mladostniki sodelujejo strokovnjaki različnih profilov, njihova prizadevanja pa morajo biti čim bolj usklajena, da bodo otroku v korist. Dejstvo je, da se naloge in cilje različnih služb pri delu z otroki nemalokrat pokrivajo, kar pa ni znak za izključevanje določenega profila, ampak ravno nasprotno. Vprašanje sodelovanja med vzgojitelji VZ Kranj in terapevtskimi službami zadobiva med celotno diskusijo popolnoma nedvoumno pritrdilen odgovor. Večji problem predstavljata način in kakovost sodelovanja. Nekaj dilem v zvezi z nejasnostjo početja terapevtskih služb, ki je bila močno

izražena v anketnih odgovorih, smo na kratko skušali odpraviti s poskusom definicije terapevtskih služb in nudenja pomoči na splošno. Pri premagovanju nadaljnjih ovir, ki zavirajo uspešno sodelovanje, pa je potreben razmislek na dveh področjih.

Prvo se tiče področja dela vzgojitelja. Kljub stalni prisotni težnji po enakovrednem statusu glede strokovne pozicije med terapevtskimi in vzgojno-izobraževalnimi službami ta enakovrednost statusa še vedno nastopa bolj kot želja, ne pa kot dejanska praksa. Zdi se, da se družba na splošno nekako ne more odcepiti od misli o grandioznosti terapevtskih služb in jim zaradi tega tihoma priznava prav vlogo nadrejenosti. Temu očitno ne uidejo niti vzgojitelji in drugi strokovni delavci, prihajajoči iz poklicev, ki se pretežno ukvarjajo z delom z ljudmi. Na tem mestu se ne moreva izogniti primerjavi s psihoanalitično pozicionalnostjo v odnosu psihoanalitik-pacient: podobno kot v psihoanalitični terapevtski situaciji je tudi za uspešno konstrukcijo odnosa vzgojitelj-terapevt nujno potrebno spoznanje, da je vloga terapevta¹⁸ točno takšna, kakršno mu jo predpiše tisti, ki stopi z vlogo terapevta v odnos. Pri tem pa prepogosto pozabljamo, da smo vsi pravzaprav v službi otroka, ki je tisto središče, na katerega so usmerjene vse aktivnosti. Vloga terapevtskih služb je sicer na videz opredeljena, vendar so opredelitve izvedene na tisto nujnost, ki vsakemu, ki stopi v obravnavo, zagotavlja nek minimum pravic in delen način dela, pogosto zapisan kot etični kodeks terapevtske prakse. Vsebinske lastnosti terapevtskega pristopa pa so odvisne od teoretičnih izhodišč določene terapije. Teh izhodišč ni malo, samo neupravičeno so premalo poznana. Poleg tega se moramo zavedati, da so določena teoretična izhodišča neizogibno povezana s prevladujočo ideologijo časa, v katerem so nastala (kar velja tudi za vzgojo in vzgojna načela). To pomeni, da ni nujno, da neka terapevtska izhodišča hodijo v stiku s časom, v katerem smo, in so lahko popolnoma neaktualna za razreševanje problematike določenega subjekta.

Ravno tu je potreben močan apel vzgojiteljem, da sami kot strokovnjaki presojujejo, kakšna oblika terapevtske pomoči najbolj ustreza problematiki otroka, ki ga želijo vključiti v obravnavo. Vzgojitelj je v sodelovanju s starši (in tudi drugimi službami, npr. centrom za socialno delo) odgovoren za to, da se otroku nudi

¹⁸ Nalašč bova govorila o vlogi terapevta, ki je razumljena lahko tudi kot pozicija terapevta, ker dejansko gre za strukturno pozicijo v lacanovskem smislu.

ustrezna pomoč. To na eni strani pomeni, da bi morali vzgojitelji kot strokovnjaki dobro poznati funkcioniranje terapevtskih služb, predvsem pa se dobro zavedati različnosti terapevtskih pristopov, po drugi strani pa to pomeni tudi aktivno sodelovanje med vzgojiteljem in izbrano terapevtsko službo, ki pa je lahko stvar delovnega dogovora med vzgojiteljsko skupino in izbrano terapevtsko službo. Ta dogovor bi morali vsaj v ključnih točkah oblikovati obe strani, in sicer v trenutku, ko se začne postopek za vključevanje v terapevtsko obravnavo otroka. Paradoks terapevtskih služb je v tem, da imajo ravno zaradi svoje že prej opisane pozicije učinek na obravnavano osebo, čeprav ga ne prepoznamo, tudi v primeru, ko stvari med različnimi strokovnimi službami, ki se ukvarjajo z določeno osebo, niso usklajene. Slabo pri tem je ravno to, da ta učinek ni tak, kot bi ga želeli vzgojitelji ali terapevti, ampak zaradi neusklajenosti zaide v popolnoma drugo smer: namesto sinergičnega učinkovanja različnih pristopov obeh služb se začne navidezni boj za prevlado določenega pristopa, s tem pa se učinki obeh ponavadi izničujejo ali pa postanejo predmet v rokah tistega, ki naj bi ga obe instituciji pravzaprav obravnavali, to je otroka oziroma mladostnika. Usklajevanje v obliki dogovora je tako nujno, pri tem pa se moramo zavedati, da vsako vključevanje otroka v terapevtsko obravnavo v večini primerov zahteva od okolja, v katerem otrok živi, aktivno sodelovanje pri poskusu odpravljanja otrokove problematike. Vzgojitelji smo tako na eni strani tisti, ki preživimo največ časa z otrokom (v dani situaciji bivanja v stanovanjskih skupinah) in imamo temu posledično zelo dober vpogled v vsakodnevno delovanje otroka, hkrati pa imamo s tem tudi največji potencial za vplivanje na otroka in na spremembe v njegovem ravnanju. Psihoterapija je na eni strani res individualen proces, namenjen rekonstrukciji psihičnih vsebin, na drugi strani pa pogoji bivanja (tako fizični kot socialni) bistveno pripomorejo k uspešni realizaciji terapevtskih ciljev, in na tem mestu je ključna vloga vzgojitelja, ki lahko s svojimi vzgojnimi praksami sooblikuje vsakdanje socialne situacije v stanovanjski skupini. Zato ugotavljanje s strani terapevta, kakšne so vzgojne metode, ali dajanje nasvetov, kakšne naj bodo v prihodnosti, ne smemo jemati kot grožnjo vzgojiteljskemu delu, ampak kot dobrodošlo pomoč in kot del diskurza o spreminjanju otrokove problematike. Ti nasveti niso ukazi ali zahteve, ampak izhodišča za nadaljnji pogovor, ki naj bi peljal do skupnih zaključkov, ki jih o načinu dela prispevajo tako

vzgojitelji kot terapevti.

Drugo področje pa se tiče delovanja terapevtskih služb. Na žalost v Sloveniji ni tako velike raznolikosti pri izbiri določene terapevtske obravnave, kot bi mogoče bilo treba, zato smo pogosto omejeni na razmišljanje o vključitvi zgolj v terapevtske prakse javnih zdravstvenih zavodov. Te ponavadi izhajajo iz psihiatrične doktrine, ki se močno razlikuje od drugih terapevtskih praks (denimo psihoanalize, vedenjske terapije, kognitivne terapije, realitetne terapije, transakcijske analize, gestalt terapije, logoterapije ...). Psihiatrična doktrina izhaja iz spoznanj medicine in je večkrat osredotočena predvsem na preskripcijo zdravil za zdravljenje psihičnih težav. Seveda tega ni posploševati, saj je lahko določen psihiater tudi šolan terapevt katerekoli terapevtske usmeritve. Zelo pogosto je izbira določene terapevtske usmeritve posledica preference do določenega načina dela. To pomeni, da kljub nazivu psihiater ali terapevt oseba razpolaga le z določenim načinom dela, ki prinaša omejeno določene cilje (glede na vrsto terapevtskega pristopa). Poleg teh omejitev smo na žalost zaradi sprememb v zdravstvu deležni premajhne frekventnosti obiskov otrok v institucijah javnega zdravstva, ki postaja preobremenjeno predvsem s številom v obravnavo sprejetih oseb. Konstantnost in pogostost obiskov terapevtske obravnave pa je, kot smo že prej videli, eden izmed ključnih momentov uspešne obravnave vsaj pri obravnavanju težje problematike.

Tudi zaradi tega je nujno, da na terapevtske službe gledamo kot na ponudnike storitev, ki lahko v določeni meri pripomorejo k našemu uspešnemu delu. Poznavanje usmeritev in delovanja terapevtskih služb nam tako omogoča, da lahko izmed ponudnikov izberemo tisto, za katero menimo, da lahko v določenem trenutku pri določenem otroku najbolj pripomore. Prepogosto smo namreč sami vzgojitelji omejeni z razmišljanjem, da moramo otroka vključiti samo v eno institucijo, kjer bo deležen obravnave samo pri točno določeni osebi, ki pa v preteklosti s svojim načinom dela ni zadovoljevala potreb po pomoči otroku, ki so jih opažali vzgojitelji.

Terapevtske službe lahko izbiramo in kot strokovnjaki bi jih morali, saj smo konec koncev odgovorni za pozitiven razvoj otroka v celoti, torej mu nudimo take vrste pomoči, ki vodijo k temu cilju. Pri tej navidez svobodni iniciativi pa se hitro lahko ujamemo tudi v past, ko odklanjamo sodelovanje pri določeni terapevtski službi

bodisi zaradi tega, ker osebno ne moremo sodelovati s to osebo, bodisi pa zaradi tega, ker ta oseba nima enakih ciljev pomoči kot vzgojitelj, čeprav so mogoče terapevtski cilji v tem primeru ustrežnejši. Lahko se zgodi, da v takem primeru vzgojitelj išče pomoč take osebe, ki bo samo potrjevala njegove vzgojne prakse in cilje, s tem pa zopet pridemo do zadovoljevanja želj in potreb lastnega ega namesto nudenja pomoči. Dejstvo je, kot je bilo že poudarjeno, da je to nemalokrat realnost vseh služb, ki se ukvarjajo z delom z ljudmi, zato je edina rešitev v teh primerih skupinsko delo in skupinske odločitve (glej tudi Tomori, 1998) ter supervizija. Ti načini dela naj bi omogočali in morajo omogočati posamezniku-vzgojitelju, da se dvigne iznad svojih potreb in zahtev ega ter s stališča strokovnosti presodi, kaj je za določenega otroka ustrezno in kaj ne – samorefleksija.

Na koncu smo končno prispeli do tistega, zaradi katerega se pričujoča diskusija sploh razvija, čeprav smo o njem najmanj govorili: to je otrok – in pa seveda njegovi starši. Otrok je subjekt, na katerem se bodo hote ali nehote v večini primerov odražale vse pravilnosti in nepravilnosti vzgojnih praks, najprej seveda staršev, potem tudi vzgojiteljev. Pri vzpostavljanju odnosa med terapevtskimi službami in vzgojno-izobraževalnimi institucijami moramo vedno v prvi vrsti pred očmi imeti otroka in njegov razvoj: kam ga hočemo pripeljati. To mora postati samoumevno in edino merilo za kritično presojanje tako vzgojnih praks vzgojiteljev kot dela terapevtskih služb. Poleg tega se moramo zavedati, da je kolikor se le da v ta odnos treba vključevati starše otroka. Še vedno so na koncu oni tisti, ki imajo pravico presoditi, ali je za njihovega otroka nekaj ustrezno ali ne. S tega vidika smo tako vzgojitelji kot terapevtske službe na prepihu ocen staršev in javnosti o ustreznosti našega dela. In prav je tako. Tako vzgojitelji kot (večina) terapevtske službe so del javnih služb, kar pomeni, da služijo javnemu dobremu in morajo biti stalno v čim večjem obsegu pod kritičnim pogledom javnosti. Zaradi tega potrebujemo in potrebujejo argumente, da je nekaj, kar počnemo, dobro. Razsodniki o tem pa so na koncu vedno uporabniki, torej tudi mi sami.

Literatura

Basaglia, F. (1981). *Negacija institucije: izbrani spisi Franka Bazalje od 1968–1980 izloženi hronološkim redom od psihijatrijskog iskustva u Gorici do zakona 180*. Beograd: Predsedništvo UK SSO.

Guggenbühl - Craig, A. (1997). *Pomoč ali premoč: psihologija in patologija medčloveških odnosov pri delu z ljudmi*. Ljubljana: Fors.

Jervis, G. (1978). *Kritički priručnik psihiatrije*. Zagreb: Stvarnost.

Lacan, J. (1996). *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Mikuš - Kos, A. (1999). Otroška psihiatrija danes. V E. Kraševac Ravnik (ur.), *Varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije: Kolaborativni center Svetovne zdravstvene organizacije za duševno zdravje otrok pri Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše.

Potočnik - Dajčman, N. (2004). Vloga pedopsihiatra na Dispanzerju za pedopsihiatrijo. V F. Smole in N. Potočnik Dajčman (ur.), *35 let psihiatrične in pedopsihiatrične dejavnosti ZD Maribor: zbornik predavanj*. Maribor: ZD, Služba psihohigienske psihiatrične dejavnosti.

Praper, P. (1999). *Razvojna analitična psihoterapija*. Ljubljana: Inštitut za klinično psihologijo.

Rungapadiachy, D. M. (2003). *Medosebna komunikacija v zdravstvu: teorija in praksa*. Ljubljana: Educy.

Tomori, M. (1984a). Svojci – sodelavci pri obravnavi mladostnika. V M. Tomori (ur.), *Pedopsihiatrija 6*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultete.

Tomori, M. (1984b). Družinska terapija. V M. Tomori (ur.), *Pedopsihiatrija 6*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultete.

Tomori, M. (1998). Kriza otroka ali koga drugega? V C. Kržišnik in T. Battelino, *Izbrana poglavja iz pediatrije*. Ljubljana: Katedra za pediatrijo Medicinske fakultete.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP)
(2000). *Uradni list RS* 54: 7105–7110.

Strokovni članek, prejet maja 2006.

Konstruktivizem v šoli kot podlaga učenja nenasilnih vzorcev vedenja

Constructivism at school as a basis for learning of nonviolent behavioral patterns

Urša Marn

Povzetek

Urša Marn, dipl. soc. ped., Osnovna šola Danile Kumar, Godeževa 11, 1000 Ljubljana. V članku prehajam od razlag konstruktivizma, kibernetike, komunikacije in svojega razumevanja le-teh do razlag svojega razumevanja uporabe konstruktivističnega pogleda na učenje in komunikacijo v šoli. Pomembna se mi zdi vloga razrednika in njegove možnosti prispevanja k učinkoviti komunikaciji med njim in otroki, zlasti pa se osredotočam na razrednikovo komunikacijo s starši, kar razumem kot pomemben del podlage učenja vzorcev vedenja otrok. Razmišljam o možnostih, ki jih lahko razrednik uporabi pri svojem pristopanju v komunikacijo s starši otrok in pri prizadevanju za vključenost ter občutek pripadnosti staršev k razredni skupnosti. Na koncu sledi oris učiteljevega pristopa v komunikacijo z otroki ter v komunikacijo s starši skozi hermenevitično epistemologijo.

Ključne besede: konstruktivizem, šola, komunikacija, razrednik, učenje vedenja.

Abstract

This article is about constructivism, cybernetics and communication. It attempts to explain how to use constructivistic understanding of learning and communication theory in school. An emphasis is placed on the very important role of the class teacher and her/his possibilities to communicate in effective ways with children. However, the main focus is on the class teacher's communication with parents. This is an important part of the basis for children's learning of behaviour. The author ruminates about teacher's possibilities in her/his approach to communication with children and parents, and in her/his striving to make parents feel included in the class community. Finally, the teacher's manner of communication with children and parents is analysed through hermeneutics epistemology.

Key words: *constructivism, school, communication, class teacher, learning of behaviour.*

Konstruktivizem

Konstruktivistična teorija »ne zanika obstoja zunanjega sveta, ampak meni, da predmeti ne obstajajo neodvisno oziroma ločeno od zaznavajočega organizma« (Kordeš in Jeriček, 2004: 276). Predpostavka konstruktivistov je obstoj resničnega sveta, ki omogoča izkušnje, pa vendar je znanje o zunanji resničnosti, o svetu in pripisovanje pomenov oziroma osmišljanje sveta zunaj posameznika konstrukcija vsakega posameznika. Po domače bi lahko rekli, da imajo vsake oči svojega malarja.

Vsak človek sam konstruira tisto, kar poimenuje kot realnost. Resničnostim v sebi in izven sebe nenehno daje pomene. Dražljaji iz sveta okrog sebe, ki jih zaznava, potujejo preko njegovih senzornih organov do možganov, ti pa o tem obvestijo zavest (ali podzavest), kar pomeni, da se dotaknejo posameznikovih sistemov in kontekstov. Ne dotaknejo se praznine, nepopisanih listov, temveč

jih vsak posameznik nezavedno ali zavedno umešča v svoje obstoječe sisteme in konstrukte, ki so pogojeni z njegovo biologijo, trenutno situacijo, socialnim kontekstom ter osebno zgodovino, v kateri pa so izkušnje, vrednostni sistemi, avtomatizmi ...

Seveda pa hkrati novi konstrukti nekako spremenijo posameznikove strukture, ki spet naprej vplivajo na kakovostno spremenjeno posameznikovo oblikovanje pomenov v prihodnje. Gre za nenehno krožnost ali rekurzivnost izkušenj, konstruiranj in umestitev njihovih pomenov, vedenj, refleksij ...

Konstruktivistična teorija meni, da v trenutku, ko opazovalec prične opazovati nek npr. pojav, ko ga začne spoznavati, na opazovalčevo percepcijo, razlago in pripisovanje pomena temu pojavu vpliva njegova subjektivnost, torej njegov sistem že obstoječih konstruktov v zavesti, razlikovanje že obstoječega, znanega od novega, torej prepoznavanje novega v informacijah, ki jih prinaša nov pojem, na pripisovanje smisla novim informacijam, torej tako na spoznavno, voljno in čustveno dimenzijo v opazovalcu ...

Gre za to, da je posameznik aktiven ustvarjalec svoje resničnosti, in ne samo register zunanjih dražljajev. Vsebine dražljajev, ki nosijo vsebine posamezniku zunanjega sveta, se preoblikujejo že s tem, ko se dotaknejo tega točno določenega posameznika.

»Konstruktivizem pojmuje človekovo zavest kot avtopoetičen (tj. vase zaprt) in samouravnavajoč sistem, ki ne more biti determiniran od zunaj.« (Špoljar, 2004: 63.) Posameznikov sistem se sicer lahko sproži od zunaj (npr. delovanje učitelja), ne more pa se z njim od zunaj upravljati. Učitelj na primer tako po konstruktivistični teoriji učence usmerja, jim daje podlage za razmišljanje, izziva oziroma spodbuja iz njih že znano ter porajanje novih vprašanj, jih vodi v razmišljanja o svojem razmišljanju, ne more pa na njih neposredno prenašati znanja, vrednot, vedenj. Transmisija znanja konstruktivistični teoriji ne ustreza. Znanje se vsakič, ko učitelj komunicira z učenci, pri vsakem posameznem učencu transformira malo po svoje, kajti vsak učenec je stvarnost sama zase in vsakega od njih možgani »samostojno in samoaktivno oblikujejo 'stvarnost'« (Špoljar, 2004: 63).

Konstruktivistična teorija znanja oziroma nove razlage spoznavnih procesov in učenja, ki iz nje izhajajo, so se začele porajati v drugi polovici prejšnjega stoletja, čeprav je njihove

predpostavke izražal že Kant, filozof v 18. stoletju, ki je menil, da »psihologija ne more biti empirična znanost, ker se njen predmet v trenutku, ko ga začnemo raziskovati, spremeni« (Kordeš in Jeriček, 2004: 275). Znanje potemtakem »ni odsev materialne resničnosti, ampak človekov produkt, ki ima pečat ne samo posameznih ljudi, temveč tudi časa in prostora« (Plut - Pregelj, 2004: 22).

Obstaja nekaj različic konstruktivizma, od katerih nekatere pojmujejo nastajanje znanja kot individualni proces, nekatere kot socialni proces, nekatere pa se uvrščajo nekje vmes med individualnim in socialnim nastajanjem znanja.

K pojmovanju znanja kot individualnega procesa spadajo psihološko-kognitivne teorije učenja, ki poudarjajo pomen »ustvarjanja pogojev za učenje pojmov, ki omogočajo kognitivno disonanco na eni strani in ustvarjanja bogatega okolja, v katerem naj učenci pridejo do novega vpogleda in organizacije znanja, na drugi« (Plut - Pregelj 2004: 23).

V pojmovanju nastajanja znanja kot socialnega procesa spadajo teorije, ki »poudarjajo primarnost socialnih in historičnih vidikov nastajanja znanja« (Plut - Pregelj, 2004 24). Skozi ta vidik se posameznik uči predvsem skozi interakcijo s socialnim okoljem. Učenje poteka skozi konfrontacijo različnih razlag pojmov, skozi vodene razgovore, sodelovalno učenje, medsebojno dogovarjanje.

Obstajajo tudi teorije, ki vsebujejo elemente obeh pojmovanj, torej se nahajajo nekje vmes ali predstavljajo križanec med pojmovanjem nastajanja znanja kot individualnega in socialnega procesa. Slednje predpostavljajo, da znanja, ki ga skonstruira posameznik, ni mogoče razumeti, če ne upoštevamo zgodovinskega, kulturnega in družbenopolitičnega konteksta. V to skupino spadajo na primer socialni konstruktivisti. »'Objektivno', vendar kontekstualizirano znanje je predmet družbenega dogovora; posameznik pa ga sprejema v procesu učenja preko svoje izkušnje in zmožnosti.« (Popper, 1979, v Plut - Pregelj, 2004: 25.)

Skupni temelj vseh konstruktivistov pa je, da usvajanje znanja ni transmisija znanja, pomnjenje podatkov, ampak konstruiranje, izumljanje in samostojno razlaganje podatkov. Učenci s slednjim ustvarjajo novo, njim razumljivo znanje na podlagi svojega predhodnega znanja, izkušenj, stališč, vrednot, osebnostnih lastnosti in okolja.

Konstruktivizem kot teoretična predpostavka nastajanja znanja oziroma učenja je v tesni povezavi s kibernetiko in komunikacijo, saj se kibernetika kot znanost o samouravnavaajočih dinamičnih sistemih, kot pojmuje tudi ljudi, ukvarja s komunikacijo med deli sistemov in med sistemi ter s komunikacijo o komunikaciji. Slednje je pravzaprav že enako konstruktivizmu.

S tezo, ki jo je izrekel Watzlawick (1967), da »ni mogoče ne-komunicirati« (v Kordeš, Jeriček, 2001: 278), se strinjam, saj je pravzaprav vse, kar počnemo, ko se obnašamo, ko konstruiramo, ko opazujemo itn., svojstvena komunikacija, kroženje opazovanja, pripisovanja pomenov, interpretiranja, konstruiranja, vplivanja, dogovarjanja, skratka dialoga z deli sveta zunaj sebe. Temu ne moremo uiti, saj postanemo del velikega sistema že samo s tem, ko se rodimo.

Kibernetika

Kibernetika se ukvarja z vprašanjem, kaj sistemi počno, in proučuje komunikacijo med njimi. Zanimajo jo vzorci in načini obnašanja ter vzorci organizacije različnih procesov. Vsak sistem je operacijsko zaprt, samouravnavaajoč sistem s svojo stabilno dinamiko, s svojim vzorcem delovanja.

Razlag kibernetike je veliko, prav tako je veliko znanosti, ki se z njo ukvarjajo, »vsekakor pa vse različne perspektive izhajajo iz osrednje teme, ki je krožnost« (von Foerster, 1995, v Jeriček, 2004: 98). »Proizvodi procesa komuniciranja postanejo izhodišče za nadaljnje procese komuniciranja.« (Šugman Bohinc, 2003: 82.)

Pri spoznavanju gre za »povezanost med delovanjem in izkušnjo, za nedoločljivost med določenim načinom bivanja in sliko, ki jo ustvarimo o svetu« (Maturana, Varela, 1998: 21, v Kordeš, Jeriček, 2001: 276). Ne moremo torej natančno ločiti med delovanjem in spoznavanjem, saj tisti, ki spoznava, že s svojo prisotnostjo tudi deluje, ustvarja svojo sliko sveta, hkrati pa vpliva na spoznavanje in delovanje spoznavanega.

To stališče, torej kibernetika drugega reda ali kibernetika kibernetike, je nastalo (von Foerster, 1973), ko so v opazovani sistem vključili še opazovalca. Zato jo imenujejo tudi »kibernetika

opazujočih sistemov» (Jeriček, 2004: 99). Opazovalec, znanstvenik, učitelj, učenec ..., ki je prej razlagal namene in vsebine sistema, ki ga je spoznaval, je zdaj vključen v to svoje opazovanje in razlaga svoje namene in cilje, svojo lastno dejavnost.

Opazovalec se ima za del sveta oziroma samega sebe vidi pri spoznavanju kot del sveta, ki ga opazuje in spoznava, ne pa kot ločenega od opazovanega sistema. Von Foerster (1990) govori o razliki med pojmovanjem posameznika, da je svet prvotni vzrok človekove izkušnje, ter med pojmovanjem, da je izkušnja prvoten vzrok in svet posledica te izkušnje. Posameznik po slednjem pojmovanju preko svojih izkušenj konstruira svoje pojmovanje sveta. Von Foerster samega sebe tudi prišteva k slednjemu pojmovanju in meni, da gre pri tem za neločljivo povezanost dejanj posameznika z njegovo odgovornostjo.

V zvezi s tem govori Von Foerster o razlikovanju med trivialnimi in netrivialnimi sistemi. Komunikacija in delovanje trivialnih sistemov potekata po principu vzrok – algoritem – posledica oziroma pošiljatelj (oddajnik) – komunikacijski kanal – sporočilo (informacija) – sprejemnik. Gre torej za kavzalno-logični model, za linearnost relacije med inputom (npr. dražljaj) in outputom (npr. efekt), za kar so značilni napovedljivost (ko enkrat poznamo vzrok, lahko napovemo posledico), neodvisnost od lastne zgodovine ter sintetična in analitična določljivost (Von Foerster, 1990: 6).

Netrivialni sistemi pa so drugačni. Njihovi dražljaji in reakcije niso nespremenljivi, temveč so določeni s prejšnjimi operacijami sistema. Prejšnji koraki določajo sedanje vedenje. Von Foerster pravi, da so ti sistemi tudi sintetično določljivi, vendar pa analitično nedoločljivi, nepredvidljivi in odvisni od lastne zgodovine (Von Foerster, 1990: 7).

Netrivialni sistemi delujejo samouravnajoče. Pot poteka krožno, tako da je vsaka posledica nekega vzroka že vzrok neke naslednje posledice. Sistem se vede samonanašalno, torej s svojim razumevanjem samega sebe in razumevanjem sveta okrog sebe stalno vpliva na svoje delovanje, slednje pa hkrati zopet povratno vpliva na njegovo razumevanje. In tako naprej. Temu rečejo znanstveniki kibernetika drugega reda.

Komunikacija

Komunikacijo razumem kot sredstvo medsebojnega sporazumevanja. Kot sredstvo, s pomočjo katerega se komunikanti preko razlag svojega razumevanja trudijo biti razumljeni.

Tradicionalna teorija komunikacije s shemo pošiljatelj – informacija, ki potuje po komunikacijskem kanalu, – sprejemnik, spada v t. i. logično-kavzalni model spoznavanja (Kordeš, Jeriček, 2001: 275, 276).

Novejše razlage komunikacije pa predpostavljajo tradicionalne teorije kot ne več ustrezne.

»Pri komunikaciji se sprijaznite s tem, da se pomen vaših besed izraža v odgovoru sogovornika in ne v tem, kar mislite, ko jih izražate. Zavedajte se, da vaše besede vzbudijo v drugih drugačne predstave, čustvene povezave in pomene od vaših.« (Green, 1995, v Erčulj, Vodopivec, 1999: 7.)

Komunikacija je sporazumevanje med sistemi. Zaobsega odnose med njimi in znotraj njih, med njihovimi deli.

Posameznik skozi komunikacijo nenehno spoznava in preverja svoje razumevanje samega sebe in sveta okrog sebe. Za posameznika pomeni komunikacija nenehno (pre)oblikovanje svojih interpretacij stvarnosti in tudi interpretacij razumevanja stvarnosti drugih ter vedno novo razumevanje nenehnih (pre)oblikovanj stvarnosti drugih (ali pa gradnjo le-teh).

Komunikacija ni le prenašanje informacij od oddajnika k sprejemniku. V informacijah, ki jih sestavljajo besedni in nebesedni znaki, se skrivajo pomeni, ki pa ne odražajo objektivne stvarnosti, temveč to, kar interpreti razlagajo kot svoje razumevanje. In smiselno je pomisliti ali pa vsaj upati, da vse to poteka s ciljem doseči neko enotno razumevanje med komunikanti. »Najti skupni jezik« je torej poenostavljeno rečeno podlaga za nadaljnjo konstruktivno komunikacijo. Ali pa vsaj razumevanje vseh komunikantov, glede katerih stvari ne morejo dogovoriti skupnega jezika.

»Komuniciranje predpostavlja vsaj dvoje udeležencev interakcije, v kateri se odvija neke vrste krožno izmenjavanje, delitev (sharing) – v najbolj temeljnem smislu lahko govorimo o izmenjavanju in (po)delitvi interpretacij, konceptov, jezikovnih pravil, (zaznavnih in

jezikovnih) navad, običajev ... tega, kar je komunikantom skupnega, kar jih povezuje in predvsem enoti.« (Šugman Bohinc, 2003: 82.)

Komunikacija je tudi komunikacija o komunikaciji. Torej je kibernetika drugega reda. Je razumevanje razumevanja. Tako kot je znanstvenik, ki opazuje in spoznava, del opazujočega sistema in je temelj njegovega razumevanja opazovanega pojava zunaj sebe njegova razlaga svojega (pred)razumevanja, njegova samorefleksija in njegova epistemologija, tako je človek v komunikaciji nenehno porajajoč refleksije svoje notranjosti in razumevanj sveta okrog sebe.

Pomen in doživljajski vidik informacije v komunikaciji netrivialnih sistemov ni vsebovan že v informaciji sami, temveč ga informaciji pripiše tisti, ki jo razlaga.

Maturana in Varela, biolog in nevrofiziolog, ki sta tvorca avtopoetske teorije, zanikata klasično razlaganje delovanja kognicijskega sistema, ki je preslikava zunanjega sveta v notranjega, čemur sledi odziv. Trdita, da deluje kognicijski sistem tako, da vzdržuje organizmovno in svojo notranjo stabilnost, in da so spremembe strukture podrejene vzdrževanju lastne organizacije. Tako lahko spremembe v okolju sprožijo spremembo strukture v organizmu, lahko pa tudi ne (Kordeš, Jeriček, 2001: 276).

Torej je učenje nenehen proces izbiranja, odločanja posameznikovega kognicijskega sistema, kateri dražljaji zunaj njega bodo vplivali na spremembe v njem in na njegovo konstrukcijo sveta.

Bateson (1979) je informacijo opredelil kot razliko, ki povzroči razliko. Učitelj na primer tako ne prenaša vsebine na učence, temveč poskuša povzročiti pri njih razlike oziroma spremembe v kognicijskem aparatu (Kordeš, Jeriček, 2001: 277).

Iz vsega povedanega sklepam, da se komunikacije med dvema človekoma ne da obravnavati kot nekaj trivialnega.

Kaj se dogaja v šoli?

Zakon o osnovni šoli pravi, da je naloga šole »vzpodbijanje skladnega spoznavnega, čustvenega, duhovnega in socialnega razvoja posameznika« (Šolska zakonodaja, 1996: 109).

Šola je izobraževalna institucija, poleg tega pa tudi vzgojna, saj prispeva svoj delež k telesnemu, čustvenemu, socialnemu in duhovnemu razvoju otrokove osebnosti.

Poleg tega je šola vzgojno-izobraževalna institucija, ki je del širšega družbeno-političnega, kulturnega in vrednostnega sistema, in zato z njim neizbežno v stalni interakciji.

Šola je kompleksen sistem. Njegovi glavni deli so učenci, učitelji, starši, drugi strokovni delavci in ostalo osebje (hišniki, kuharji ...). Vsakega od njih lahko razumemo kot netrivialni sistem, kar je na nek način tudi cela šola, če jo razumemo kot mnogokupnost odnosov med njenimi deli, kot nešteto interakcij med samosvojimi dramami njenih delov.

Komunikacija v šoli je ravno tako kot povsod izven nje interaktivnost različnih dram, od katerih ima vsaka svojo zgodovino, dinamiko, jezik in nenazadnje način spoprijemanja z življenjem ter s tem tudi s problemi in konflikti.

Zaradi tolike različnosti osebnih zgodb, kontekstov, razumevanj stvarnosti in načinov reagiranja, ki se vsakodnevno srečujejo in so primorani preživeti skupaj, je treba dogovoriti nek skupni jezik, neka pravila z namenom skupnega bitja in žitja v mirnem vzdušju.

Da pa bi to zmogli, se morajo učenci (včasih tudi učitelji in ostali delavci šole) tega dogovarjanja šele naučiti. In spet se zgodi, da imajo nekateri posamezniki več, nekateri pa manj izkušenj od prej, pa tudi razlikujejo se njihove izkušnje. Zato morajo posamezniki, učitelji in učenci nenehno komunicirati o medsebojni komunikaciji, da bi se šele naučili, kako se lotevati skupnega dogovarjanja.

Pri tem pa naletimo še na eno oviro. Če vzamemo, da je učitelj tisti, ki poučuje, tisti, ki spodbuja in usmerja učenje učencev, se je po mojem treba vprašati, h katerim vrednotam naj bo usmerjeno njegovo poučevanje? Na kaj se torej opira vzgojno delovanje učiteljev? Kaj je tisto, kar učitelju daje pravico, da uči učence teh ali onih vrednot?

Dandanes šola zlasti pri svojem vzgojnem delovanju ne zmore več delovati po vzorcih, po katerih je delovala v preteklosti. Učinki vzgojnih vplivanj, ki so delovali v nekem zgodovinskem kontekstu, v drugem kontekstu v večini primerov ne delujejo, ker se zgodovinski in socialni konteksti spreminjajo.

Postmodernistična znanost o vzgoji govori o tem, da je treba učence pripraviti h kritičnemu razmišljanju, k samostojnim odločitvam glede tega, kaj je zanje prav in kaj narobe, jih naučiti živeti v multikulturni družbi in se znajti v situacijah dogovarjanja, kjer gre za pluralnost mnenj in interesov.

In edini univerzalni referenčni okvir, znotraj katerega lahko učitelji in vzgojitelji zagovarjajo svoje vzgojno delovanje na učence, so univerzalne človeške vrednote, ki izhajajo iz dokumenta o človekovih pravicah.

Naloga šole je potemtakem, da otroke vzgaja v duhu univerzalnih človeških vrednot. Da pa bi to dosegla, je treba otroke učiti nenasilne komunikacije in metakomunikacije. Tega pa ni mogoče početi enostavno s prenašanjem znanja, temveč skozi takšno komunikacijo, skozi katero komunikanti najprej razložijo vsak svoje razumevanje vsebine, čemur sledijo poskusi usklajevanja, dogovarjanja, ustvarjanja razlik pri sebi in drugih ter končno stabiliziranje teh sprememb, ki so se porodile pri vseh udeležениh.

Konstruktivizem v šoli

Če je cilj osnovne šole, da je znanje učencev osmišljeno in razumljeno, je poučevanje, ki upošteva načela konstruktivizma, po mojem mnenju tista pot, ki pelje k temu cilju.

Že Piaget, ki ga »uvrščamo med individualne oziroma kognitivne konstruktiviste« (Marentič - Požarnik, 2004: 47), je pojmoval učenje kot proces aktivnega prilagajanja svetu. Proučeval je načine, kako otroci konstruirajo svoje poznavanje zunanjega (fizikalnega) sveta preko svojih interakcij s pojavi in predmeti v svojem okolju in kako to poznavanje postopno osmišljujejo z razvojem logičnih struktur in operacij. »Naše interpretacije se vlagajo ena v drugo na način, ki je analogen principu lesenih ruskih babušek.« (Šugman Bohinc, 1997: 299.)

Barica Marentič - Požarnik pojmuje »konstruktivizem kot celosten pogled na učenje, ki se ne tiče le spoznavnega – kognitivnega delovanja v ožjem smislu, ampak nujno povezuje čustveno, motivacijsko in socialno razsežnost človeka« (Marentič - Požarnik, 2004: 48) in pravi, da je sama usmerjena bolj v odnosno-

komunikacijsko usmerjeni konstruktivizem, saj meni, da so spoštljivi, razumevajoči odnosi med učiteljem in učencem osnovni del konstruktivistično naravnane pouka.

Konstruktivistično naravnano usmerjanje učenja omogoča tudi manjšo in počasnejšo »hlapljivost« znanja pri učencih, kar je po mojem razumevanju tudi logično, saj če nekaj skonstruiráš sam oziroma se do nečesa sam dokoplješ na svoj način (tisti, ki ustreza tvojim kognitivnim strukturam in učnemu stilu), ima le-to daljšo in močnejšo obstojnost, hkrati pa je to močan dejavnik, ki razvija notranjo motivacijo za nadaljnje učenje in nenazadnje prispeva tudi k pozitivnemu čustvenemu vrednotenju (sebe, znanja in tudi učitelja – usmerjevalca) ob dosegu uspeha.

Prav podobno menim, da deluje učenje nasilnih vzorcev vedenja pri otrocih, ki odraščajo v družini, kjer so žrtve ali očividci nasilja. Otrok ustvarja lastne interpretacije na podlagi interakcije z zunanjim svetom. Če so le-te interakcije polne nasilja, otrok to postopoma vkomponira v svojo konstrukcijo sveta. Vprašanje pa je potem, kaj se s temi konstrukti dogaja. Ni nujno, da se vsi otroci, ki odraščajo v družinah, kjer se eden ali več članov vede nasilno, nekoč v prihodnosti tudi sami vedejo nasilno, je pa veliko možnosti za to.

Šolska kultura in šolska klima

»Pod šolsko kulturo razumemo, v skladu z Bečajem, sklop prevladujočih temeljnih prepričanj in vrednot, s katerimi člani določenega socialnega sistema osmislijo okolje in svoje ravnanje v njem.« (Bečaj, 2001: 36, v Marentič - Požarnik, 2004: 54.)

Pod šolsko klimo pa razumem vzdušje, ki preveva šolo na različnih ravneh, predvsem pa se v njej zrcalijo socialno-odnosni vidik, komunikacija, prevladujoča čustva, stopnja učne in delovne motiviranosti ter občutja (ne)pripadnosti.

Šolska klima je eden od najosnovnejših dejavnikov, ki vplivajo na to, kako se v šoli počutijo vsi udeleženi. In obratno, vsi udeleženi prispevajo k takšni ali drugačni šolski klimi.

Šolska klima se odraža v medsebojnih odnosih, hkrati pa medsebojni odnosi odražajo šolsko klimo.

Na eni strani je izredno pomembna komunikacija med samimi

učitelji in drugim osebjem šole. Učitelji morajo najprej med seboj uskladiti pravila vedenja, za katerimi pa stoji jasen sistem vrednot. Njihovo vedenje in medsebojno komuniciranje v skladu s temi vrednotami pa je dober zgled za učenje učencev.

Na drugi strani pa se morajo učitelji pogovarjati o vrednotah in iz njih izhajajočih pravilih z učenci in njihovimi starši. Poleg pogovora lahko uporabljajo v komunikaciji z otroki še mnogo drugih metod in tehnik kot osnovnih ali kot podpornih pogovoru (igra, reševanje problemov, projektno delo, obravnavanje leposlovnih del ...). Pri tem delu z učenci pa naj imajo učitelji vedno v mislih, da je vsak človek svoja realnost, ki jo je treba najprej spoštovati, hkrati pa ji pomagati krepiti lastne vire moči in ustvarjati takšno varno klimo v razredu, da bo imel vsak učenec željo svoje konstrukcije realnosti predstaviti in podeliti s svojimi vrstniki in učiteljem.

Pomembna se mi zdi tudi ljubezen do otrok. Odrasli morajo imeti učence najprej predvsem radi. Kajti tudi to se občuti, ko je govora o šolski klimi. Ljubezen.

Brajša je rekel, da je ljubezen predpogoj uspešne šole. Za Maturano (1982, 1985), nevrobiologa, pomeni ljubezen »biološki fenomen in spontani dinamični predpogoj, da živ sistem sprejme sobivanje z enim ali večimi poleg sebe« (Brajša, 1995: 17). Za Maturano je ljubezen sprejemanje drugega brez razumnega razloga in je vir človekove socializacije. Ljubezen spodbuja delovanje možganov ter »podžiga« željo po učenju in uspešni komunikaciji.

Menim, da imajo največ možnosti prispevati k ustvarjanju dobre šolske klime najprej učitelji, še zlasti razredniki.

V nadaljevanju se bom tako posvetila razredniku, ker menim, da je slednji zelo pomemben predstavnik otrokovega okolja, ki lahko s svojim znanjem, izkušnjami, komunikacijskimi veščinami, ljubeznijo do otroka, s spoštovanjem njegove enkratnosti, in še bi lahko naštevala, deluje preventivno in zelo prispeva k nenasilnemu vedenju otrok.

Menim tudi, da je razrednik tista oseba, ki v mnogih korakih na poti psihosocialne pomoči, v kolikor jo otrok in/ali njegova družina potrebuje, s svojim pristopom lahko prispeva k reševanju problematike (detekcija težav, lajšanje stisk, delo z razredom, razgovori s starši, razgovori z drugimi strokovnjaki ...).

Vloga razrednika

Odrasli v šoli so tisti, od katerih se pričakuje, da bodo usmerjali otroke v smeri čim bolj aktivne vključenosti vseh učencev v procese učenja, zlasti pa v konstruiranje takšnih lastnih svetov, ki bodo v interakcijah s svetovi drugih naravnani sodelovalno in s pripravljenostjo na konverzacijo, ki jo tvorijo »poslušanje, razmišljanje in govorjenje« (Brajša, 1995: 106).

Razrednikovo delo je oblikovanje oddelka kot skupine, v kateri se učenci počutijo varno. Prav tako se mi zdi pomembno, da se počutijo pripadni vzgojno-izobraževalnemu sistemu šole svojih otrok tudi starši.

Da pa bi razrednik zmož oblikovati oddelek kot skupino, si mora po mojem mnenju najprej odgovoriti na naslednja vprašanja:

- Kako si razlagam vlogo učitelja in vlogo učenca?
- Kakšno komunikacijo si želim imeti z učenci?
- Kakšen se mi zdi dober stik z učenci (kaj ob njem občutim jaz in kako to po mojem izražajo učenci)?
- Kakšne so možne metode/tehnike, ki jih znam/lahko uporabim pri vzpostavljanju stika z učenci?
- Kakšna je po mojem dobra in preventivno naravnana klima v razredu?
- Kako lahko razložim svojo ljubezen do otrok?
- Kakšne težave sem v preteklosti doživljal pri soustvarjanju in ohranjanju odnosov z drugimi ljudmi?
- Kakšne težave sem v preteklosti doživljal v odnosih z učenci?
- Kako bom učencem razložil svoje gledanje na nujnost upoštevanja šolskih pravil?
- Kako bom učencem razložil svoje gledanje na univerzalne človeške vrednote?
- Katere svoje močne vire (znanja, veščine) bom uporabljal pri svojem delu z učenci?
- Katere so tiste moje osebnostne lastnosti, za katere si želim, da pri delu z učenci ne bi prišle do izraza oziroma da ob mojih »slabih dnevih« ne bi ovirale moje komunikacije z učenci?

Najbrž bi se še našla vprašanja, o katerih bi moral razmišljati razrednik. Bistvo tega samoizpraševanja vidim v tem, da se razrednik zaveda svoje udeležnosti in odgovornosti v procesih vznikanja razreda kot skupnosti.

Menim tudi, da je znak zavedanja pomembnosti svoje vloge tudi to, da razrednik vedno znova preverja svoj stik z učenci.

Razrednikovo delo vključuje delo s celo skupino, posamezniki in tudi z njihovimi starši. Dobro je, če je razrednik zmožen razločevanja med določenimi vedenjskimi »stalnicami« posameznega otroka ter situacijsko pogojenimi vedenji. Pri tem procesu spoznavanja otrok razredniku pomaga nenehno opazovanje otrok in situacij, interpretiranje, spoznavanje in spremljanje socialno-zgodovinskega konteksta otrok. Pri tem si lahko pomaga preko neformalnih ali tematsko usmerjenih pogovorov, vodene fantazije, različnih iger, pravljič, likovnega in gibalnega ustvarjanja, projektnega dela ...

Pri delu s skupino mora razrednik v otrocih vzbujati občutek, da je pravičen, dosleden in da so enako pomembni vsi učenci. Zavedati se mora, da ni samo vsebina tista, ki določa komunikacijo, temveč tudi odnos, in da vplivata eden na drugega krožno. Učitelj se mora zavedati, da so poleg besed pomembni tudi neverbalni znaki, in upoštevati to tako pri svojem sporočanju kot pri opazovanju sporočanja učencev.

Komunikacija razrednika s posamezniki je konstruktivnejša, če učitelj učencu izrazi spoštovanje z verbalnimi in neverbalnimi znaki, se vede empatično, uporablja jaz-sporočila in se vede čim bolj spontano in pristno.

Spoštovanje učencu izraža s tem, ko ga pozorno posluša, ga ne prekinja in ne prepričuje, mu postavlja odprta vprašanja, ne kritizira in ne presoja ter govori v preprostem jeziku, za katerega predpostavlja, da ga otrok razume. Empatično deluje, kadar se odziva na otrokova sporočila tako, da poskuša z zrcaljenjem slediti/ ujeti njegov ritem govora, dihanja, prispodobe itd. ter da poskuša povzeti otrokove občutke. In nenazadnje mora učitelj opazovati tudi sebe, svoje interpretacije razumevanja otrokovih sporočil, svoje občutke, ki se porajajo ob poslušanju otroka. Pristen učitelj zna pokazati svoja čustva, njegova besedna sporočila so usklajena z govorico telesa in se ne pretvarja, da je drugačen, kot je v resnici.

Razrednik, ki razmišlja skozi sistemski vidik, se trudi

spoznati otrokov življenjski kontekst. Zaveda se, da so otrokove interpretacije konstrukti, ki nastajajo na podlagi interakcij otroka s svojim okoljem, in ne pozabi, da je lahko tudi trenutna situacija (naš razgovor z otrokom) pomemben del otrokove konstrukcije sveta in interpretiranja tega sveta. Zato mora v svoje nastajanje razumevanja otrokovega sveta vključiti tudi svoje razumevanje razlag otrokovih staršev o otrokovem življenju.

V skladu s stališči kibernetike drugega reda Brajša govori o reflektirajoči komunikaciji kot uspešni obliki pristopanja k problemom v šoli. Reflektirajoča komunikacija (Andersen, 1990) je specifična oblika komunikacije, posebna metoda ravnanja s problemi, način stimuliranja sprememb, metoda zastavljanja cirkularnih in refleksivnih vprašanj in pripomoček za zbranost v komunikacijskem kaosu. Je govorjenje, poslušanje, razmišljanje o slišnem in sporočanje o svojem razmišljanju. Reflektirajoča komunikacija je odprta in neogrožujoča za komunikante. Gre za preverjanje predpostavk in predsodkov. Je metoda razvijanja novih možnosti, zaznavanja neopaženih razlik, novih opisov, pojasnil, definicij in pomenov, pri čemer se upoštevajo vsa mnenja in se v sogovorniku išče pozitivno, torej konstruktivno, v rešitev problema usmerjeno. Problem se ne poskuša objektivizirati, temveč ga vsi komunikanti opišejo na podlagi svojega opazovanja v kontekstu. Vsi opisi imajo enako vrednost. Najprej se je treba vprašati *Kaj je problem in kako ga pojasnjujemo?*, sledi vprašanje *Kaj lahko ostane isto ter kje in kakšne so možne alternative?*, nato pa vprašanje *Kako je problem nastal, kako si ga razlagamo in kakšna je epistemologija v ozadju problema?*. Na koncu se vprašamo še *Ali bosta konstrukcija problema in njegovo pojasnilo ostala nespremenjena ali pa je možna tudi alternativna epistemologija?* Gre torej za spreminjanje pristopa k problemu, za zaznavanje razlik, za preokvirjanje, torej spreminjanje perspektive, skozi katero gledamo problem. Pri reflektirajoči komunikaciji prevladujejo vprašanja, ki so cirkularna in primerno neobičajna, nepričakovana, takšna torej, ki nesilovito spodbujajo sogovornikovo odzivanje in sodelovanje (Brajša, 1995: 105–112).

Brajša (1993) govori tudi o dveh vrstah učiteljev, ki uporabljajo takšno komunikacijo, ki usmerja učence k uspešnemu reševanju problemov, in sicer o cirkularnem in o refleksivnem učitelju.

Cirkularni učitelj ima sistemsko-kibernetiski pristop k vzgojni

in izobraževalni problematiki. Zanimajo ga konteksti dogajanj in odnosi med njihovimi deli, torej cirkularna povezanost vseh delov. Cirkularni učitelj pristopa k učencem in njihovim problemom interakcijsko-povratno, h komunikaciji z učenci in z deli njihovih kontekstov pa s cirkularnimi vprašanji. Vedenje učencev si razlaga kot medosebno vedenje vseh udeležениh v njihovih kontekstih. Zanima se za odnose in za povezanost med dogodki.

Refleksivni učitelj posredno vpliva na spremembe v učencih. Z razgovori, v katerih uporablja refleksivna vprašanja, ustvarja pogoje, v katerih se lahko razvijejo spremembe razmišljanj in vedenj posameznikov. Refleksivni učitelj je spodbujevalec sprememb v učencih s tem, da aktivira potenciale posameznikov.

Učitelj razrednik, ki razmišlja sistemsko in kontekstualno, komunicira tako tudi s starši otrok. V konverzacijah z njimi uporablja enaka načela kot pri delu z otroki, le da pri slednjih uporablja več različnih poti (metod), preko katerih pride do razgovora z otroki, medtem ko s starši ponavadi komunicira verbalno (pri čemer seveda ne pozabi tudi na neverbalni vidik).

In če se povrnem še malo k šolskim pravilom. Dobro je, če razredi še sami izdelajo svoja razredna pravila in se hkrati dogovorijo o posledicah kršenja. Pri tem se je dobro dotakniti tudi oblik oziroma načinov kršenja določenih pravil, saj se dostikrat izkaže, da si ljudje tukaj prihajamo navzkriž.

Zdi se mi tudi smiselno, da razred spregovori o šolskih pravilih tudi z vsemi starši na skupnem sestanku ali pa, da razrednik na to temo pripravi delavnico.

Zelo nujno pa je ob tem spregovoriti tudi o nasilju kot eni izmed najtežjih kršitev šolskega reda in univerzalnih vrednot ter pravic človeka.

Komunikacija razrednika s starši otrok kot del systemskega pristopa k učenju nenasilnega vedenja učencev

V tem delu se bom omejila na dejavniki, za katerega menim, da lahko zelo ugodno vpliva na otrokov razvoj, in sicer na učinkovito komunikacijo med učiteljem oziroma razrednikom s starši otrok. In to ne samo v smislu reševanja problemov, ko se le-ti že pojavijo, temveč tudi v smislu razvijanja odnosa, ki temelji na učinkoviti komunikaciji in sodelovanju med njimi, in to že od prvega dne otrokovega vstopa v šolo.

Ker pa se učitelji razredniki menjajo, je še toliko bolj pomembno učenje komunikacije med samimi učitelji ter njihovo delovanje v smeri njihove usklajene naravnosti do učencev, staršev in poučevanja.

Zelo pomembno se mi zdi, da v preventivne dejavnosti šole in še zlasti razreda, pa tudi v dejavnosti, ki preprečujejo nadaljnja nasilna vedenja otrok v šoli, vključimo kot aktivno sodelujoče tudi starše. Kajti menim, da lahko šele z aktivnim vključevanjem staršev v učeči sistem, ki deluje z nenasilno naravnostjo v smeri učenja univerzalnih vrednot, učenja sposobnosti zaznavanja konfliktnih situacij, učenja sposobnosti za ravnanje z lastnimi čustvi, učenja sposobnosti za prepoznavanje svojih potreb, učenja sposobnosti za verbaliziranje konfliktov, učenja sposobnosti za razumevanje svoje perspektive, učenja sposobnosti za spremembo perspektive in učenja sposobnosti razumevanja lastne udeležnosti (tako pri učencih, učiteljih in starših) šola ustvari plodna tla za konstruktivno reševanje problemov ter s tem za preprečevanje učenja nasilnih oblik vedenja udeleženi.

Pri razrednikovem usmerjanju svojega dela s starši otrok pa je prav tako kot pri delu z otroki zelo pomembno ustvariti takšno pozitivno klimo, ki temelji na krepitvi virov moči in vzajemne odgovornosti vseh posameznikov.

Menim, da k slednjemu prispevajo poleg ustaljenih oblik sestajanja s starši, torej roditeljskih sestankov in govorilnih ur, tudi razrednikova občasna povabila staršev (posamično) k prisostvovanju rednemu pouku.

Razrednik lahko z razredom organizira tudi kakšen dan odprtih vrat razreda, ko delo poteka tako, da so vanj aktivno vključeni tudi starši.

Na »aktualne« teme razreda (ki jih razrednik odkriva preko vsakodnevne komunikacije z otroki), torej tiste, za katere ugotavlja, da utegnejo postati problematične ali se že izkazujejo kot izražanje nekih problemov v razredu, tiste, ki se dotikajo določenih potreb otrok (bodisi, da to sam zaznava, ali v dogovoru z otroki), tiste, ki govorijo o osnovnih človeških vrednotah in pravilih vedenja v šoli, tiste, ki govorijo o komunikaciji, in nenazadnje tiste, po katerih izrazijo željo starši, lahko nekajkrat na leto razrednik pripravi delavnice za starše.

Pušnikova (2003) v svojem priročniku z naslovom Vloga šole pri zmanjševanju nasilja govori o vsebinskih sklopih, ki naj bi bili obvezni sestavni del preventivnega dela z učenci, meni pa se zdi, da bi tovrstne vsebine lahko uvrstili tudi v predavanja za starše (nekateri šole jih že imajo pod naslovom Šola za starše) in v razredne delavnice za starše. Pušnikova govori o naslednjih vsebinah:

- čustva (vrste čustev, prepoznavanje čustev pri sebi in drugih, izražanje in nadzor čustev ...),
- medosebni odnosi (spoznavanje drug drugega, prijateljstvo, spoštovanje, toleranca, prepoznavanje in sprejemanje različnosti, komunikacija, reševanje problemov ...),
- samopodoba (kdo sem, kako me vidijo drugi, kaj želim, kakšni so moji cilji, kako jih lahko dosežem, kje sem uspešen, kaj delam dobro ...),
- senzibilizacija za nasilje,
- vrednote (splošne, osebne, človekove pravice ...),
- spoštovanje pravil.

Pomemben pa se mi zdi tudi tisti bolj neformalni vidik druženja, torej skupni izleti, kulturno-zabavne urice ali večeri.

Na individualni ravni pa mislim, bi moral razrednik starše vzpodbujati k rednemu prihajanju v šolo, v bolj problematičnih situacijah pa jih takoj poklicati in jih povabiti k skupnemu odkrivanju možnosti za reševanje problemov.

Razredniki pri slednjem lahko naletijo na različne odpore staršev, zato mora biti razrednik še toliko bolj vešč vodenja procesa komuniciranja s starši, seveda ob hkratni poziciji enakovrednega partnerja v konverzaciji.

Vzpostavitev stika, dogovor o medsebojnem zaupanju, vzdrževanje enakovrednosti pozicij, zavedanje udeležnosti v opazovanem sistemu, poslušanje, zrcaljenje, lastne interpretacije, poskus razumevanja drugih interpretacij, medsebojno preverjanje razumevanja interpretacij med udeleženi, določanje problema, predlogi za dogovarjanje oziroma skupno določanje minimalnih in maksimalnih ciljev, zaznavanje sprememb, preverjanje stika, komunikacija o komunikaciji, nadaljevanje učinkovite komunikacije ...

Takšno krožno komuniciranje se mi zdi izredno pomembno za razumevanje med starši in šolo, saj omogoča doseči stik in sodelovanje med različnimi svetovi posameznikov.

Konstruktivistična epistemologija učitelja v pristopu h komunikaciji z učenci in starši

V tem zadnjem delu bi rada bolj strnjeno in sistematično predstavila svoje razumevanje konstruktivističnega pristopa učitelja h komunikaciji. Pri tem bom upoštevala razlago hermenevitične epistemologije, kot nam jo je predstavila v svojem študijskem gradivu za študente profesorica Lea Sugman - Bohinc (2004). V več alineah navajam najprej občo značilnost hermenevitične epistemologije, nato pa njeno aplikacijo na področje dela v šoli oz. ožje, na možne učiteljeve pristope v komunikaciji.

INTERPRETATIVNA IN REKURZIVNA EPISTEMOLOGIJA, IZUMLJANJE, USTVARJANJE → Učitelj ustvarja takšne učne in komunikacijske pogoje, v katerih učenci sami raziskujejo, ustvarjajo, interpretirajo svoje razumevanje. Staršem omogoča interpretiranje svojih razumevanj in poskuša skozi razgovore z njimi priti do dogovorov oz. sporazumov, ki so v kontekstu njihovih svetov, oziroma jih voditi do takšnih preokvirjanj njihovih razumevanj, ki omogočajo zanje in za njihovega otroka pozitivno spremembo. Učitelj stalno preverja svoje razumevanje razumevanja staršev in učencev.

KROŽNO OPISOVANJE OZ. SAMOOPISOVANJE, SAMOPOJASNJEVANJE OPISOVANJE → Učitelj učencem predstavi svoje razumevanje neke ideje, znanja, pravila in dovoljuje to tudi učencem. Skozi strinjanje o nestrinjanju učitelj pelje komunikacijo naprej do novih skupnih interpretacij. Učitelj razumeva dogodke in komunikacijo kot kroženje vzrokov in posledic ter se zaveda vpliva svojega konteksta na pripisovanje pomenov interpretacijam drugih in dejstva, da je tako tudi obratno. Zato je pomembno, da učitelj ustvarja občutek varnosti, ki najprej omogoča vzpostavitev stika med komunikanti.

KROŽNOST (CIRKULARNOST) → Učitelj se trudi za vodenje krožne komunikacije. Vsaka interpretacija razumevanja je vkomponirana in hkrati že transformirana z razumevanjem drugega te slednje interpretacije ... Učitelj postavlja cirkularna in reflektirajoča vprašanja.

V PRINCIPU NEREŠLJIVA VPRAŠANJA → Učitelj pomaga učencem k izumljanju znanja in vedenja ter k sprejemanju oziroma

razumevanju ozadja oziroma konteksta neke ideje, pojava, problema. Sokomunikantom predstavi več možnih gledišč na resnico ter jih spodbuja k razmišljanju o svojem gledišču oziroma razmišljanju glede nekega problema, pojava, dogodka in o možnostih lastne odločitve glede spoprijemanja s problemi.

PREVZEMANJE ODGOVORNOSTI NASE → Učitelj se zaveda, da so njegove lastnosti del opisa njegovih opažanj in ravnanj ter komunikacije z drugimi.

SVOBODNO ODLOČANJE → Učitelj komunikacijo s starši in učenci usmerja tako, da le-ti razmišljajo o slišnem, da razmišljajo o svojih interpretacijah slišnega ter da ozaveščajo svoje potrebe in svobodo pri izbiri načinov njihovega zadovoljevanja.

ETIKA ETIKE = KIBERN-ETIKA (SEBI) → Učitelj ne pridiga, ne moralizira, temveč ustvarja pogoje, da sokomunikanti ozaveščajo vzgibe za lastna ravnanja in poskušajo razumeti kontekste svojih razumevanj.

USTVARJANJE NOVEGA NA PODLAGI RAZUMEVANJA (HERMENEVTIČNOST) → Učitelj poskuša prodreti v miselni in čustveni kontekst sokomunikantov ter jim s pomočjo pridruževanja in z informacijami kot potencialnimi razlikami pomagati k preokvirjanju vzorcev (npr. od neučinkovitih spoprijemalnih strategij s problemi k učinkovitejšim).

ODVISNOST, NEPONOVljivOST, NEPREDVIDljivOST, INTERPRETATIVNOST → Učitelj pristopa v komunikacijo z vidika gledanja na vsakega posameznika kot enkratnega in neponovljivega bitja, kot netrivialnega sistema, na katerega razvoj in vedenje stalno vpliva mnoštvo pomenov, ki jih ta posameznik nenehno pripisuje dogajanjem izven sebe in v sebi.

KIBERNETIKA OPAZUJOČIH SISTEMOV → Učitelj se zaveda, da je sam del opazujočega sistema ter da ima njegova udeležnost v komunikaciji z učenci in starši, predvsem pa njegovo lastno pripisovanje pomenov, zelo velik vpliv na učinkovitost komunikacije.

RESNIČNOSTNA VREDNOST ANALOGIJE, OPISA → Učiteljeva orientacija pri delu s starši in učitelji so njihovi opisi, konstrukcije in interpretacije.

DINAMIČNO REŠEVANJE PROBLEMOMV → Učitelj sistemsko pristopi k reševanju problemov.

FUNKCIONALNA/PROBLEMSKA DIAGNOSTIKA → Učitelj usmerja komunikacijo s starši in učenci v reševanje/rešitev, v načrtovanje korakov za sprožanje sprememb v sedanjosti in prihodnosti, preverja stanje/spreminjanje (procesna diagnostika) in išče vire moči socomunikantov.

NARATIVNI MODEL → Učitelj empatično pristopa k pripovedovanju staršev in učencev, k razlaganju svojih razumevanj ter jih pri tem usmerja k uporabi jaz-sporočil.

Literatura

Brajša, P. (1993). *Pedagoška komunikologija*. Zagreb: Školske novine.

Brajša, P. (1995). *Sedem skrivnosti uspešne šole*. Maribor: Doba.

Erčulj, J., Vodopivec, S. (1999). *S komunikacijo do ciljev*. Ljubljana: Šola za ravnatelje.

Foerster von, H. (1990). Through the eyes of the other. V F. Steier (ur.), *Method and Reflexivity*. London: Sage Publications, s. 1–12.

Jeriček, H. (2004). Posledice konstruktivizma pri delu z ljudmi. V B. Marentič - Požarnik. (ur.), *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje pri Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, s. 97–111.

Kordeš, U., Jeriček, H. (2001). Komunikacija kot spiralno približevanje. *Socialno delo*, 40 (5), s. 275–289.

Marentič - Požarnik, B. (2004). Konstruktivizem – kažipot ali pot do kakovostnejšega učenja učiteljev in učencev? V B. Marentič - Požarnik (ur.), *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje pri Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, s. 41–62.

Plut - Pregelj, L. (2004). Konstruktivistične teorije znanja in šolska reforma: učitelj v vlogi učenca. V B. Marentič - Požarnik (ur.), *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje pri Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, s. 17–40.

Pušnik, M., Turk - Škraba, M. (ur.). (2003). *Vloga šole pri zmanjševanju nasilja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Špoljar, K. (2004). Pedagoški konstruktivizem v teoriji in vzgojno-izobraževalni praksi. V B. Marentič - Požarnik (ur.), *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje pri Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, s. 63–68.

Šolska zakonodaja I. (1996). Ljubljana : Ministrstvo za šolstvo in šport.

Šugman - Bohinc, L. (1997). Epistemologija socialnega dela. *Socialno delo* 36 (4), s. 289–308.

Šugman - Bohinc, L. (2003). Od nezmožnosti komunicirati k uspešnemu komuniciranju. *Emzin XIII* (3–4), s. 81–85.

Strokovni članek, prejet decembra 2005.

Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-primerjalne oz. raziskovalne/empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila in recenzije, vse iz področja socialno pedagoškega raziskovanja, razvoja in prakse.

Prosimo vas, da pri pripravi **znanstvenih in strokovnih prispevkov** za revijo upoštevate naslednja navodila:

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški naslov dela, ime in priimek avtorja (ali več avtorjev), natančen akademski in strokovni naziv avtorjev/ic in popoln naslov ustanove, kjer so avtorji/ce zaposlen (oziroma kamor je mogoče avtorju/em pisati).
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ do 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jednat povzetek članka v slovenščini in angleščini, ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega poročila naj povzema namen dela, osnovne značilnosti raziskave, glavne izsledke ter pomembne sklepe.
4. Izvlečkoma naj sledi ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče tekst prispevka. Tekst naj bo natisnjen na belem pisarniškem papirju formata A4 s širokim dvojnim razmikom s približno 30 vrsticami na vsaki strani in

približno 65 znaki v eni vrstici. Prispevki naj bodo dolgi največ do 20 strani (oz. do 35.000 znakov). Avtorji naj morebitne daljše prispevke pripravijo v dveh ali več nadaljevanjih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.

6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi začetnicami) in krepko (**bold**). Raziskovalni prispevki naj praviloma obsegajo poglavja: uvod, namen dela, metode, izsledke in zaključke.
7. Tabele naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka tabela naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še kaj dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu tebele naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so dodana pojasnila za razumevanje tako, da bo razumljena brez branja ostalega teksta. V legendi je potrebno pojasniti, od kod so podatki, enote mer in pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja tabele morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali podatka ni. Če so podatki v %, mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj predstavlja 100%).
8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo vsaka na samostojnem listu, ki so na hrbtni strani označeni z zaporedno številko, kot si slede v tekstu. V tekstu naj mesto označuje vodoravna puščica ob levem robu z zaporedno številko na njej. V dvomljivih zadevah naj bo označeno, kaj je spodaj in kaj zgoraj, poleg tega pa tudi naslov članka, kamor sodi. Velikost prikazov naj bo vsaj tolikšna, kot bo objavljena. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikoni naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu naznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.
9. Avtorjem/icam priporočamo, da posebno označevanje teksta s poševno (*italic*) ali krepko (**bold**) pisavo ter z VELIKIMI ČRKAMI uporabljajo čim redkeje ali pa sploh ne. Poševna pisava naj se uporablja npr. za označevanje dobesednih izjav raziskovanih oseb, za označevanje morebitnih slengovskih ali posebnih tehničnih izrazov, itd.
10. Od leta 1999 dalje v reviji Socialna pedagogika upoštevamo

APA stil (za podrobnosti glej čim kasnejšo izdajo priročnika: Publication manual of the American Psychological Association. Washington, DC: American Psychological Association.) pri citiranju, označevanju referenc in pripravi spiska literature. Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev/ic oziroma urednikov/ic (oz. naslovov publikacij, kjer avtorji ali uredniki niso navedeni), urejena pa naj bo tako:

- primer za knjigo:
Anderson, B. (1998). *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.
- primer za prispevek v zborniku ali knjigi:
Nastran-Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih – vzrok, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex, s. 11-32.
- primer za članek v reviji:
Martinjak, N. (2002). Socialni pedagog – poklicni govorec. *Socialna pedagogika*, 6 (4), 395-404.
- primer za zbornik v celoti:
Kanduč, Z. (ur.). (2002). *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- primer za diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo:
Poljšak Škraban, O. (2002). *Vloga staršev in interakcij v družinskem sistemu pri oblikovanju identitete študentk socialne pedagogike*. Doktorsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- primer za drugo neobjavljeno delo:
Ambrožič, F., & Hudobivnik, A. (1999). *Citiranje in navajanje virov po APA - Slovenska verzija navodil*. Neobjavljeno delo.
- primer za delo, ki ima več kot pet avtorjev:
Skalar, V. et al. (1991). Zasnova programa socialni pedagog. V P. Zgaga (ur.), *Za univerzitetno izobraževanje učiteljev: zbornik razprav in poročil* (61-65). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- primer za dela, dostopna na svetovnem spletu, brez navedenega avtorja in datuma:
Marihuana. (b. d.). Pridobljeno 1. 2. 2003. s svetovnega spleta: <http://www.drogart.org/default.asp?THC=19>.

- primer za dela, dostopna na svetovnem spletu, z avtorjem in datumom:
Bereswill, M. (1999). *Gefängnis und Jugendbiographie. Qualitative Zugänge zu Jugend, Männlichkeitsentwürfen und Delinquenz*. Hannover: Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen. Pridobljeno 1. 2. 2003. s svetovnega spleta: <http://www.kfn.de/>.
 - več napotkov o navajanju virov iz svetovnega spleta najdete na: *Electronic references. Reference Examples for Electronic Source Materials*. (b. d.). Washington, DC: American Psychological Association. Pridobljeno 1. 2. 2003 s svetovnega spleta <http://www.apastyle.org/electsource.html>.
11. Vključevanje reference v tekst naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo navedek označen z narekovaji (npr. "to je dobeseden navedek"), v oklepaju pa napisan priimek avtorja/ev, letnica izdaje citiranega dela ter stran citata, npr. (Miller, 1992: 43). Če pa gre za vsebinsko povzemanje oz. splošnejše navajanje, v oznaki navedbe izpustimo stran, npr. (Miller, 1992).
 12. Avtorjem priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.
 13. Avtorji/ice naj oddajo svoje prispevke stiskane na papirju ter shranjene na računalniški disketi. Tekst na disketi je lahko napisan s katerikoli izmed bolj razširjenih urejevalnikov besedil. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah in ne vključene v datoteke s tekstom.
 14. Avtorji/ice s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo, zagotavljajo, da prispevek še ni bil objavljen na drugem mestu ter izrazijo svoje strinjanje s tem, da se njihov prispevek objavi v reviji Socialna pedagogika.
 15. Vse raziskovalne in teoretične članke dajemo v dve slepi (anonimni) recenziji, domačim ali tujim recenzentom. Recenzente neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa ne dajemo v recenzije.
 16. Rokopisov in disket uredništvo ne vrača. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji/ice obveščeni. Lahko se zgodi, da

bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov avtorjem/icam predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno spremenijo oz. dopolnijo. Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti manjše dele besedila, da postane tako prispevek bolj razumljiv, ne da bi prej obvestilo avtorje/ice.

17. Avtorske pravice za prispevke, ki jih avtorji/ice pošljejo uredništvu in se objavijo v reviji, pripadajo reviji Socialna pedagogika, razen če ni izrecno dogovorjeno drugače.
18. Vsakemu/i prvemu avtorju/ici objavljenega prispevka pripada brezplačnih pet izvodov revije.

Prispevke pošljite na naslov:

Uredništvo revije Socialna pedagogika,
Združenje za socialno pedagogiko,
Kardeljeva pl. 16,
1000 Ljubljana

ali na E-mail bojan.dekleva@guest.arnes.si

Kazalo/Contents

Izvirna znanstvena članka

*Gorazd Meško, Danijela Frangež,
Mojca Rep in Kristina Sečnik*
Zapor: družba znotraj družbe
– pogled obsojencev na odnose
in življenje v zaporu 261

Bojan Kruhar
Tvegana uporaba nedovoljenih
drog v slovenskih priporih 287

Empirical articles

*Gorazd Meško, Danijela Frangež,
Mojca Rep and Kristina Sečnik*
Prison: society inside society
– prisoners' perspectives on
relations and life in prison

Bojan Kruhar
Risky use of illicit drugs in
Slovenian detention facilities

Pregledni znanstveni članek

Tanja Ferkulj
Nevarna lepota vrtov modernih
normativnih diskurzov 323

Theoretical article

Tanja Ferkulj
Dangerous beauty of gardens of
modern normative discourses

Strokovna članka

Andrej Gregorač in Staša Sitar
Pomoč ali premoč:
odnosi med terapevtskimi in
vzgojno – izobraževalnimi
institucijami 341

Urša Marn
Konstruktivizem v šoli kot
podlaga učenja nenasilnih
vzorcev vedenja 365

Professional articles

Andrej Gregorač and Staša Sitar
Help or domination:
on the relationship between
therapeutic and
educational institutions

Urša Marn
Constructivism at school as a
basis for learning of nonviolent
behavioral patterns

Navodila avtorjem 387 Navodila avtorjem

ISSN 1408-2942